کوردبوون؛ زمانی کۆژان و ئاوەدانی.. دانا حەمید

لە سنوورەکانی بێدەنگیدا، کوردبوون بریتییە لە ناڵەی چیاکان،
کاتێک باران بە شەودا دەبارێت و هەناسەی شاخەکان دەبێتە هەور و مێژوو،
تەنیایی ئێمە بە قەد هەزاران ساڵی کۆڕەواری و چاوەڕوانی فراوانە،
ئەی نیشتمانی بەردین، ئەی زامی هەمیشە کراوە، ئەی وشەی هەمیشە قەدەغەکراو
کوردبوون وەک بیرێکە لە قووڵایی زەویدا،
پڕ لە ئاوی ژیان و سەرچاوەی ڕەنج و عەشق، ڕەنگی جوانی،
بەڵام کوردبوون هەموو ئەوانە نییە، کوردبوون خەونێکە لە ناو خاکدا،
خەونێک کە ئەستێرەکان چاودێری دەکەن و ڕووبارەکان دەیپارێزن

سەیرکە چۆن بەردەکان دەبنە ئەستێرە، کاتێک شەو داهات،
فێرکراوین بە تاریکی ببینین، بە بێدەنگی بدوێین
کوردبوون زمانێکە کە لەژێر لێوی شاخەکانەوە هەڵدەقوڵێت،
وەک ڕووباری فورات و دیجلە، ناسنامەی ئاوێکە کە بەرەو مەرگ و ژیانەوە دەڕوات
نیشتمان تەنیا خاک نییە، نیشتمان ئەو وشانەن کە سەدان ساڵە تێیاندا هەناسە دەدەین،
کوردبوون زمانێکە کە ئاگر و شمشێر نەیانتوانی بیسڕنەوە،
کوردبوون گۆرانییەکە کە دایکان لە گوێی کۆرپەکانیاندا دەیچرپێنن،
تا بە درێژایی تەمەن نەتوانن بوونی خۆیان لەبیر بکەن، تا مردن هەر کورد بن

کوردبوون ئەو شیعرەیە کە لە سێبەری ترسدا دەنووسرێت،
کوردبوون خوێنێکە کە بەسەر خاکی چوار پارچەی نیشتمانێکدا ڕژاوە،
کوردبوون خوێنێکە کە هێشتا دەخوێنێت: “من هەم، من بەردەوامم، من ناڕۆم، ڕیشەم لێرەیە!”
کوردبوون زامێکە کە هیچ کات ساڕێژ نابێت، بەڵام وزەی ژیان دەبەخشێت
کوردبوون واتە ئەو ئێوارەیەی کە خۆر لە پشت چیای قەندیلەوە ئاوا دەبێت،
کاتێک شەوی ستەم ڕووی نیشتمان دادەپۆشێت،

بەڵام ئەستێرەی ئومێد هەر دەدرەوشێتەوە لە ئاسمانی وشەکاندا،
ئاسمانێک کە مەگەر بە پەنجەی برین بنووسرێتەوە، مەگەر بە خوێنی شەهیدان بخوێندرێتەوە

ئاخ، کوردبوون، واتە ئەو دەنگەی کە لە قووڵایی مێژووەوە هاوار دەکات،
بەڵام گوێیەک نییە گوێی لێ بگرێت، تەنیا باوەڕدارانی ڕێگای ئازادی نەبێت،
کوردبوون واتە ئەو چرپەیەی کە دایکێک لە گۆشی منداڵەکەیدا دەیڵێت:
“نەوەی شەرانی، کچ و کوڕی چیاکانی، دووانەی خاک و خێڵی، هەر کورد بە و کورد بمێنە”.
کوردبوون ئاگرەکە لە ناو دڵی زەویدا،
هێزێکە کە هیچ دەسەڵاتێک ناتوانێت بیکوژێنێتەوە، هیچ زستانێک ناتوانێت بیبەستێت،
کوردبوون وشەیەکە کە زیندان و زنجیری بۆ نییە،
هەناسەیەکە کە تەنانەت لە ژێر گڵەکەی شەهیدانیشدا هەر بەردەوامە

کوردبوون مۆسیقایەکە لە ناو خوێندا،
ئاوازێکە کە دڵە ڕەسەنەکان دەتوانن بیژەنن، گوێی هەستیار دەتوانێت بیبیستێت،
کوردبوون تاجەکە لە ئاگر،
کە شانازی و ئازاری لەسەر سەری هەر کوردێک هەیە، تاجێک کە ناتوانین دایبنێین، ناتوانین لەبیری بکەین
لە ناو دڵی ئەم مێژووە خوێناوییەدا، کوردبوون گوڵێکە کە لە ناو بەردا دەڕوێت،
نیشانەی ژیانە لە ناو مەرگدا، نیشانەی هیوایە لە ناو نائومێدیدا،
کوردبوون واتە بەرخۆدان، واتە خۆڕاگری، واتە بەردەوامی، واتە ئازادی،
کوردبوون واتە نەمری، چونکە گەلێک کە زوڵمی لێ کرا بێت، بەڵام بەرگری کرد بێت، هەرگیز نامرێت

کوردبوون واتە ئەو کوڕە لاوەی کە بە بەرمالەی نوێژەوە بەرەو سەنگەر دەچێت،
واتە ئەو کچە کوردەی کە بە جلی کوردییەوە لە زانکۆی بێگانەدا سەربەرزە،
واتە ئەو پیرەمێردەی کە چیرۆکی شۆڕشەکان بۆ نەوەکانی دەگێڕێتەوە،
واتە ئەو دایکەی کە فێری منداڵەکانی دەکات چۆن بە کوردی بنووسن،

چۆن بە کوردی بژین؟
بەڵێ، کوردبوون واتە ئەو شیعرەی
کە لە نێوان دوو زریانی گەورەدا دێتە گوتن،
کوردبوون واتە ئەو نهێنییەی کە تەنیا ئەوانەی ئازاریان چێشتووە دەیزانن،
وەک ئەوانەی لە قووڵایی ئازاردا ڕووناکییان دۆزییەوە

کوردبوون واتە ئەوەی کە من لێرەم، لێرە بووم، لێرەش دەبم،
وەک چۆن چیاکان بەردەوامن، وەک چۆن ڕووبارەکان بەردەوامن،
وەک چۆن خاکی ئەم زەوییە بەردەوامە، وەک چۆن ئاسمانی ئەم وڵاتە بەردەوامە،
کوردبوون واتە بەردەوامی، واتە هەمیشەیی، واتە گەڕانەوە بۆ ڕیشەی خۆت، واتە بوونی ڕەسەن
ئاخ، کوردبوون، شیعرێکی خوێناوییە کە هێشتا تەواو نەبووە،
داستانێکە کە مێژوو بە بێدەنگی گوێی لێ دەگرێت،
بەڵام ئەمە، وەک نەوەی بەرگری، وەک کاروانی هەستانەوە،
درێژەی پێدەدەین، تا ئەو ڕۆژەی کە شیعرەکە تەواو دەبێت، تا ئەو ڕۆژەی کە دادپەروەری دەگەڕێتەوە

ڕۆژێک دێت کە دەست لە دەست، یەک دەنگ، یەک دڵ، گۆرانی ئازادی دەچڕین،
ڕۆژێک دێت وشەکان دەبنە فیشەک، شیعرەکان دەبنە چەک، بۆ ڕزگاری نیشتمان،
ڕۆژێک دێت خوێنی شەهیدان تۆوی گوڵە سوورەکانی ئازادی دەڕوێنێت،
من دەڵێم: کوردبوون واتە هەموو ئەمانە، واتە ئومێد لە ناو نائومێدیدا، واتە ژیان لە ناو مەرگدا
کوردبوون واتە ئەو هەستەی کە لە ناو دڵی هەر کوردێکدا دەجووڵێت،
کاتێک گوێی لە گۆرانییەکی کوردی دەبێت، کاتێک پێی دەنێتە سەر خاکی کوردستان،
کوردبوون ئەو شانازییەیە کە تەنیا ئەوەی کوردە دەتوانێت هەستی پێ بکات،
وەک ئەو ڕەنگانەی کە تەنها چاوی هونەرمەندێکی ڕاستەقینە دەتوانێت بیانبینێت

کوردبوون واتە ئەو زامە قووڵەی کە لە سینەماندایە، بەڵام ژیانمان پێ دەبەخشێت،
واتە ئەو ئاگرەی کە لە ناخماندایە، بەڵام گەرمیمان پێ دەبەخشێت،
کوردبوون واتە ئەو سروودەی کە لە ناو دەماندایە، بەڵام لە

زمانماندا بەدەنگە،
کوردبوون واتە ئەو چیرۆکەی کە لە ناو خوێنماندایە، بەڵام لە پەرتووکەکاندا نەنووسراوە
کوردبوون ئاوازێکی پیرۆز و هەمیشەییە،
کە زەمان ناتوانێت بیسڕێتەوە، کە ستەم ناتوانێت بیشارێتەوە،
کوردبوون بەردەوامییە لە ناو گەردەلولی گۆڕانکارییەکاندا،
کوردبوون ڕاستییەکە کە تەنانەت بە هەزاران درۆش ناشاردرێتەوە

کوردبوون هەڵبژاردن نییە، چارەنووسیشە، کوردبوون ئەرکیشە،
کوردبوون واتە خاکێک کە لە ناو خوێندا هەناسە دەدات،
کوردبوون واتە زمانێک کە بە دڵ قسە دەکات، نەک تەنیا بە زار،
کوردبوون واتە مێژوویەک کە هێشتا نەنووسراوە، بەڵام لە ناو ڕۆحی هەر کوردێکدا تۆمار کراوە
ڕۆژێک دێت کە دەنگی شیعری کوردی لە هەموو جیهاندا دەنگ دەداتەوە،
کە مێژووی ڕاستەقینەی کوردبوون دەنووسرێتەوە، بە دڵۆپەکانی خۆر،
بە هەناسەی چیاکان، بە فرمێسکی دایکان، بە خوێنی شەهیدان،
ڕۆژێک دێت… ڕۆژێک دێت… ڕۆژێک دێت…

کەزی.. دانا حەمید

کەزیت هەناسەیەکی ڕەشە،
بەسەر شانتا دەخشێ.
لەناو تەنیایی ژوورەکەتدا
دەبێتە گۆڕستانی سەدان گوڵی وشکەوەبوو…

لەبەردەم ئاوێنەکەتدا،
کەزیت دەڵێی مارێکی خەواڵووە:
لە دوا هەلانەی پایزدا
خەونی مردن دەبینێ.

ئەم شەوە، لەناو پەنجەکانتدا،
کەزیت وەک دوا دڵۆپەکانی ژیان
خۆی کۆدەکاتەوە؛
دەبێتە دەریایەکی ڕەشی بێ بنار.

کەزیت، لە شەوی هەرە تاریکدا،
وەک دارستانێکی سووتاو
لەسەر شانت خامۆش دەبێ و
دەبێتە گۆڕی هەزاران خەونی مردوو…

تۆ لەبەردەم ئاوێنەکەتدا ڕاوەستاویت؛
کەزیت وەک زامێکی کۆن،
لە شانتەوە دەکشێ و
دەبێتە نەخشەی وڵاتێکی ونبوو.

پەنجەکانت لەناو کەزیتدا،
وەک مەلی بالە شکاو،
لە دوا هێلانەی ژیاندا
هێلکەی مەرگ دەخەنەوە…

کەزیت ئێستا ڕووبارێکی ڕەشە:
لە کانی چاوەکانتەوە هەڵدەقوڵێ،
بەسەر شانتا دەڕژێ و
دەبێتە گۆڕی حەوت نەوەی خەم.

شەو، لەناو کەزیتا ڕەش هەڵدەگەڕێ و
پەنجەکانت وەک دوا گەڵای پایز
لەناو تاریکییدا دەوەرن،
دەبنە خۆڵەمێشی یادەوەرییەکی کۆن.

کەزیت لە ئاوێنەکەدا دەبێتە شریتێکی ڕەش:
لەنێوان تۆ و مەرگدا درێژ دەبێتەوە،
وەک دوا سنووری نێوان بوون و نەبوون
لەسەر شانت دەلەرزێ…

لەم شەوە قووڵەدا، کەزیت،
وەک دوا هەناسەی پاییز
لەسەر شانت کۆتایی دێ و
دەبێتە بەردی سەر گۆڕی تەنیایی.

لە نێوان سپێدە و سێدارەدا..
دانا حەمید

لە ئاسۆی ڕۆژهەڵاتەوە، لەو شوێنەی کە خۆر سەرەتا تیشکە زێڕینەکانی بڵاو دەکاتەوە، چیرۆکێک دەست پێدەکات، چیرۆکێک کە باسی ژیان و مەرگ، ئازادی و کۆیلایەتی، هیوا و نائومێدی دەکات. لە شارێکدا کە مێژووەکەی بە خوێن نووسراوەتەوە، لە کۆڵانە تەنگەبەرەکانیدا، لە ماڵە خشتییەکانیدا، لە بازاڕە قەرەباڵغەکانیدا، چیرۆکی گەلێک دەگێڕدرێتەوە کە لە نێوان دوو هێزی بەهێزدا گیری خواردووە: ”ویستی ژیان“ و ”هەڕەشەی نەمان“.
ڕۆمانی “پەتی سێدارە بەکاتی بانگی بەیانی” لە نووسینی «محەمەد ڕەئوف مورادی» لە وەرگێڕانی: «شوانە عەبدوڵا»، لە لایەن ناوەندی «ڕەهەند»ەوە، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، فەزای ڕۆمانەکە وەک تابلۆیەکی ڕەنگاوڕەنگ، وێنەی ژیانێک دەکێشێت کە لە ژێر سێبەری ترسدا دەژی. هەر لاپەڕەیەک، پەنجەرەیەکە بەسەر دنیایەکدا کە تێیدا خەون و کابوس تێکەڵ دەبن، شادی و خەم هاوسێی یەکترن، و ژیان و مەرگ دەست لە ملی یەک دەنێن. لێرەدا، وشەکان دەبنە چەک، ڕستەکان دەبنە سەنگەر، و پەرەگرافەکان دەبنە گۆڕەپانی شەڕێکی بێوچان لە نێوان ڕووناکی و تاریکییدا.
لە نێو لاپەڕەکانی ئەم ڕۆمانەدا، دەنگی چەندین نەوە دەبیسترێت. پیرەمێردێک کە یادەوەرییەکانی وەک گەنجینەیەک هەڵگرتووە، ژنێکی گەنج کە خەونەکانی لە قەفەزی نەریتدا زیندانی کراون، منداڵێک کە چاوەکانی پڕن لە پرسیار دەربارەی دنیایەک کە تێی ناگات، و لاوێک کە دڵی پڕە لە خرۆشانی شۆڕش. مامۆستایەک خەریکی خوێندەواری و وانەوتنەوەیە بە منداڵانی ئاواییەکە، هەر یەکەیان بەشێک لە مۆزاییکی گەورەی چیرۆکەکەن، هەر یەکەیان دەنگێکە لە کۆڕاڵی مێژوویەکی پڕ لە ئازار و خۆڕاگری.
زمانی ڕۆمانەکە خۆی سەمفۆنیایەکە. وشەکان وەک نۆتەی مۆسیقا، ئاوازێک پێکدەهێنن کە خەمبارە وەک لایلایەی دایکێک بۆ منداڵە لەدەستچووەکەی، دەنگی بەرزە وەک هاواری شۆڕشگێڕێک لە مەیدانی خەباتدا. زاراوە و دەربڕینە ناوچەییەکان وەک گوڵی ڕەنگاوڕەنگ، جوانی و بۆنێکی تایبەت بە دەقەکە دەبەخشن، هەر یەکەیان چیرۆکێک، مێژوویەک لە خۆیدا هەڵدەگرێت.
سروشتی وڵات لەم ڕۆمانەدا تەنها پاشخانێک نییە، بەڵکو کەسایەتییەکی زیندووە کە بەشداری لە ڕووداوەکاندا دەکات. چیاکان

وەک پاسەوانی هەمیشەیی، چاودێری خەڵکەکە دەکەن، دارستانەکان نهێنی خەباتکارانی تێدا حەشار دەدەن، و ڕووبارەکان گۆرانی ئازادی دەچڕن. ئەم تێکەڵبوونەی نێوان مر□ق و سروشت، وێنەیەکی شیعری بە ڕۆمانەکە دەبەخشێت کە خوێنەر دەباتە نێو دنیایەکی جادویی و ڕاستقینە لە هەمان کاتدا.

ڕۆمانەکە هەروەها ئاوێنەیەکە بۆ کۆمەڵگایەک کە لە ژێر باری قورسی نەریت و مۆدێرنیتەدا دەناڵێنێت. لێرەدا، کچێکی گەنج خەون بە خوێندن دەبینێت لە کاتێکدا خێزانەکەی بیر لە شوکردنی دەکەنەوە. لاوێک خەونی گەڕان بە دنیادا دەبینێت، لە کاتێکدا کۆمەڵگا چاوەڕوانی لێ دەکات شوێن پێی باوکی هەڵگرێت. ئەم ململانێی نێوان کۆن و نوێ، نەریت و پێشکەوتن، یەکێکە لە تەوەرە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکە کە بە شێوەیەکی هونەری خراوەتە ڕوو.

یەکێک لە بەهێزترین لایەنەکانی ڕۆمانەکە، توانای نووسەرە لە دروستکردنی کەشوهەوایەکی هەستپێکراو. خوێنەر بۆنی نانی تازە لە تەنورەکان هەست پێدەکات، دەنگی بانگی بەیانی لە منارەکانەوە دەبیستێت، و گەرمای هاوینی کوردستان لەسەر پێستی هەست پێدەکات. ئەم توانایە لە دروستکردنی کەشوهەوای ڕیالیستی، ڕۆمانەکەی کردووە بە ئەزموونێکی هەستی تەواو، نەک تەنها خوێندنەوەیەکی ئاسایی.

ڕۆمانەکە هەروەها ڕەخنەیەکی توندە و شەپازلەیەکە لە سیستەمی چینایەتی و نایەکسانی ک□م□□گایەتی. نووسەر بە وردی ئەو کەلێنە قووڵە نیشان دەدات کە لە نێوان چینە جیاوازەکاندا هەیە، و چۆن ئەم نایەکسانییە کاریگەری لەسەر ژیانی □□زانەی خەڵک هەیە. لە ڕێگەی چارەنووسی کەسایەتییە جیاوازەکانەوە، خوێنەر دەتوانێت ببینێت چۆن هەلەکانی ژیان، خەون و ئاواتەکان، تەنانەت مافی ژیان، بە پێی پێگەی کۆمەڵایەتی دەگۆڕێن.

ئەم ڕۆمانە تەنها چیرۆکێک نییە، بەڵکو بانگەوازێکە بۆ ئازادی، هاوارێکە دژی زوڵم و ستەم، و بەڵگەنامەیەکی مێژووییە بۆ خۆڕاگری گەلێک. هەر وشەیەک لەم ڕۆمانەدا، تۆوێکە کە لە دڵی زەوی خوێنەردا دەچێنرێت، تۆوی هۆشیاری، خۆناسین، و خۆشەویستی بۆ ئازادی. لە کۆتایی خوێندنەوەی ڕۆمانەکەدا، خوێنەر هەست دەکات گۆڕانێک لە ناخیدا □ویداوە، وەک چۆن تیشکی خۆر لە سپێدەدا جیهان دەگۆڕێت.

ڕۆمانی “پەتی سێدارە بەکاتی بانگی بەیانی”، ئەزموونێکە، گەشتێکە بە ناخی ئینسانی کورددا. ئەمە چیرۆکی خەڵکێکە کە لە نێوان ئومێد و نائومێدیدا، لە نێوان خەون و واقیعدا، لە نێوان ژیان و مەرگدا هەنگاو دەنێن. ئەوە دەنگی ئەوانەیە کە مێژوو لە بیری کردوون، بەڵام ئەدەب زیندوی کردوونەتەوە. ئەم ڕۆمانە پەیامێکی بەهێزمان پێدەڵێت: تا کاتێک سپێدە هەبێت، هیواش هەر دەمێنێت، تەنانەت لە

سەبەری سەدارەشدا.
ڕۆمانی ”پەتی سەدارە بەکاتی بانگی بەیانی“ بەرهەمەکی ئەدەبی گرنگە لە ئەدەبیاتی کوردیدا کە خاوەنی چەندین لایەنی بەهێزە. زمانی دەوڵەمەند و پاراوی ڕۆمانەکە، کە پڕە لە وشە و دەربڕینی ناوچەیی کرمانشا، جوانییەکی تایبەت و ناسنامەیەکی بەهێزی بە دەقەکە بەخشیوە. توانای نووسەر لە وێناکردنی واقیعی ژیانی ڕۆژانەی خەڵک لە ژێر سیستەمێکی دیکتاتۆریدا، یارمەتی خوێنەر دەدات هەست بە قووڵی دۆخەکە بکات. فرەدەنگی ڕۆمانەکە، کە چەندین ڕوانگە و ئەزمونی جیاواز لەخۆدەگرێت، وێنەیەکی فرەڕەهەند و تەواو لە کۆمەڵگا دەخاتە ڕوو.
گرنگیدانی تایبەت بە پرسی ژنان و ئەو کێشانەی ڕووبەڕوویان دەبنەوە، بابەتێکی هەستیار و گرنگ لە کۆمەڵگای کوردیدا دەوروژێنێت. پەیوەندی قووڵی نێوان مرۆڤ و سروشت کە لە ڕۆمانەکەدا بەرجەستە کراوە، ڕەهەندێکی کولتووری بە دەقەکە بەخشیوە. ڕەخنە کۆمەڵایەتی و سیاسییە بەهێزەکەی، دەوڵەمەندی فیکری بە ڕۆمانەکە دەبەخشێت. هەروەها، توانای نووسەر لە دروستکردنی کەشوهەوایەکی هەستپێکراو، خوێنەر دەباتە ناو دنیای ڕۆمانەکەوە.
لەگەڵ ئەم لایەنە بەهێزانەدا، ڕۆمانەکە چەند لایەنێکی لاوازیشی هەیە کە پێویستە ئاماژەیان پێ بکرێت. فرەیی دەنگەکان و چیرۆکە لاوەکییەکان هەندێک جار دەبنە هۆی ئاڵۆزبوونی ڕەوتی سەرەکی چیرۆکەکە، کە دەکرێت سەرلێشێواوی بۆ هەندێک خوێنەر دروست بکات. هەندێک لە ڕەخنە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان زۆر ڕاستەوخۆ و تا ڕادەیەک کلیشەیین، کە کاریگەری لەسەر هونەرمەندی دەقەکە هەیە. بە هۆی فرەیی کەسایەتییەکانەوە، هەندێک لە کەسایەتییەکان بە تەواوی پەرەیان پێ نەدراوە.
هەندێک جار وەسفە درێژەکان، بە تایبەتی سەبارەت بە سروشت، ڕەوتی چیرۆکەکە خاو دەکەنەوە. لە هەندێک بەشی ڕۆمانەکەدا، سنووری نێوان واقیع و خەیاڵ تێکەڵ دەبێت، کە دەکرێت سەرلێشێواوی بۆ هەندێک خوێنەر دروست بکات. ڕۆمانەکە زیاتر پشتی بە وەسفکردن بەستووە تا دیالۆگ، کە هەندێک جار ڕیتمی چیرۆکەکە خاو دەکاتەوە. هەروەها، سەرەتای ڕۆمانەکە بۆ هەندێک خوێنەر ڕوون نییە و کاتێکی زیاتر پێویستە بۆ تێگەیشتن لە کەشی گشتی چیرۆکەکە.
سەرەڕای ئەم لایەنە لاوازانە، ڕۆمانی «پەتی سەدارە بەکاتی بانگی بەیانی» بە گشتی بەرهەمێکی بەهێز و کاریگەرە لە ئەدەبی کوردیدا. ئەم ڕۆمانە توانیویەتی وێنەیەکی زیندوو و ڕاستەقینە لە ژیانی کۆمەڵگای کوردی لە قۆناغێکی هەستیاری مێژوویدا بخاتە ڕوو. هەروەها، بە هۆی زمانە بەهێز و پاراوەکەی و ناوەڕۆکە قووڵەکەی،

توانیویەتی جێگەیەکی تایبەت لە نێو ئەدەبی کوردییدا بۆ خۆی دابین بکات. ئەم ڕۆمانە نەک تەنها بەرھەمێکی ئەدەبییە، بەڵکو بەڵگەنامەیەکی گرنگی مێژوویی و کۆمەڵایەتیشە کە تیشک دەخاتە سەر قۆناغێکی ھەستیار لە مێژووی کورد لە ڕۆژھەڵاتی کوردستان.

دانا حەمید

جەستە وەک چەکی تۆڵەکردنەوە لە دەسەڵات.. دانا حەمید

ڕۆمانی “بازنەکانی شەقامی سوور”، ڕۆمانووس (کارزان حەیدەر)، بەرھەمێکی ئەدەبییە کە دەکرێت لە چەندین ڕوانگەوە، خوێندنەوە و شیکردنەوەی وردی بۆ بکەین. ئەم خوێندنەوەیە ھەوڵدەدات تیشک بخاتە سەر چەند لایەنێکی جیاوازی ئەم ڕۆمانە.
لە ڕوانگەی ”میشێل فۆکۆ“وە، ڕۆمانی “بازنەکانی شەقامی سوور” دەکرێت وەک نموونەیەکی بەرجەستە بۆ پەیوەندی نێوان ”دەسەڵات“ و ”جەستە“ سەیر بکرێت. فۆکۆ پێی وایە: کە جەستە مەیدانی ململانێی ھێزە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانە. لەم ڕۆمانەدا، جەستەی پاڵەوانی سەرەکی، بە تایبەتمەندییە نائاساییەکەیەوە (چوکی کاراکتەری سەرەکی ڕۆمانەکە)یە، دەبێتە شوێنی بەرەنگاری و تێکدانی پەیوەندییە باوەکانی دەسەڵات. ئەو جەستەیەی کە پێشتر سەرچاوەی شەرمەزاری بوو، ئێستا دەبێتە ئامرازێک بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو سیستەمەی کە ھەوڵی کۆنترۆڵکردنی دەدات.
”جۆرج باتای“، لە لایەکی ترەوە، بە تێڕوانیە قووڵەکانی یارمەتیدەرێکی باشە بۆمان، کە گرنگی بە پەیوەندی نێوان «ئیرۆتیزم» و «پیرۆزی» دەدات. لە دیدی باتاییەوە، سێکس و توندوتیژی دوو ڕووی ھەمان دراون و ھەردووکیان پەیوەندیان بە تێپەڕاندنی سنوورە کۆمەڵایەتییەکانەوە ھەیە. لە ڕۆمانی “بازنەکانی شەقامی سوور”دا، بەکارھێنانی سێکس وەک ئامرازێک بۆ تۆڵەسەندنەوە و گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی، دەکرێت وەک نموونەیەک بۆ ئەم تێڕوانینەی باتای سەیر بکرێت. لێرەدا، کردەوە سێکسییەکان لە چوارچێوەی چێژی تاکەکەسی دەردەچن و دەبنە کردەیەکی ”پیرۆز“ کە

ئامانجی تێکدانی سیستەمی کۆمەڵایەتییە. بەمانایەکی تر: کاراکتەری سەرەکی ڕۆمانەکە، کە سێکس دەکات بەرامبەر "ئەوانی تر" کە حیزبەکانن! لە پێناو «چێژ سێکس ناکات، بەڵکو لە پێناو تۆڵەکردنەوە سێکس دەکات».
«مارکیز دی ساد»، کە بە باوکی ئەدەبی "ئیرۆتیکی ڕادیکاڵ" دادەنرێت، پێی وایە کە سێکس و توندوتیژی دەتوانن ببنە ئامرازێک بۆ ڕزگاربوون لە کۆتوبەندە کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییەکان. لە ڕۆمانی “بازنەکانی شەقامی سوور”دا، پاڵەوانی سەرەکی بە شێوەیەکی هاوشێوەی کاراکتەرەکانی دی ساد، سێکس و توندوتیژی تێکەڵ دەکات بۆ بەرەنگاربوونەوەی سیستەمێک کە پێی وایە ناعادیلانە و گەندەڵە. ئەم ڕێگەیە، هەرچەندە لە ڕووی ئەخلاقییەوە جێگەی پرسیارە، بەڵام دەبێتە تاکە ڕێگە بۆ بەدیهێنانی دادپەروەری لە دنیایەکدا کە بە تەواوی لە دادپەروەری بێبەری بووە.
لە ڕۆمانەکەدا، جەستەی پاڵەوانی سەرەکی بە تایبەتمەندییە نائاساییەکەیەوە، دەکرێت وەک نمونەیەک سەیر بکرێت بۆ ئەو شتانەی کە سیستەمی کۆمەڵایەتی و کولتوری ڕەتیان دەکاتەوە و دەیانخاتە دەرەوە. بەڵام لە جیاتی ئەوەی ئەم جەستەیە ببێتە سەرچاوەی شەرمەزاری، دەبێتە سەرچاوەی هێز و گۆڕانکاری. ئەمەش پێچەوانەکردنەوەیەکی ڕادیکاڵە بۆ ئەو پرۆسەیەی کە کۆمەڵگا پێیەوە ڕاهاتووە.
لە ڕۆمانی “بازنەکانی شەقامی سوور”دا، پاڵەوانی سەرەکی لە ڕێگەی کردەوە سێکسییەکانییەوە هەوڵی تێکدانی ئەو پێناسە ڕەگەزی و سێکسییانە دەدات کە کۆمەڵگا دایناون. ئەم پرۆسەیە دەبێتە نمونەیەک بۆ ئەوەی کە چۆن تاک دەتوانێت لە ڕێگەی تێکدانی نۆرمە کۆمەڵایەتییەکانەوە؟ ناسنامەی خۆی بەرهەم بهێنێتەوە.
زمان و شێوازی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە تێکدانی ئەو سیستەمەی کە ڕۆمانەکە ڕەخنەی لێدەگرێت. بەکارهێنانی زمانێکی ڕاستەوخۆ و وێنەی سێکسی شۆکهێنەر، نەک تەنها بۆ وروژاندنی خوێنەرە، بەڵکو هەوڵدانێکە بۆ تێکدانی ئەو زمانە “پاک”ەی کە دەسەڵات بۆ داپۆشینی ڕاستییەکان بەکاری دەهێنێت. لێرەدا، زمان دەبێتە شوێنی بەرەنگاری و تێکدانی ئەو واتا و چەمکە باوانەی کە کۆمەڵگا پێیەوە ڕاهاتووە.
هەروەها، ڕۆمانەکە بە شێوەیەکی ڕادیکاڵ سنوورەکانی نێوان ڕەوا و ناڕەوا، ئەخلاقی و نائەخلاقی تێکدەشکێنێت. لە ڕێگەی کردەوە “نائەخلاقی”یەکانی پاڵەوانەکەوە، پرسیار لەو بنەما ئەخلاقیانە دەکرێت کە کۆمەڵگا لەسەری دامەزراوە. ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە خوێنەر بیر لە سروشتی ڕاستەقینەی ئەخلاق و پەیوەندی نێوان ئەخلاق و

دەسەڵات بکاتەوە. لێرەدا دەکرێت ئاماژە بە بۆچوونەکانی "نیچە" بکەین سەبارەت بە "ئەوپەڕی ئەخلاق" و پێویستی تێپەڕاندنی ئەو سیستەمە ئەخلاقییەی کە کۆمەڵگا سەپاندوویەتی.

ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" وەک دەقێکی کەرنەڤاڵی دەردەکەوێت کە تێیدا سنوورە باوەکانی کۆمەڵگا تێکدەشکێن و جیهانێکی "ژێرەوژوور" دروست دەبێت. لەم جیهانەدا، ئەوەی پێشتر سەرکوت کرابوو، ئێستا دەبێتە سەرچاوەی هێز و گۆڕانکاری. ئەم حاڵەتە کەرنەڤاڵییە، کە "میخایل باختین" باسی لێوە دەکات، دەرفەتی ئەوە دەڕەخسێنێت کە کۆمەڵگا بە شێوەیەکی ڕادیکاڵ لە خۆی بڕوانێت و ئەو بنەمایانە ببینێت کە لەسەری دامەزراوە.

بەم شێوەیە، ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" تەنها ڕۆمانێک نییە، بەڵکو هەوڵدانێکە بۆ تێکدانی ئەو سیستەمە فیکری و کۆمەڵایەتییەی کە کۆمەڵگای کوردی لەسەری دامەزراوە. لە ڕێگەی بەکارهێنانی جەستە، سێکس و زمان وەک ئامرازی شۆڕش، ڕۆمانەکە بانگەوازێکە بۆ دووبارە بیرکردنەوە لە پەیوەندییەکانی دەسەڵات و ڕۆڵی تاک لە کۆمەڵگادا.

هەروەها، ئەم بەرهەمە پرسیاری قووڵ دەوروژێنێت سەبارەت بە سروشتی ئەخلاق، دادپەروەری و ئازادی لە کۆمەڵگایەکدا کە بە قووڵی لەژێر کاریگەری نەریت و دەسەڵاتی سیاسیدایە.

ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" دەبێتە ئاوێنەیەک کە کۆمەڵگای کوردی دەتوانێت تێیدا سەیری خۆی بکات و ئەو کێشە و ناکۆکیانە ببینێت کە لە ناخیدا شاردراونەتەوە. ئەم ڕۆمانە بانگەوازێکە بۆ بەرپرسیارێتی و هۆشیاری کۆمەڵایەتی، و هاندانێکە بۆ بیرکردنەوەیەکی قووڵتر سەبارەت بەو بنەمایانەی کە کۆمەڵگا لەسەری دامەزراوە.

خاڵە بەهێزەکانی ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" لە چەند ڕوویەکەوە دەردەکەون. یەکەم، ڕۆمانەکە بە شێوەیەکی نوێ و جیاواز مامەڵە لەگەڵ چەمکی دەسەڵات و بەرەنگاربوونەوەیدا دەکات، کە لە ئەدەبی کوردییدا کەم وێنەیە. دووەم، بەکارهێنانی زمانێکی ڕاستەوخۆ و بوێرانە لە وەسفکردنی دیمەنە سێکسییەکاندا، سنوورەکانی ئەدەبی کوردی بەرفراوانتر دەکات و دەرفەتی گفتوگۆی کراوەتر لەسەر ئەم بابەتانە دەڕەخسێنێت. سێیەم، ڕۆمانەکە بە شێوەیەکی سەرکەوتوو توانیویەتی تیۆرە فیکرییەکان بەشێوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، لە چوارچێوەی چیرۆکێکی فرەڕەهەنددا بەرجەستە بکات، کە ئەمەش قووڵایی فیکری بە بەرهەمەکە بەخشیوە.

لە لایەکی ترەوە، ڕۆمانەکە چەند خاڵێکی لاوازیشی هەیە کە پێویستە ئاماژەیان پێ بکرێت. یەکەم، هەندێک جار بەکارهێنانی توندوتیژی و

سەکس لە ڕۆمانەکەدا دەچێتە خانەی زیادەڕۆییەوە، کە لەوانەیە کاریگەری نەرێنی لەسەر هەندێک خوێنەر دروست بکات و لە ناوەڕۆکە ئەدەبی و فەلسەفییەکەی دووری بخاتەوە. دووەم، هەرچەندە ڕۆمانەکە هەوڵی داوە ڕەخنە لە سیستەمی کۆمەڵایەتی بگرێت، بەڵام هەندێک جار ئەم ڕەخنەیە بە شێوەیەکی سادە خراوەتە ڕوو، دەکرا قوڵتر بچێتە ناوەڕۆکی ڕۆمانەکەوە. سێیەم، پەرەسەندنی کەسایەتی سەرەکی ڕۆمانەکە هەندێک جار ناڕوونە کە چیرۆکەکە دروست دەکات. سەرەڕای ئەم خاڵە لاوازانە، ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" هێشتا وەک بەرهەمێکی گرنگ و کاریگەر لە ئەدەبی هاوچەرخی کوردییدا دەمێنێتەوە و کاریگەری خۆی لە نەوەندەکەدا بەجێدەهێڵێت.

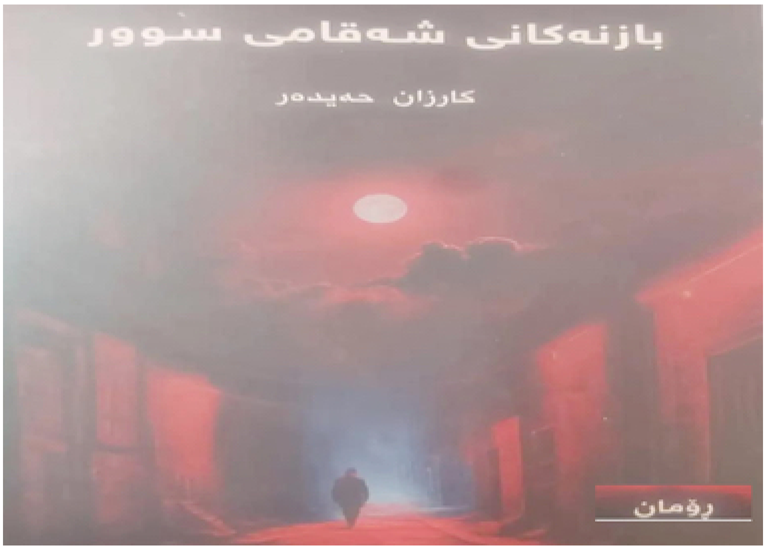

لە پشت پەردەی واقیعی کامێراوە.. نووسینی: دانا حەمید

لە جیهانێکدا کە تیایدا سنوورەکانی نێوان تایبەتی و گشتی، ڕاستەقینە و خەیاڵ، بەردەوام لە گۆڕاندان، ڕۆمانی "نەفرەتی نەوبەهاران"ی بەختیار عەلی وەک ئاوێنەیەک دەردەکەوێت کە ڕەنگدانەوەی ئاڵۆزییەکانی کۆمەڵگایەک لە قۆناغی گواستنەوەدا پیشان دەدات. ئەم ڕۆمانە چەندین چەمکی سەرەکی تێکەڵ دەکات بە

دروستکردنی وێنەیەکی فرەڕەهەند لە ئەزموونی مرۆیی و کۆمەڵایەتی، سیاسی و کەلتوری واقیعی کوردستان.

ڕۆمانەکە لەسەر دوالیزمی بینین و نەبینین دامەزراوە. کامێرا، وەک ئامرازی سەرەکی بینین، لە هەمان کاتدا دەبێتە ئامرازی نەبینین. ئەوەی دەبینرێت، ئەوەی تۆمار دەکرێت، لە ڕاستییدا پەردەیەکە بۆ شاردنەوەی ئەوەی نابینرێت. لێرەدا دەتوانین پەیوەندی بە تیۆری ژاک دەریدا دەربارەی "ئامادەیی/ نائامادەیی" بکەین. ئەوەی لە وێنەکەدا ئامادەیە، لە هەمان کاتدا ئاماژەیە بۆ نائامادەیی شتێکی تر.

شەرەف، وەک چەمکێکی ناوەندی لە ڕۆمانەکەدا، دەبێتە بارێکی قورس لەسەر شانی کۆمەڵگا، بەتایبەت ژنان. ئەم چەمکە، کە زۆر جار وەک بەهایەکی پیرۆز و نەگۆڕ پێناسە دەکرێت، لە ڕاستییدا دەبێتە زنجیرێک کە ئازادی تاکەکان بەند دەکات. لە جیهانی ڕۆمانەکەدا، ژنان بەردەوام لە ژێر چاودێری و کۆنترۆڵی کۆمەڵگادان، وەک بڵێی ژیانیان بەردەوام لە بەردەم کامێرایەکی نادیاردایە کە هەموو جووڵەیەکیان تۆمار دەکات.

کامێرا لەم ڕۆمانەدا تەنها ئامرازێکی تەکنیکی نییە، بەڵکو دەبێتە سیمبوڵێک بۆ چاودێری بەردەوامی کۆمەڵگا. لە لایەکەوە وەک ئامرازێک بۆ تۆمارکردنی مێژوو و پاراستنی یادەوەریی کار دەکات، لە لایەکی ترەوە دەبێتە هێمایەک بۆ چاودێری بەردەوامی کۆمەڵگا. ئەم چاودێرییە، کە لە ڕواڵەتدا بۆ پاراستنی بەها و نەریتەکانە، لە قووڵاییدا دەبێتە هۆی دروستبوونی کۆمەڵگایەکی کۆنترۆڵکراو کە تیایدا تاکەکان بەردەوام لە ژێر فشاری خۆگونجاندن و خۆدەرخستندان.

ئەم دۆخە پرسیارێکی گرنگ دەوروژێنێت: ئایا لە کۆمەڵگایەکدا کە هەموو شتێک دەبێت شەفاف و ئاشکرا بێت، چ جێگایەک بۆ تایبەتمەندی و ئازادیی تاک دەمێنێتەوە؟ ڕۆمانەکە هەروەها ڕووبەڕووی پرسیارێکی گرنگمان دەکاتەوە: ئایا ئەو مێژووەی کە لە ڕێگەی وێنە و تۆمارکردنەوە دەپارێزرێت، بەڕاستی دەتوانێت گوزارشت لە قووڵایی و ئاڵۆزی ئەزموونی مرۆیی بکات؟ بەڵام لە لایەکی ترەوە، ژن وەک هێزێکی ئالەنگاریکار و بەرەنگاربوونەوە دەردەکەوێت. ژن لێرەدا تەنها بابەتی چیرۆکەکە نییە، بەڵکو دەبێتە خودی گێڕەرەوە و بکەری سەرەکی. ئەم دووفاقییە لە ڕۆڵی ژندا، وێنەیەکی ئاڵۆز لە دۆخی ژن لە کۆمەڵگای کوردییدا پێشکەش دەکات.

نەریت لەم ڕۆمانەدا وەک هێزێکی دووفاقی دەردەکەوێت. لە لایەکەوە، نەریت وەک سەرچاوەی شوناس و بەردەوامی کولتوری کوردی پێشکەش دەکرێت. بەڵام لە لایەکی ترەوە، نەریت دەبێتە بەربەستێک لە بەردەم

گۆڕانکاری و پێشکەوتندا. ئەم ڕۆمانە هەوڵ دەدات پرسیار لەسەر ڕۆڵی نەریت لە کۆمەڵگای هاوچەرخدا بوروژێنێت و پێمان بڵێت کە پێویستە بە شێوەیەکی ڕەخنەگرانە مامەڵە لەگەڵ نەریتدا بکەین.

توندوتیژی چەمکێکی تری گرنگە لەم ڕۆمانەدا. توندوتیژی لێرەدا تەنها فیزیکی نییە، بەڵکو فۆرمی جۆراوجۆر وەردەگرێت: توندوتیژی کولتوری، توندوتیژی زمانەوانی، و توندوتیژی سیمبولیک. توندوتیژی دەبێتە ئامرازێک بۆ سەپاندنی دەسەڵات و پاراستنی سیستەمی باو. بەڵام لە هەمان کاتدا، ڕۆمانەکە پیشانی دەدات کە چۆن توندوتیژی دەبێتە هۆی تێکچوونی پەیوەندییە مرۆییەکان و لەناوچوونی متمانە لە کۆمەڵگادا.

مێژوو و یادەوەریی دوو چەمکی تری گرنگن لەم ڕۆمانەدا. کامەرا، وەک ئامرازێک بۆ تۆمارکردنی مێژوو، ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت. بەڵام ڕۆمانەکە پرسیار دەکات: ئایا دەکرێت مێژووی نەتەوەیەک لە ڕێگەی تەنها یەک وێنەوە تۆمار بکرێت؟ ئەم پرسیارە ئێمە بەرەو تێگەیشتنێکی قووڵتر لە چۆنییەتی دروستبوونی مێژوو و ڕۆڵی یادەوەری لە پێکهێنانی شوناسی نەتەوەییدا دەبات.

شوناس چەمکێکی تری سەرەکییە لەم ڕۆمانەدا. شوناس لێرەدا وەک شتێکی نەگۆڕ و جێگیر پێشکەش ناکرێت، بەڵکو وەک پرۆسەیەکی بەردەوامی دروستبوون و گۆڕان دەردەکەوێت. ڕۆمانەکە پیشانی دەدات کە چۆن شوناسی تاکەکەسی و نەتەوەیی لە ژێر کاریگەری فاکتەرە جۆراوجۆرەکاندا دروست دەبێت و دەگۆڕدرێت.

دەسەڵات چەمکێکی تری گرنگە کە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە ڕۆمانەکەدا ئامادەیە. دەسەڵات لێرەدا تەنها سیاسی نییە، بەڵکو لە هەموو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا ئامادەیە. ڕۆمانەکە پیشانی دەدات کە چۆن دەسەڵات لە ڕێگەی چەمکەکانی شەرەف، نەریت، و کولتورەوە کار دەکات و چۆن کاریگەری لەسەر ژیانی تاکەکان دادەنێت.

زمان و گێڕانەوە دوو چەمکی تری گرنگن لەم ڕۆمانەدا. بەختیار عەلی لە ڕێگەی بەکارهێنانی زمانێکی شیعری و تەکنیکی گێڕانەوەی تایبەت، هەوڵ دەدات ئەو شتانە بگێڕێتەوە کە لە ڕێگەی زمانی ئاساییەوە ناتوانرێت دەربڕدرێن. ئەمەش پرسیار دروست دەکات لەسەر سنوورەکانی زمان و توانای گێڕانەوە لە دەربڕینی ئەزموونە مرۆییەکاندا.

سێکسیوالیتە و جەستە دوو چەمکی تری گرنگن کە لە ڕۆمانەکەدا دەردەکەون. سێکسیوالیتە لێرەدا تەنها بابەتێکی تایبەتی نییە، بەڵکو دەبێتە مەیدانێک بۆ ململانێی سیاسی و کۆمەڵایەتی. جەستە دەبێتە شوێنی نووسینەوەی یاساکانی کۆمەڵگا و لە هەمان کاتدا، شوێنی بەرەنگاربوونەوە و بەرخۆدان. ئەمەش پرسیارێکی گرنگ

دەوروژێنێت: لە کۆمەڵگایەکدا کە تیایدا جەستە و سێکسیواڵیتە دەبنە بابەتی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی، چۆن دەکرێت مانای ڕاستەقینەی خۆشەویستی و پەیوەندی مرۆیی بدۆزینەوە؟

لە جیهانێکدا کە تیایدا سنووری نێوان تایبەتی و گشتی، ڕاستەقینە و خەیاڵ، بەردەوام لە گۆڕاندایە، ئەم ڕۆمانە بانگەوازێکە بۆ بیرکردنەوەیەکی قووڵتر دەربارەی مانای ئازادی، شەرەف و مرۆڤبوون. هەروەها، ڕۆمانەکە ئاماژە بە گرنگی □□و□سم و نەریت دەکات لە پێکهێنانی ناسنامەی تاک و کۆمەڵگادا، بەڵام لە هەمان کاتدا پرسیار دەکات: ئایا ئەم ڕیتواڵ و نەریتانە، کە زۆر جار بە ناوی پاراستنی شەرەف و بەها کۆمەڵایەتییەکان ئەنجام دەدرێن، لە ڕاستیدا دەبنە هۆی بەردەوامبوونی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی ناعادیلانە؟

هەروەها ڕۆمانی “نەفرەتی نەوبەهاران” تیشک دەخاتە سەر پەیوەندی نێوان تاک و کۆمەڵگا، و ئەو فشارانەی کە کۆمەڵگا دەیخاتە سەر تاک بۆ پەیڕەوکردنی نۆرمە کۆمەڵایەتییەکان. ئەم فشارانە زۆر جار دەبنە هۆی دروستبوونی ناکۆکی ناوەکی لە تاکدا، لە نێوان خواستە کەسییەکانی و چاوەڕوانییەکانی کۆمەڵگا. ڕۆمانەکە بە وردی ئەم ناکۆکییە ناوەکییە دەخاتە ڕوو و هەوڵ دەدات پیشانی بدات کە چۆن تاکەکان هەوڵ دەدەن لە نێوان ئەم دوو هێزە دژ بە یەکەدا هاوسەنگی بدۆزنەوە.

ڕۆمانی “نەفرەتی نەوبەهاران”یی بەختیار عەلی تەنها ڕۆمانێک نییە لەسەر مێژووی کورد یان چیرۆکی ئافرەتێک. ئەمە وێنەیەکی ئاڵۆزە لە کۆمەڵگایەک کە لە نێوان نەریت و مۆدێرنیتە، نێوان مێژوو و داهاتوو، نێوان تاک و کۆمەڵدا ململانێ دەکات. ڕۆمانەکە بانگەوازی گۆڕانکاری و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ کێشە قووڵەکانی کۆمەڵگا دەکات، بەڵام لە هەمان کاتدا هۆشداریمان دەداتێ کە ئەم گۆڕانکارییە لەوانەیە بە نرخێکی قورس بێت. ڕۆمانەکە ئێمە بەرەو تێگەیشتنێکی قووڵتر لە چۆنیەتی دروستبوونی مێژوو، ڕۆڵی یادەوەری لە پێکهێنانی شوناسی نەتەوەیی و مانای ڕاستەقینەی ئازادی و مرۆڤبوون لە جیهانی هاوچەرخدا دەبات.

ڕۆمانی “نەفرەتی نەوبەهاران” تەنها چیرۆکێک نییە دەربارەی کۆمەڵگایەکی دیاریکراو، بەڵکو ئاوێنەیەکە کە تیایدا دەتوانین ڕەنگدانەوەی ئەو کێشە و پرسیارە جیهانییانە ببینین کە سەردەمی ئێمە ڕووبەڕووییان بۆتەوە. ڕۆمانەکە بانگەشەی ئەوە دەکات کە پێویستە بە شێوەیەکی ڕەخنەگرانە و بوێرانە ڕووبەڕووی ئەو کێشانە ببینەوە کە کۆمەڵگاکەمان ڕووبەڕووییان بۆتەوە، ئەگەرچی ئەم ڕووبەڕووبوونەوەیە لەوانەیە ئازاربەخش و ناخۆش بێت.

نووسینی: دانا حەمید

ئابوریی هەرێم؛ ڕووبەرێک بۆ مەسرەفگەرایی .. دانا حەمید محمد

گومانی تێدا نییە کە هەرێمی کوردستان لە هەموو ڕوویەکەوە بەرخۆری و مەسرەفگەرایی کۆڵەکە سەرەکییەکانی تەنیوە و بڕستی هەناسەدانی لێبڕیوە. وە بواری چاککردن و چاکسازی، گۆڕانکاریی و بنیادنانەوە بۆ وەرچەرخان تێیاندا، بەرەو کایەکی باشتر و بوونی ڕووبەرێکی کەمتر لە مەسرەفکردن ئەستمە. ئەمەش دەرئەنجامی چەندین ساڵەی کەلتوری مەسرەفگەراییە لە هەرێمی کوردستان؛ کە بە پلەی یەکەم حیزب و ستەمکاریی حیزبی لێی بەرپرسیارە، کە هەموو شتێکیان کردوە بە مەسرەف و لەشکرێک لە ئینسانی مەسرەفگەرایان دروست کردوە، کە نیشانەی نەخۆشیین، یان دەردەئاماژەیەکن بۆ بوونی پانتاییەکی قوڵتر و ئاڵۆزکاویی تری دیارەی بەرخۆرییزم.

ئەوەی هەیە ژێرخانێکی ئابوریی وێران و کۆمەڵگایەکی شێوە تۆڕئاسایی بەناویەکداچووە، کە بەئاسانی جیاناکرێتەوە کە ئەم کۆمەڵەیەی کە دەسەڵاتی ئابوری و سیاسیان بەدەستەوەیە، دوور و نزیک پەیوەندیان بە ئابورییەوە نییە، بەڵکو قەیرانەکە لەوە مەزنترە کە کڵێشەیانە بیخوێنینەوە، بەڵکو سەرتاپا قەیرانێکی ستراکتۆری گشتگیرە و گرێدراوی بونیاد و درێژەپێدەری قۆناغە مەنگەکانی پێشووترە. وە کێشەی دەسەڵاتی کوردیی کە زیاتر لە ستەمکاریی حیزبیدا خۆی مانیفێست دەکات، مانەوە و بەردەوامیدان بەو دەسەڵاتە، کە شۆڕش و موقەدەسبوون بەشێکی دانەبڕاوە لێی بۆ ئەبەد مانەوە لەپێناو زیاتر مەسرەفکردنی بەرخۆریی. ئەزمونی حوکمڕانی کوردیی باشور، بە قەولی (بەختیار علی): “ئەم ئەزمونی حوکمڕانی کوردیی باشور، لە سەرتاسەری گۆی زەوی هیچ هاوشێوەیەکی تری نییە، هیچ پێناسە و مانایەک نییە بتوانێ تەفسیری بکات”. وە هیچ سیستەم و نیزامێکی جیهانی نییە ئینسان بتوانێت شێوازی

حوکمڕانی حیزبی کوردیی باشور، لەو چوارچێوەی ئەو سیستەمەدا تەئویل بکات. گومانی تێدانییە، کە نییە!

تاکە خاڵێکی زۆر گرنگ و جەوهەری کە حیزب بەردەوام کاری بۆ کردوە، هەیمەنەی ئابوریی ئەو هێزەی لەدەستدابێ، ئابوری لە (٣٠)یی ساڵی ڕابردودا،

ئەوەی یەکەم وزەپێدەری مەسرەفگەرایی حیزبی کوردییە بە مانەوە، داگیرکردنی سەرتاپای ڕووبەری ئابوری و ئەو هێزە ئابورییە بووە کە بزوێنەرێتی بۆ مانەوەی مەسرەفکردنێکی ڕووت و کەڵەشەیی.

لە ڕوانگەی (بەدیار)ەوە کۆمەڵگای مەسرەفکار، ئەو کومەڵگایە کە سەبەکتی خۆشبەخت بە ئەستورە دەکات". کە هەموو شتێک لەناو فێڵ و فریوی تەڵەکاوی دونیای مەسرەفگەراییدا نقوم دەبێ، شێکێک بۆ کڕیار دروست دەکات کە بەخۆی نازانێ لەناو هەیمەنەی مەسرەفکردندا سەرەولێژ دەبێتەوە بەبێئەوەی بەخۆی بزانێت. سەبەکت لەناو کەلتوری بەرخۆریدا، ئەوەیە: خۆشبەخت بێ و بیر لە هیچ نەکاتەوە، پرسیار و گومان نەکات لە دەرئەنجامە ترسناکەکانی بەرخۆریزم.

دەبێ جیاوازی بکەین لە نێوان "کۆمەڵگای خۆشگوزەران/ مەسرەفی، کۆمەڵگای گەندەڵ/ مەسرەفی"، وە کوردستان لە نێوان ئەم دوو جۆرە لە کۆمەڵگا، زیاتر لە کامیانەوە نزیکە، گومانی تێدانییە کە کوردستان لە کۆمەڵگای (گەندەڵ/ مەسرەفی)ەوە زیاتر نزیکە و هەناسە وەردەگرێ. کە ئەمەش ستەمکارییەکی حیزبی سەرتاپا گەندەڵ و درێژمەودای دروست کردوە، کە نەوت و بەرخۆرییە، ئەم ئابوری نەوتە سوپایەک لە بەیعەتچی لە ئینسان ملکەچ و گوێڕایەڵ دروست کردوە کە لە خوێنەواری ئاستبەرزەوە بۆ نەخوێندەوار، لە ڕاستەوە بۆ چەپ، زورنای بۆ لێدەدەن و بەرگرییی لێدەکەن، بەڵام بەرگرییەکی ناڕەوا لەو چەتەیی و تاڵانییەی ئابوریی مەسرەفگەرایی دەکەن. جۆری دووەمیان کۆمەڵگای (خۆشگوزەران/ مەسرەفی)یە نمونەی ئەم کۆمەڵگایە، وڵاتی ئیماراتە، خەڵکەکەی لە ئەوپەڕی خۆشگوزەرانی ئابوریدا دەژین، هەرچیان بووە دەستیان دەکەوە و هەر کوێیان بووە گەشتی بۆ بکەن. بەڵام بەرهەمهێنەری ئەم خۆشبەختی و بەرهەمهێنانە خۆیان نین، بەڵکو ئەو سەرچاوانەیە لە نەوت و سامانی کانزایی تری ژێر زەوی، کە لەو وڵاتەکەیاندا هەیە، واتە تاکی ئیماراتیش بەرهەمهێنەر نین بەڵکو مەسرەف دەکەن و بەشێکن لەو کەلتوری مەسرەفگەراییەی کە بە گشتگیری جیهانی گرتەوە.

ئەوەی هەیە لە کوردستان بەمانا ئابورییەکەی، ئابوریی نییە، بەڵکو کەلتوری مەسرەفکردنە. لە بچوکترین بۆ گەورەترین شت لە ئاستی تەکنەلۆژیا خەریکی مەسرەفکردنی کاڵایین. ئەوەی هەیە و زۆرجار قسەی لەسەر ناکرێ، ئابوری مەسرەفگەراییە، کە وەک بابەتێکی گشتگیر و قوڵ و ئاڵۆز، تۆڕێکی جاڵجاڵۆکەئاسای دروست کردوە، کە سەرتاپای ئینسانەکان دەخۆن و مەسرەف دەکەن بۆ ئەوەی بەرهەم بهێنن… کۆمەڵگای ئەمە بەهۆی ئەوەی خاوەنی کەلتورێکی خۆگرتوو نەبووە، ئەوەی هەیبووە لەرزۆک و فشەڵ بووە، ئەوەش هەبووە، وەک دوکەڵ بەهەوادا چووە. وە گۆڕان لە کەلتوری مەسرەفگەرایی ئاسان نییە و پێویستی بەکات و ڕیشەی درێژخایەن هەیە، بۆ ئەوەی بگەین بە قۆناغی گەشەکردنی بەرهەمهێنان و تارمایی بەرخۆریی کەم بکرێتەوە، چونکە سەرمایەدارەکان لە کوردستان کە حیزب خۆیان دروستیان دەکەن، هەوڵی ئەوە دەدەن بە بەلاوەخستن و پەراوێزخستنی کەرتەی ئابوریی. چونکە خەڵکی کوردستان لەسەر ئەم مەسرەفگەراییە ڕاهاتوون لەسەر ڕۆحیەتی ڕووتی مەسرەفگەرایی ئابوریی.

دەکرێ ئابوری کوردستان کە سەرچاوەکەی نەوتە بە پلەی یەکەم، لەڕووە سیاسییەکەیەوە بە ستەمکاریی حیزبی وێرانکەر و لەڕووە ئابورییەکەیەوە، بە ستەمکاریی مەسرەفگەرایی ڕووت، ناوزەد بکەین… کە هەردووکیان بەربەستن لە وێرانکردن و لەناوبردنی ئابورییەکەی، سەرچاوەی ئەم قەیرانانە بەگشتی، پارتیی و یەکێتیین. وە ئەم پرۆژەی ئابورییە کە لە نەوتدا کورتکراوەتەوە، ئابوری نەوتیش بەرپرسە لە ئەو لەشکرە مەسرەفگەرایە کە شەپۆلێکی تاریکی تۆڕئاسای دروست کردوە و گەندەڵییەکی فوتەکراو و ئاوساو کە نەوتی لە کاڵایەکی ئابوری بەرهەمهێنانەوە گۆڕیوە بە کاڵایەکی مەسرەفگەرایی چەتەیی مافیایی.

مەریوان وریا قانع، باوەڕی وایە: “کە پرۆسەی گۆڕین و کردەیی مەسرەف گۆڕدراوە بۆ ئایدۆلۆجیای مەسرەفی”. ئەمەش ترسناک و وێرانکەرە، بەو مانایەی کە مەسرەفگەرایی تەنها نەبووە بە ژیانی ئاسایی خەڵک بەڵکو بووە بە هۆکارێکی ڕووتی باوەڕپێکراو لە شوناسی خەڵکدا. دیسانەوە (بەختیارعلی) “دەربارەی مەسرەفگەرایی نمونەیەکی جوان و واقیعی دەهێنێتەوە لەسەر عەقڵیەتی خۆرهەڵاتی کە کوردستانیش بەشێکە لە پاشخانی ئەو عەقڵیەتە. کە لە عەقڵیەتی مەسرەفگەرایی خۆرهەڵاتیدا کە باس لە گەشە دەکرێ بە پلەی یەکەم باس پرد و شەقام و خانوبەرە و ئوتێل و ریستوڕانت و رووکارەکانی تری مەسرەفگەرایی دەکرێ، دوبەی مۆدێلی هەرە زەق و گەمژانەی ئەو

جۆرە گەشەیە کە لە ڕاستیدا پەیوەندی بە گەشەی ژێرخانێکی بەهێزی بەرهەمهێنانەوە نییە". وە لە کوردستان هەولێر نموونەی ئەو دوبەیزەدەیە کە بەشێکە لەو مەسرەفگەراییە، کە هیچ شتێکی هی خۆی نییە بەڵکو بەرپرسی مەسرەفکردنە، بە مانایەکی تر، هەولێر بەرهەمی ئابورییەکی ڕووتی مەسرەفگەراییە نەک بەرهەمهێنانی خۆماڵی.

خاڵێکی تری مەسرەفگەرایی پەیوەندی بە فیڕۆدانەوە هەیە، کاراکتەری مەسرەفگەرا خۆی لەنێو بەتەی کاڵا و وەهمی جادوئاسای نمایشی حەزی پێ لە کاڵای مەسرەفی پەرت بووە و دونیای واقیعی و خەیاڵی مەسرەفکردنی بە لێکجیانا کرێتەوە. مەسرەفگەرایی هەروا ناتوانین قسەی لەسەر بکەین، چونکە مێژوویەکی نادیار و شاراوەی هەیە کە زۆربەی سیستەمە ستەمکار و دیکتاتۆرتەکان پەیوەندیان لەگەڵیدا هەیە، و لێشاوێک لە پارەی خەڵک لە پەنا و ئامانجی نەگریسی خۆیاندا بەکاردەهێنن. وە ناتوانین لە کوردستاندا، ڕێژەیان تێکڕایی مەسرەفگەرایی دیاری بکەین؟ چونکە کۆمەڵگای ئێمە سەرتاپا لەنێو هەژموونی مەسرەفگەراییدا، وە بەشێکی بە شاراوەیی دەکرێ ناتوانین ڕێژەکەی دەستنیشان بکەین بەهۆی ئەوەی نوسراوێک یان دەقێکی باوەڕپێکراومان لەبەردەستدا نییە لەسەر مەسرەفگەرایی و پشتی پێببەستین وەک سەرچاوە بۆ ئەوەی دەرئەنجامێکمان دەستبکەوێت.

ئەو عەقڵیەتەی لە کوردستان هەیە لەمپەڕەی ڕاستەوە بۆ ئەوپەڕی چەپ، بەجیاوازی لەناو پاتۆلۆژیای مەسرەفگەراییدان، عەقڵیەتێک ئامێرئاسا قورمیش کراون و ئەوەی هەیە دووبارەی دەکەنەوە، بەبێ تێگەیشتن لە دەرەوەی ئەو بازنەیەی بۆیان دیاریکراوە، ناتوانن لەوە زیاتر پەلبهاوێژن. وە ئەخلاقیەتی مەسرەفگەرایی لای حیزبی کوردیی؛ ملکەچ و گوێڕایەڵبوونە، بەخشینە لەپەنا و ئایدۆلۆژیای ڕووتی مەسرەفگەرایی حیزبییدا، واتە خۆت پێشکەشی حیزب بکەیت بۆ ئەوەی ببیتە هەوێنەی زیاتر مانەوەی ئامانجەکانی حیزب لە مەسرەفگەراییدا. بە ئەوە پێویستیان بە جەستەی تۆ هەیە بۆ ئەوەی بۆ بەردەوامی و موقەدەسکردنی خۆیان بەکارتبهێنن.

لە دەرئەنجامدا دەگەین بەوەی کە مەسرەفگەرایی کەلتوری مەسرەفکردن لە کوردستان، کە حیزب بەرهەمهێنەرێتی، گەشتەتە قۆناغێکی مەترسیداری بێچارەسەر. واتە بووە بە ڕێوڕەسمێکی ئایدۆلۆژیای ڕۆژانەی حیزبی بەشێکی خەڵک. وە ئەمەش شێوازێکی نوێی "خودسازی" لە کۆمەڵگای ئێمەدا لە دروستبووندایە، خودسازییەک بە پلەی یەکەم دەستوپێوەندەکانی دەسەڵات لە ڕێگەی مەسرەفگەراییەوە کۆمەڵگا

تێوەبگلێنن لەم دیاردە ترسناک و بێچارەسەرە. وە پرسەی بەرهەمهێنانی ئەم خودی مەسرەفگەراییە و لە ئامرازە سەرەکییەکانی دەسەڵات بەکاریدەهێنن لەو پەناوەدا ئابوریی نەوتە، ئابورییەک کە لە پەناو چەتەیی و تاڵانی حیزبییدا بە بەرژەوەندییەکانی خۆیان بەکاردیدەهێنن… گومانی تێدانییە، ئابوریی نەوت ڕووکنێکی سەرەکی ستەمکاری حیزبی کوردیی و مەسرەفگەراییەتی. بۆیە وەک تاکێکی سەربەخۆ و ئازا، جەسور و ڕەخنەییانە بیربکەرەوە، بێئەوەی بەشێک نەبیت لە کەلتوری مەسرەفگەرایی، لە پەناو خۆت و بەرژەوەندیی گشتی کۆمەڵگادا، چرای فیکرێکی بەرهەمهێنەر بە دژ بە کەلتوری مەسرەفگەرایی حیزبی کوردیی.

ژەستی تاسان … دانا حمید محەمەد

هاوسێیەکم هەیە ماڵەکەی ڕووبەڕووی ماڵەکەی منە، هاوسێکەم پیرەمەردێکی نەوەد ساڵەیە و هەر ڕۆژە لەگەڵ هەڵهاتنی خۆردا، پانتۆڵێکی نیلی و تیشەرتێکی سپی ئەپۆشێ و ئامێزیی چەندین سەعاتی ئەو ڕۆژەی لە باڵکۆنەکەدا بەدەم کێشانی جگەرە و خواردنەوەی چاوە، ڕۆژەکە بەڕێدەکات. ڕۆژانە وەک پیشەیی هەمیشەیی ئەوەستێ تا ئۆتۆمبیلەکان خیابان ڕووبەڕوو تەماشا بکات! هەموو هاوڕێیەکانم کە دێن بۆ ماڵی من، ئەو پیرەمەردەیان لە من زیاتر خۆشئەوێ، دەستی ئەون و وە منیش لە خۆم زیاتر ئاگاداری ئەبم و خۆشمئەوێت.

ئەویش بەخاتری میهرەبانی و ژیانە تەنهاکەی کە تاسانی ژیان بەرینەداوە، چەندین جار بانگی ئەکەم بەڵام دەنگم نابیستێ، ئەمەوێ هەموو بەیانییەک بەئومێدی بینینی ئەو، لە خەو هەڵئەستم، ئەڵێم: نەوەک شتێکی پێویست بێ. بەڵام من فیکر بکەمەوە ئۆتۆمبیلەکانی خیابان بۆ هەردوکمان گرنگە، چونکە بەشێکە لە پەڕینەوەی ژیانمان بە ناو ئامێزییەکانی مۆدێرنیتە! بەهەرحاڵ تەمەنی مرۆق تا بەرەو گەورەیی بڕوات، لە مەرگ نزیکتر ئەبێتەوە، وە تاسەی ژیان بەی سەرنجڕاکێشە، چونکە زۆر شتی جیهان بێزار و دڵخۆشی کردوە. ئەوە ئێستا شتی بچوک کە ئینسان هەر بیری لێناکاتەوە بەی گرنگ و جێی

تێڕامانە وەک ژێستی چرکەی سەعات لەکاتی خەوتندا. بەڵام من وتم چەندین جار ئەمەوێ تۆ ببینم، بەڵام دواتر پەشیمان ئەبمەوە نازانم بۆ؟! ڕاستی کێ ئەڵێ: هەردولامان بواری ئەوەمان هەیە کە یەکتر ببینین، بەهۆی جەنجاڵی و ئاڵۆزیی ژیانی ڕۆژانەوە. من ئەمەوێ لە کاتێکدا بێم بۆلات کە تۆ هیچت ئامادە نەکردبێ بۆ من وەک میوان، چونکە بێزارم لە جدیاتی ئەو دابونەریتە، ئەمەوێ هەرکات هاتم پێکەوە چایەک بخۆین و دەردەڵی یەکتر بدەینەوە، پیرەمێرد ئەم قسانەی منی پێخۆشبوو و وتی منیش لەناکاو بۆمکرا سەردانت ئەکەم لە باڵەخانەکە.

چاوەڕوانی بۆ من، نازانم بۆ پیرەمێردی دراوسێ و هاوڕێم چۆنە؟ بۆ خۆم ڕقم لێیەتی بەتایبەت لەو کاتانەدا، کە هەموو ئومێدت لە چاوەڕوانی دۆستێکدا یە، بەڵام ئاڵۆزیی و دەردی هەردوولا نایەڵێ ئەو چاوەڕوانییە بێتەدی، بۆیە من ڕقم لە چاوەڕوانییە. دواتر لەگەڵ پیرەمێردی هاوسێم لەبارەیەوە گفتوگۆم کرد و وتم پێی ڕۆمانێک هەیە بەناوی "چاوەڕوانی" ناوی نووسەرەکەیم لەیاد نییە، بۆتی بێنم ئەیخوێنیتەوە، پیرەمێرد کەمێ حەپەسا و هیچ قسەی نەکرد، دواتر لەبەر من کەوتە قسە وتی نەوەڵا دراوسێی گەنجی شیرینم، چی لەو ڕۆمانی چاوەڕوانییە کەم کە هەموو ژیانی خۆم بریتییە لە تاسانی چاوەڕوانی بۆ ژیان.
ژیان تاڕادەی بێئۆقرەیی تاسان توشی ئینسان ئەبێ لە چرکەیەکی ژیاندا، بەشێوەیەک دوچاری شۆکت ئەکات، کە پێی نەزانی خۆت.

وە ئەو کات سێبەری هەموو ئەو خیابانە قەرەباڵغەی ماڵی خۆم و پیرەمێردەکە، بە سەردەمەوە کێ ئەڵێ چەندمان بەهیلاکی ژیان بەڕێکردوە. بەچەشنێ خیابان و کتێبخانەکەی نزیک باڵەخانەی من و پیرەمێردی تیادا ئەژین لە هەموو خزمێک بۆمان دڵسۆزترە، چونکە زۆربەی ئەو کاتانەی شوێنێک نیە بڕۆین بۆی خۆمان دەخەینە نێو دێڕی کتێبەکانەوە. تازە لە باڵکونی پەنجەرەکەمانەوە کە گوڵاکان ئاو ئەدەم هەست ئەکەم زیاتر تینووی ژیانن، کە گوڵەکانم دەمێ بوو ئاونەدابوو، سیس و ژاکاو بوون، منیش ڕۆشتمە چێشتخانە و سوراحیەک ئاوم کرد بەدیاری بۆ گوڵدانی گوڵەکان، بۆیە لەو کاتەدا بیرم بۆ لای پیرەمێردی دراوسێم ڕۆشت و هەستم کرد گوڵاکانیش وەک من و پیردەمێردەکە ژاکاون بەدەست تاسانی ژیانەوە.

پیرەمێرد منی بێچاوەڕوانی و بێمەرج خۆشئەوێ، هەتا هیچ بۆی گرنگ نییە، کە هیچ پیشەیەک نازانم، ئەو یارمەتیم ئەدات لە ڕێکخشتن و بەڕێوەبردنی کاروباری ڕۆتینی ڕۆژانەمدا، تازە پێکەوە لە پشتی

پەنجەرەکەوە سریالێک یان فیلمێک کە بڕیارە هەفتەی ئایندە نیگایی بکەین و دواتر گفتوگۆی بکەین. بۆیە بۆ ئەم هەفتەیە من پێشنیاری بینینی فیلمی"مهری حەوتەم" بێرگمانم پێشنیار کرد کە لەگەڵ پیرەمێردا بیبینین، ئەویش ڕازی بوو، بەڵام وتی ناوەڕۆکی فیلمەکە باسی چی ئەکا، منیش وتم باس لە مەرگ و چییەتی مەرگ ئەکات، بۆیە پیرەمێرد بۆی گرنگ بوو، پێش مردن قوڵی و ئاڵۆزیی
مەرگی بۆ ڕوون ببێتەوە لەڕێگەی تەئویلاتی بێرگمانەوە.

پیرەمێرد بەوپەڕی بڕواوە ژیانیشی خۆشئەویست، وەک من نەبوو لە سەرەتایی لاویمدا تاسانی ژیان بمپڕوکێنێت، کەتاجار کە یەکترمان بینی، هەفتەیەکی دوایی بینینی فیلمەکە بوو، وتی: من چاوەڕوانییم لە کەس نییە، مەگەر بڕیار نییە لەم خیابان و باڵەخانەیە، ژیان بکەین تا چاو لێکئەنێین. گوتم با بەو شێویەیە کە یەکتر لە ئامێز بگرین و کەسی یەکتر بین، بەڵام چاوەڕوانی یەکتر ناکەین بۆ مەرگ، بڕیار بوو تەماشای فیلمێکی تر بکەین کە باس لە عەشق دەکات، من و پیرەمێرد هەردووکمان بەجۆرێ لە ژیانماندا تێشکاویی دەستی بووین، پیرەمێرد لە عیشقێکدا کە زۆر تامەزرۆیانە کچێکی خۆشئەویست پێینەدرابوو بۆیە بڕیاری دابوو ژیانی تەنهایی هەڵبژێرێ تا ئەو کاتەی مەرگ ڕاپێچی گۆڕی ئەکات و منیش بەشێوەیەکی تری ماجەرایی ئەو عەشقەیی پیرەمێرد لە سەرەتایی کاروانی هەگبەمدابوو، نازانم منیش وەک پیرەمێردەم لەدێ یان کونجێکی تەلیسماویی تری ژیان ئەزمون ئەکەین.

بەڵام بەداخەوە مەرگ مەودای ژیانی پیرەمێردی نەدا کە پێکەوە فیلمی عاشقی ببینین، بەڵام مەرگ مەودای نەدا فیلمەکە ببینین، منیش دوایی مەرگی پیرەمێردەکە ئەو خیابان و باڵەخانەیەم بەجێهێشت و بارگە و پەناهەندەیم بۆ ناشوێنێکی تر گواستەوە. کە جارێ نازانم کوێیە؟ ئەوەی لەگەڵ پیرەمێردەکەدا پێکەوەی ئەبەستینەوە زبری تاسانی ژیان بوو. لەنێوان دوو ژەستدا، کە پێ بەدە و ڕۆح هاوڕێیەتی یەکترمان خۆشئەویست. منیش بڕیاری ڕۆشتنمدا بەرەو مەنفایەکی تر… کە تاسەی نیگای تاسانی ڕۆژانی ئەو پیرەمێردە ئەکەم، تۆ بڵێی ئەو مەنفایەی من بۆی ئەڕۆم هاوڕێیەکی تر لە چەشنی ئەو پیرەمێردە ئەزمون بکەم.

“دیاردەی مەصرەفی ئابوریی لە هەرێمی کوردستان” … نووسینی: دانا حمید محمد

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە بە پ د ف کلیکی ئێرە بکەن]

پێشەکی

ئەوەی لەم وتارەدا کە دەچینە ناوی و باسی دەکەین، دیاردەی بەرخۆری و مەسرەفە وە لێکەوتەکانی بەگشتی و بەتایبەتی لەسەر هەرێمی کوردستان وەك قەوارەیەکی سیاسی و ئابوری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی لەسەر پێ خۆگرتوو، بەڵام لە رواڵەتدا بەو شێوەیە نییە بەڵکو لە ناوەڕۆکدا لەرزۆك و شێواوە، لەرووی ئابورییەوە هیچ بنەمایەکی دەزگا ئابوریی و سیاسییەکانی تێدا نییە و ئەوەی حوکمی دەکات دیاردەی بەرخۆری و مەسرەفکردنە لە سەرجەم کایەکانی حکومەتدارێتیکردندا… واتە پایەکانی لەسەر بەرخۆریزم راوەستاوە هیچ بەرهەمێکی نییە، ئەمەش لەوە دەرچووە کە حاڵەت بێ بەڵکو بووە بە دیاردە و پێویستی بە چەندین توێژینەوەی ورد و قوڵ هەیە، بەتایبەت لەرووی ئابورییەوە بۆ ئەوەی کاریگەرییەکانی مەسرەفگەرایی لە هەرێمی کوردستان دیاری بکەین و بچینە ناو پێکهاتەکانییەوە. چی وایکردووە کە بەرخۆریزم بچێتە هەناوی هەموو کەرتە ئابوریەکانەوە و بەتایبەت لەوە دەرچوبێ کە چارەسەری ئابورییانەی بکرێت.

ئێستا بەتایبەت کە “ئێستایەکی ئابوری/ سیاسی” یە، واتە ئەو هەلومەرجە ئابوری و سیاسی و کۆمەڵایەتییانە چیین؟ کە بەرخۆریزم لە کوردستادا هەیە و ناتوانرێ چارەسەر بکرێ بەو رێگاچارەی خۆی کە دژی دەگیرێتبەر. بێگومان بە سەرجەمی ئەو بکەرانەوە کە لە ئێستادا ئامادە و دەستبەکارن. هەم ئەو ئێستایە “ئێستایەکی تیۆرییە” واتە بۆ دیاردەی بەرخۆری و مەسرەفکردن لە ئاستە جیاوازەکانی کۆمەڵگادا، پێویستمان بەو تیۆرە ئابورییە هەیە بۆ دۆزینەوەی رێگا و چارەسەرکردنی مەرهەمە ئابورییەکان بۆ درم و پەتاکانی مەسرەفگەرایی لە کوردستان.

واتە بەرخۆریزم وەك کێشەیەکی فیکری ئابوری و سیاسی و کەلتوری،

کۆمەڵێك پرسیاری تیۆری و مەعریفی ئاڵۆزی لە دەوری خۆی کۆکردۆتەوە کە هەندێکیان پێویستی بە کات و میتۆدی خۆی هەیە بۆ ئەوەی بەباشی لێیبکۆڵرێتەوە. دیاردەی بەرخۆریزم واتە مەسرەفگەرایەکی لەئەندازەبەدەر لە بەفیڕۆدان و بەکاربردندا، کە شتێکت لە کاڵا و خزمەتگوزاری نییە بەرهەمی بهێنی و هەر مەسرەف ئەکەیت، مەسرەف بووە بە ئاشکرا و لەوە دەرچووە کە شاراوە بێت. لە مێژووی ئێمەدا بەرخۆریزم بە شێوەیەك بووە بە ئەخلاقی سەرەکی بەشێك لە تاکەکانی کۆمەڵگای ئێمە و هەر مەسرەف دەکەن بۆئەوەی بزانن کە شتێکیان نییە لە بەرهەم کە شوێنی مەسرەفی پێ پڕبکەنەوە. وە بەرخۆری لە کۆمەڵگای کوردستان بووە بە دیاردەیەکی حەشامات و جەماوەری بەرفراوان، لەوە کەوتووە ئاکاری ئەم تاك یان ئەو گروپی تایبەتی ناو کۆمەڵگا بێت بە تەنها، بەڵکو گشتگیر بووەتەوە. سەرجەم پرۆسەکانی گرتووەتەوە و هەناسەدانی بۆیەوە لە سێکتەرە ئابورییەکان. واتە هەم چینەکانی خوارەوە و هەم چینی ناوەڕاست و هەم چینی ئەو نوخبە دەسەڵاتدار و دەوڵەمەندەی بەشێوەیەکی ئەفسانەی لە ساڵانی رابردوودا دەوڵەمەند بووە هەموویان بەشێکن لەو شەپۆلی بەرخۆرییەی لە وڵاتەکەدا دروست بووە، ئەم بەرخۆرییە لە هەموو ئاڕاستەکاندا بوونی هەیە و کۆی گشتی پرۆسە سیاسی و ئابورییەکانی گرتۆتەوە.

دونیای ئێمە لە بەرخۆرییەوە ئاڵاون، ئاواش بەشە خوێنەوار و رۆشنبیرەکەی وڵات وەك چینە بەرخۆرەکە ئەوانیش بەرخۆرن. هەموو یەکە کۆمەڵایەتییەکان بەرخۆرن، خێزان، خێڵ، حیزب، مزگەوت، دەسگاکانی کۆمەڵگای مەدەنی و هەموو دەزگاکانی وڵات سەرتاپا بەرخۆرن و لە مەسرەفگەراییەکی رووتەوە ئاڵاون.
خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە: کە بەرخۆری وەك دیاردەیك خۆبەخۆ و سروشتی نییە، بەڵکو گەشەکردنێکی سروشتی و خۆڕسکی کۆمەڵگای ئێمە دروستی نەکردوە، بەڵکو بەر لە هەموو شتێك دیاردەیەکی سیاسییە و ستراتیژێکی تایبەتی کارکردنی دەسەڵات و مۆدێلێکی تایبەتی دەسەڵاتدرێتی دروستی کردوە و ئاڕاستەی ئەکات. لە ئەدەبیاتی زانستییدا ئەوەی لە پشتی ئەم سیستەمە بەرخۆرییەوە وەستاوە "ئابورییەکی رەیعی"یە کە لەسەر مەسرەف وەستاوە و کەرەستەی خاو، لە کۆمەڵگای ئێمەدا لەسەر فرۆشتنی نەوت، لە بازاڕەکانی جیهاندا و لەسەر خەرجکردنی پارەی ئەو نەوتە ئەژی لە ڕێگەی ئابوری رەیعییەوە دەستی دەکەوێت.

ئابوری رەیعی بەو جۆرە لە ئابوری ئەوترێ کە داهاتە ئابورییەکان

لەڕێگەی بەرهەمهێنانەوە بەدەست نایەت، بەڵکو لەڕێگەی بازرگانیکردن بەو کەرەستە خاوانەوە بەدەستدەهێنرێ لە وڵاتدا هەن. پارەی رەیع پارەیەکی ئاسانە و ئیشی زۆر و ماندوبوونێکی ئەوتۆی ناوێ کە بەدەستبهێنرێ. زیاتر ئاکامی دیاری و پاداشتی نەوتە کە وەك سەرچاوەیەکی مەسرەف و بەرخۆری وەریدەگرێ و هیچی نییە لە بەرامبەردا شوێنەکەی پڕ بکاتەوە.

کۆمەڵگای بەرخۆر ئەو کۆمەڵگایە کە پشت بە بەکارهێنانی کاڵا و خزمەتگوزاری ئەبەستێ نەك بەرهەمهێنان، واتە سەرمایەگوزاری و پاشەکەوتی نییە کە رووکنێکی گرنگە بۆ دەرچوون لە بازنەی بەرخۆریزم. وە بەرخۆری وەك پێدراوێکی ئابوری و کۆمەڵایەتی، سیاسی و فەرهەنگی و… توانا و هێزی خۆی هەیە کە گروپ و دەستەجەمعی خۆی کە کەڵوی مەسرەف گرتویەتی بەسەر گروپ و تاقمی تردا بسەپێنێ کە هێستا نەکەوتوونەتە ناو ماتریکسی مەسرەفگەرایی هێزی بەرخۆریزیمی یەکەمەوە. بۆیە پێویستە تارماییە ترسناکە ئابورییەکانی بەرخۆری دەستنیشان بکەین و لێکەوتەکانی دیاری بکەین و میکانیزمی چارەسەر بدۆزینەوە بۆیان. وەك پرۆفیسۆر (د. هێشیار معروف) باوەڕی وایە: لە دیاردەی بەرخۆریزم و مەسرەفگەراییدا، کە روو دەکاتە کۆمەڵگایەك و سەرجەم کەرتەکان دەگرێتەوە، کاری لەپێشینە ئەوەیە کە دەستیشانی نەخۆشیەکە بکرێ و دواتر بە قۆناغ رێگاکانی چارەسەر بخرێتەروو و کار بکرێ بۆ وەبەرهێنان و ئەو لەشکرە بەرخۆرییەی دروستکراوە، کەمبکرێتەوە و هەلی دۆزینەوەی کارکردن لەڕێگەی ئابورییەوە بۆیان بدرێت.

یەکێکی تر لە هۆکارەکانی دروستبوونی بەرخۆری لە هەرێمی کوردستان زیاتر قەیرانی بەڕێوەبردنە لە کاروباری ئیداری حکومڕانیدا، واتە دەزگا حکومییەکان کە بەرخۆری رۆڵێکی سەرەکی هەیە لە دروستبوون تێیدا، واتە لە فەرمانگەیەکدا پێویستی بە (50) کارمەند هەبێ، رێژەکەی لەوە زیاترە و بگرە دووقات کراوەتەوە بەتایبەت لە سلکی سەربازییدا ئەو کەلتوری بەرخۆرییە گەشتوەتە ترۆپکی خۆی. کە رێژەیەکی زۆر مووچەخۆر هەیە بەڵام لە واقیعدا بوونیان نییە و تەنها ناوەکەیان بۆ وەرگرتنی مووچەکە هەیە. ئەمەش ئەو بەرخۆری و ئابورییە رەیعییە کە سەرچاوەکەی نەوتە و هۆکاری دروستبوونی بەلێشاوی ئەو هەموو ناعەدالەتییە کۆمەڵایەتییە کە لە هەرێمی کوردستان بەڕێژەیەکی بەرچاو بوونی هەیە و بەئاسانی چارەسەر ناکرێت.

یەکێکی تر لەو کێشانەی کە بەرخۆری دروست ئەکات کە (مارکێزە) لە

کتێبی (مرۆڤی تاك رەهەند) باسی ئەكات و پێی وایە: "مەسرەفگەرایی ئینسانی تاك رەهەند لە ئاستی گشتییدا بۆ پرسیار و مەسرەفكەر دروست ئەكات". وە هەموو شتێك لە مەسرەفكردندا دەبینێتەوە، واتە مەسرەفگەرای تەڵەیەكە كە بۆیاخكراوە و ئامادەكراوە بۆ كڕیاری مەسرەفكەر بۆئەوەی بەخۆی بزانێت وەك بۆمبێكی تەوقیكراو دەبێتە میوانێكی ناوەخت بۆ كاراكتەری بەرخۆر.
خاڵێكی تری مەسرەفگەرای پەیوەندی بە چێژپەرستییەوە هەیە كەوادەكات ئینسانی بەرخۆر تەنها بیر لە كۆمەڵێك قازانج و دەسكەوتی ئابوری بكاتەوە، كە دواتر ڕێڕەوی تێكدەرانەی دەبێ لەسەر ئاستی گشتی كۆمەڵگا. وادەكات رووبەری گشتی توشی شڵەژان و ناڕێكی ببێتەوە و بەئاسانی بۆ سەر باری ئاسایی خۆی نەگەڕێتەوە.
روویەكی تری مەسرەفگەرایی پەیوەندی بە ریكلام و دونیای نمایشەوە هەیە، كە من و تۆی كڕیار روو دەكەینە بازاڕ بۆ كڕینی كاڵایەك بەرخۆری من و تۆ وادەكات كە ئارەزووی تێركردنی غەریزەی كڕینمان تەواو نەبێ و مەیلی كڕینی مەسرەفی زیاتر بكەین. ئەمەشە دەرئەنجامی رویەكی تری فریودەرانەی مەسرەفگەراییە لە دونیای ئەمڕۆدا كە لەڕێگەی كاڵاوە بۆ بەرخۆر و كڕیار خۆی نمای ئەكات. كوردستانیش بەدەر نییە لە پەتایە و بەشێكە لە ساغكردنەوەی بازاڕی ئەو مەسرەفگەرایەی كە رووەداكاتە كوردستان.

بەرخۆریزم پایەیەكی سەرەكی و بنەڕەتییە بۆ مانەوەی سیستەمی دیكتاتۆری و دەسەڵاتەكەیان. بەمانایەك هەتا بەرخۆری لەو سیستەمە ستەمكاریانەدا هەبێ، گەرەنتییە بۆ مانەوە و بەردەوامیدانی دیكتاتۆر لەسەر سوڵتەكەی بۆ ماوەیەكی تری درێژتر لە حوكم و ستەمكاری. واتە لەڕێگەی ئەو ئابورییە رەیعییەوە كە سەرچاوەكەی نەوت و گازە دەتوانن تەمەنی خۆیان زیاتر درێژ بكەن ئەویش بە دامەزراندان و بەرتیلدان بەو لەشكرە مەسرەفكەرەی كە كۆشكەكەی دەپارێزن. وە بەشێك لەم سەربازانە لە (كایەی سێبەر)دا كار دەكەن و كۆنترۆڵی دەنگە نارازییەكان دەكەن و پارێزەری ئەو كەلتوری ستەمكاریی و مەسرەفگەرایەی كۆشكی دیكتاتۆرن.

مەسرەفگەرایی خولیا و مەیلێكە هەم چێژبەخش و هەم ئازاراوی ئەم سەردەمەیە، لە لایەن دەسەڵاتە سیاسی و ئابوری و... دروست دەكرێ بۆئەوەی ئینسان لە راكردنێكی بەردەوامدابێ بەدوایی كاڵا و خزمەتگوزاریدا، واتە عەقڵێكی ئامێری دروست كردوە بۆ ئینسان كە دەستبەرداری خۆزگە و دونیای مەسرەفی نەبێت. بەرخۆریزم پەنا بۆ زۆر شت دەبات وەك وێنای خەیاڵكردنەوە لە مەسرەفگەرایی و ئەو

چوارچێوە پێ لە مەسرەفییەی کە سازیکردوە، واتە مەسرەفگەرایی دونیای مۆدێرن زۆر چڕ و ئاڵۆزە، پێویستی بە گۆشەنیگای زۆر ورد و دەقیق هەیە تاوەکو کەلێنەکانی مەسرەف لەڕووەوە ئابورییەکەیەوە بدۆزیتەوە و چارەسەریان بکەین بە بەرهەمهێنان و داهێنانی پێشکەتووی گەشەی ئابوری.
سۆبێکت لە نێوان ژیانی و ئەندێشەی بەرخۆریی نێو کاڵایی دونیای ئەمڕۆ نقوم بووە، ئەو کاڵایە ژیانی داگیر ئەکات و کاتی خۆی لە پارە و شتی تری لەکیش ئەبات. بەمانایەکی تر کاڵا ژیان و بیرکردنەوەی داگیر دەکات، وەك سیستەمی کاپیتال تەنیا بە گوێرەی پێویستییەکان شتەکان ناگۆڕێ بۆ بەرهەم بەڵکو بەکارهێنانی بۆ بەرهەمەکان دەنێتەوە واتە کڕیاری بۆ کاڵاکان ئامادە ئەکات و ئینسان خۆی ئاوێزانی"تۆڕی جاڵجاڵۆکەیی ئابوری مەسرەف" دەکات. بەمانایەکی تر مەسرەفگەرایی لە دونیای شاهانەی کاڵاکاندا دێوەزمەیەکە دیوە مۆدەکەی دەبینرێ، بەڵام پارادۆکسەکە ئەوەیە: "زبڵەکانی ناو مەسرەف و بەرخۆری خۆی نابینرێت".

لە کۆتاییدا بەو دەرئەنجامە دەگەین کە کەلتوری مەسرەفگەرایی لەڕووی ئابوری و سیاسی، فەرهەنگی و کۆمەڵایەتییەوە، دیاردەیەکە کە ڕیشە و ریشاڵەکانی لە زۆربەی بوارەکاندا ڕەگی داکوتیوە و چارەسەری ئاسان نییە بەڵکو پێویستی بە توێژینەوە و دەرئەنجام هەیە تائەوەی دەگەین بە ئەندازەیەك لە چارەکردنی مەسرەف و کەمکردنەوەی بۆ ئاستێکی دڵخۆش و قەناعەپێکراو. مەسرەفگەرایی لە ئابوری کوردستاندا ئەوەندە فرەپەلوپۆیە کە ڕەگی لەنێو هەموو کایەکاندا هەیە ئەوەی بە پلەی یەکەم ترسناکە ئابورییە کە بەرخۆری و بەکارهێنان زاڵمانە تێی خۆی تێهاویشتووە. ئەوەی بە پلەی یەکەم بەرپرسیارە لەم دۆخە بەرخۆرییە حیزب و ئەو لەشکرە مەسرەفکەریە لە ئینسان کە حیزب چیان پێبڵێ: ئامادەن ئەنجامی بدەن. واتە ئیستیبدادی حیزبی کە سەرچاوە سەرەکییەکەی ئەو ئابورییە ڕەیعی کرێخۆرییە کە خۆی لە نەوتدا دەبینێتەوە و تێکەڵ بە ئەجێندایەکی ترسناکی مەسرەفگەرایی بووەتەوە. بەمانایەکی تر بەر جۆرێك لە "شۆکی مەسرەفگەرایی" دەکەوین کە ریشەی چەسپیوە. ئەوەی گرنگ و سەرەکییە بۆئەوەی ئابوری کوردستان لەژێر چنگ ئەو بەرخۆرییە دەربهێنین و رزگاری بکەین و مەسرەف بگۆڕدرێ بە بەرهەم و سەرمایەگوزاری، پێویستی بە هۆشیارییەکی دەستەجەمعی هەیە لە هەموو بوارەکاندا تاوەکو ڕێنمایی و چارەسەری پێویست بدۆزنەوە و بیخەنەڕوو بۆ چارەسەرکردنی قەیرانەکان بەگشتی و بەتایبەت قەیرانی مەسرەفگەرایی.

مەصرەف (بەرخۆریی) چییە؟

بەرخۆریی چالاکی کڕین و بەکارهێنانی ئەو شتومەکانەیە کە ئینسان لە ژیانی ڕۆژانەییدا پێویستی پێیانە. شوێنی کڕینی ئەو شتومەکانەش بازاڕە، لێرەوە بەرخۆری و بازاڕ دەبنە دوانەیەکی لێکدانەبڕاو. لەهەر شوێنێکی دونیادا کە باسمان کرد لە بەرخۆریی باس لە بازاڕ دەکەین و کە باسیشمان کرد باس لە بەرخۆریی ئەکەین. هەموو مرۆڤێك بۆ ئەوەی بژی و بمێنێتەوە پێویستی بەوەیە ڕۆژانە بڕێك بەرخۆریی بکات. هاوکێشەکە لەڕووی ئابورییەوە زۆر سادەیە، ئەگەر کەسانێك نەبن نان لە نانەوایەك، یان میوە و سەوزە لە بەقاڵێك بکڕن، یان جلوبەرگ لە کۆگایەك، یان گۆڤارێك لە کتێبخانەیەك بکڕن، ئەوکات هیچ یەکێك لەو شوێنانە بوونیان نابێت و شتێکیش بەناوی ئابورییەوە دروست نابێت. بەم مانایە ئابوری بۆ ئەوەی وەك کایەکی تایبەت لە کۆمەڵگادا بوونی هەبێت بەرخۆریی دەبێ هەبێت. ئەوەی هەوڵی تێگەیشتن و خوێندنەوەی مانا و دەرئەنجامەکانی ئاستی ئەم وتارە سادە و گشتییەی بەرخۆریی نییە، ئەو ئاستەی بەرخۆریی نییە ڕاستەوخۆ گرێدراوە بە دابینکردنی پێداویستییە سەرەکییەکانی ژیانی ئینسانییەوە، واتە بەو ئاستەوە کە ئینسان پێویستی پێیەتی بۆ مانەوە و بەردەوامبوون. ئەوەی مەبەستی ئەم وتارەیەکە بە بەرخۆرییەوە وەك ئابوری و کەلتور یان وەك فیکریەکی جەماوەری کە باس لە بەرخۆریی لەڕووە ئابورییەکەیەوە دەکەین زانستییانە هەڵسەنگاندی بۆ بکەین لێکەوتەکانی لەسەر ژیانی کۆمەڵگا دیاری بکەین. وە لەڕووی کەلتورییەوە دەتوانین وەك بەشێك لە ئایدۆلۆژیای مەسرەفگەرایی سەیری بکەین. کەوەك هێما بۆ ئارەزو و حەز و سیاسەتێك هەیە کە بەرخۆریی بەلاوە جوانە و هەوڵی زیاتر نەخشان و پیرۆزکردنی دەدات، وادەکات ببێت بە دیاردەیەکی جەماوەری واتە خەڵك هەموو مەسرەف بکەن و بەرهەمیان نەبێت. ئەمەش وادەکات بەرخۆریی لەم ئاستەدا ئاستە سادەکەی جیاببێتەوە و وە “بەها سەرەکی و باڵادەستەکانی کۆمەڵگا لە چالاکی بەرخۆرییەوە سەرچاوە بگرن”.
لە سایەی بەرخۆرییدا، سێبەری مەسرەفگەرایی وەك تۆڕێکی سیستەماتیکی ئابوری بەناویەکداچووە و لێکئاڵاون.

تەنیا بە سەیرکردن دەزانی لەناو ئەو ئوردوگا بەرخۆرییەدا کۆمەڵگا خەریکی چین و چۆن دەژین؟ ئەمەش بەشێکی تەپوتۆزی ئەو بەرخۆرییە لەڕێگەی شەپۆلی سیاسەتەوە هاتووەتە ناو کایەکانی ژیان ڕووبەری گشتییەوە. واتە ئەم بەرخۆرییە ڕووبەری گشتی بۆ خۆی داگیرکردوە،

لەپێناو مانەوەشدا هەموو کارێك دەکات ئەڵبەت هێزی ئەم بەرخۆرییە ئەبێ دەوڵەت یان حیزب یان دەسەڵاتێکی ئابوری و سیاسی گەورەی لەپشتەوەبێ، ئەگینا هیچی پێناکرێت. وە مەسرەف شێوەیەکی جیوەئاسایی هەیە و خۆی شۆڕدەکاتەوە بۆ ناو پنتە بچوکەکان و دزەئەکاتە ناو پانتاییەکانی ژیانەوە، میکانیزمی تایبەتی خۆی هەیە، وە ئەم شێوازە لە شۆڕبوونەوەی بەرخۆری ئەگەر لە چەند شێوەیەکی تردا دەرنەکەوێت ئاساییە و بگرە لە جێگایەکی تردا جەبەروتی خۆی دەردەخات و سیستەمێکی گشتگیر و سەرتاپاگیر مەسرەفگەرایی دروست دەکات.

ئێستا بەرخۆری وەك جۆرێك لەبەرگرتنەوە و زێەوێنەی لێهاتووە، هەندێکجار دژی حەقیقەتی خۆی دەوەستێتەوە و واقیعە مەجازییەکەی خۆی پێڕەوایە. لەم ئاستەدا بەرهەمهێنان وەك بەرخۆری و بەکارهێنانی بێشومارەوە، پاشەکشە ئەکات. واتە بەرهەیش بەهۆی ئەوەی فەرامۆش دەکرێت بەهای ئاڵوگۆڕی دەگۆڕێ و بەرەو بەهای نیشانەی مەسرەف هەنگاو دەنێت.

(بۆدریار) وەك ئەستورە باسی مەسرەف و بەرخۆی دەکات. بەختەوەریش وەك چەمکێکی مەسرەفکار، ئەو ئوستورەیە کە کۆمەڵگای بەرخۆری لەڕێگەی پرسی پێداویستییەوە دەیوروژێنێت تا مەسرەفی زیاتر و زیاتر بکرێت، مەسرەفێك چیدی بۆ پڕکردنەوە نییە بەڵکو هەر کاڵایەك نیشانەیەکە و درزێکی رەمزی پڕدەکاتەوە. بەرخۆری بووە بە کۆپەیوەندییەك کە زمانی خۆی هەیە و فزوڵی خەڵك لەگەڵ یەکتردا دابەش ئەکات. بەرخۆری بووەتە سیستەمێکی نیشانەی کە دەلالەتی زۆرتر لەوەی لێبارکراوە کە تەنیا بۆ پڕکردنەوەی پێداویستی بێت. چیتر ئەوە کرێکاران نین کە بەرامبەر کاڵا بەرهەمهێنراوەکان تووشی نامۆیی دەبن بەڵکو ئەوە "پاڵەوانەکانی مەسرەف"ن و بریتیین لە هەموو خەڵك کە بەهۆی مەسرەفەوە توشی نامۆیی دەبن. لەم کەلتورە مەسرەفگەرادا، دەشێت بۆنەکانیش ببنەوە بە کاڵا. ئەمڕۆ بەرنامەیەکی خۆراك لەسەر تەلەفزیۆن، لە پێناوی خواردنەکەدا نییە بەڵکو لەبەر دیوە نیشانەناسیەکەیەتی کە مەسرکردنی زەوق و ستایلێکی تایبەتە. دانیشتن لە کۆڕی بەندبێژیدا، مەسەرەفکردنی بۆنەیە و کۆی بۆنەکە رۆڵی کاڵا- نیشانەیەکی بەرخۆریی دەگۆڕێت. لەم کەلتورە بەرخۆرییەدا مرۆڤەکان شەکەتن بەڵام شەکەتی ماندویەتی دۆخێکی ناچالاك نییە بەهۆی ئەنجامدانی چالاکیەکی زۆرردا بەڵکو خۆی بریتییە لە نارەزایەتی لە دۆخی بەرخۆری خۆی.

کۆمەڵگای بەرخۆری خۆی رۆڵی پێشنگایەکی گەورە دەبینێ کە ئاوێنەکانی تیا کۆتایی هاتووە: بۆدریار پێی وایە: ئاوێنە توشی ئاوابوون هاتووە و جامخانە سەری دەرهێناوە. "لە نەزمی مۆدێرندا،

چیتر ئاوێنە بوونی نییە کە تاك بە باش یان خراپ رووبەرووی وێنەکەی خۆی بێتەوە، ئەوەی هەیە چیتر جامخانە واتە ئەو شوێنە ئەندازەییەی مەسرەفکردن کە تاکەکەس چیتر بیری تیاناکاتەوە بەڵکو لە تەماشاکردنی جۆری شتەکان و نیشانەکان و بەرخۆری کاڵاکاندا و نەزمی ڕێگەی دالەکانی کۆمەڵایەتی و… دەتوێتەوە. ئەو چیتر بیرناکاتەوە، تێهەڵدەکشێت و لە دۆخی بەرخۆریی ئابوری و سیاسی مەسرەفکردندا دەتوێتەوە.

سۆبێکتی مەسرەفکار:

گرنگترین خاسیەت و تایبەتمەندی سۆبێکتی مەسرەفکار لە کۆمەڵگای مەصرەفیدا، کەڵەکەکردن و زۆرروزەوەندی مەسرەفکردنە لە لایەن سۆبێکت خۆیەوە کە بێگوێدانە دەرئەنجامەکانی کە زەرەر لە ئابوری و گیرفانی خۆی دەدات بیر لەهیچی تر ناکاتەوە… بکەری مەسرەفی تەنیا بیری لای ئەوەیە کە مەسرەف بکات بێئەوەی بیربکاتەوە کە تێ مەسرەف ئەکەی ئەبێ لە بەرامبەردا لە شوێنێکی ترەوە بەرهەم بهێنیت دەگینا ناتوانی تاسەر لە بەرخۆری مەسرەفکردن بەردەوام بیت. بکەری بەرخۆری داواکاری زۆرە و بیخەرە ئوقیانوسێك لە خواستی تر تێر ناخوات و هەردەم بیری لای ئەوەیە کە هیتری بۆ بێت. بێگوێدانە بەرپرسیارێتی ئاستی هۆشیاری خۆی کە لە دواجاردا سەری لە ئاوابونەوە نقوم ئەبێت.
واتە بوونی بەرخۆری لەو شوێنەدا لای سۆبێکتی مەسرەفکار بەجەستە دەبێ کە بەرخۆری تیایدا دەبێ بە سەرچاوەی شوناس، دەبێ بە سەرچاوەی بەها باڵادەستەکان و دەبێ بە بەشێك لە چاوەڕوانییە سەرەکییەکانی سۆبێکتی مەسرەفی و ئوبژەکانی خۆی لە بەرخۆرییدا دەبینێتەوە و وایدادەنێ کە ئاوێنەی تێربوونی پێداویستیەکانی ئەوە. دەکرێ چەند قۆناغێك هەبێ کە سۆبێکتی بەرخۆر پەنای بۆ ئەبات و لە قۆناغی بەرخۆرییدا خۆی دەبینێتەوە، قۆناغی یەکەم قۆناغی "هەڵپەی بەرخۆریی"ە لای سۆبێکت، کە جۆرێك لە پەتای بەرخۆری بۆ چاودێری بەرخۆری بێقەیدوشەرت و بێسنور دروست دەبێ کە سۆبێکت هەوڵ دەدات وەك ت[illegible]: خەڵکی تریش پەلکێشی ناو ئەو جیهانی بەرخۆرییەی خۆی بکات. جۆرێکی تری بەرخۆری لە ئاستی کۆدایە، کە بەشی زۆری کۆمەڵگا وەك سۆبێکتێکی گشتیگر بەشدارن لەو فەسادی بەرخۆرییەدا، کە لە ئەنجامی پێ نەبوونی تەقەشوفدا دروست ئەبێت. تێرکردنی ئەم گروپە ترسناکترە و کاتی زۆری دەوێ بۆئەوەی بزانیت داواکاریان چییە و چۆن قەناعەتیان پێبهێنیت. وەك ئەم بەرخۆرییە ئێستا کە بەهۆی ئابورییەکی رەیعیەوە دروستبووە، سوژەیەکی زۆری کۆمەڵگا

بەشداره تێیدا و ژەمەكانی دەخوات.

بەرخۆریی و پرسی نایەكسانی ئابوریی:

بەرخۆریی و نایەكسانی ئابوری چ پەیوەندییەك لە نێوانیاندا هەیە، ئایا بەرخۆری دەبێتە هۆكاری نایەكسانی ئابوری لە دابەشكردنەوەی سامان و عەدالەتی كۆمەڵایەتییدا. گومانی تێدانییە كە لە هەر كۆمەڵگایەكدا پرسی نایەكسانی هەبوو ئەوا بەرخۆری بەڕادەیەكی بەرچاو لە ناوچەیەدا بوونی هەیە و پاشاگەردانی ئابوری دروست كردوە و نایەكسانی هەیە لە بەڕێوەبردن و دابەشكردنی سامان و داهاتی ئەو ناوچەیەدا. وە مرۆڤ بە قوڵی لەیەك جیاوازە. سێن دەنوسێ:" لە توانا و كاراكتەر و بەهرەمەندیدا". بەڵام كۆمەڵگاكان بۆچوونی جیاوازیان هەیە لە مەسەلەی یەكسانی و نایەكسانی و پرسی ئابوری و بەرخۆری وەك مژارێكی گەرموگوڕ. زۆرێك لە هۆكارەكان بەرخۆریی بە فاكتەرێكی گرنگ و بنەڕەتی نایەكسانی ئابوری و ناعەدالەتی كۆمەڵایەتی دەزانن، بەتایبەت لە وڵاتە دیكتاتۆرەكاندا كە هەموو سەرچاوەكانی داهات قۆرغ دەكەن و سیستەمێكی ستەمكاریی پۆلیسی بونیاد دەنێن بۆ خۆیان و هەرچی لە خۆیان نەبێ وەری ناگرن و ئەوەشی لەگەڵ بۆچونی ئەواندا نەبێ یان لە كونجی زیندان توند دەكرێ، یان مەرگ دوا مەنزڵێتی. وە ئەم سیستەمە ستەمكارانە بودجەیەكی خەیاڵی لە دەستە و تاقمی خۆیاندا سەرف ئەكەن و بەرخۆرییەكی زۆر هەیە لە سەرجەم كایەكانی ئەم جۆرە لە حكومڕانی كە هەناسەدانی ژیان تیایاندا ئەستەمە و هەموو شتێك بۆنی ستەمكاریی و بەرخۆریزمی حكومڕانی ئەوانی لێدێت.

بەرخۆری لە پەیوەندیدایە لەگەڵ گەندەڵی و ناشەفافیەتی ئابوری، چون پێیخۆشە كە شەفافیەت و یەكسانی نەبێ ئەگەر وابێ ئەوا ئەو كاتە سیستەمی بەرخۆر و كاراكتەری مەسەرەفكەر ناچار ئەبێ لەژێر یاسادا كۆڵ بدات و تەسلیمی واقیع ببێت. چی دەرئەنجامێك لە سزا چاوەڕێی دەكات دەبێ بینێشێت. دەشێ سەرەتا نایەكسانی ڕۆڵی هەبێ لەوەی بەرخۆری گەندەڵی بەرهەم بهێنێ، پرسیارێك بكەین: چۆن گەندەڵی نایەكسانی بەرهەم ئەهێنێ، هاوشانی نایەكسانی بەرخۆریش دروست ئەكات ئەمەش ڕۆڵی حكومەت و دەسەڵاتی سیاسی و ئابوری كەمدەكاتەوە لە پرۆسە ئابورییەكاندا. واتە گەندەڵی و بەرخۆریی كاریگەری هەیە لەسەر ئەوەی كێ چی وەرئەگرێت؟ یان كێ چی پەیدا ئەكات؟ لە لایەك ئەم كاراكتەرە بەرخۆر و گەندەڵانە لە هەمان ئاستدا دەستیان دەگات بە پەیوەندییە سیاسی و ئابورییەكان و هەوڵی بیرۆكراسەت و فەساد و گەندەڵاندن دەدەن و حەز ناكەن پرۆسەكە

بەسەرکەوتویی ئیدارەی خۆی بکات.

بەرخۆریی (مەسرەف) لە کوردستان:

ئەوەی ئەمڕۆ بە راگوزەریش بە کوردستاندا تێبپەڕێت دەزانێت گەورەترین چالاکییەك ئینسانی ئێمە ئەنجامی بدات بەرخۆرییە، بەرخۆرییەکی گەورە و بەرفراوان و هەمەجۆر، هەم لە شارە گەورەکانی کوردستاندا و هەم لە شارۆچکە و گوندەکانیشدا. لەڕاستی دوورناکەومەوە گەر بڵێم کۆمەڵگای ئێمە بووە بە یەکێك لە بەرخۆرترین کۆمەڵگاکانی ناوچەکە، کۆمەڵگایەك ئەوەی دەیخوات خۆی بەرهەمی ناهێنێت و ئەوەشی بەکاریدەهێنێت لە شوێنی ترەوە دەیهێنێت. بەهەموو مانایەکیش ئەم دۆخە دۆخێکی تازەیە، کۆمەڵگای ئێمە بەدرێژایی مێژووی خۆی لەم دۆخی بەرخۆرییەی ئەمڕۆدا نەژیاوە، بەرخۆریی هەرگیز چالاکی سەرەکی ئینسان و کۆمەڵگای ئێمە نەبووە، بەشێکی بەرچاوی ئەوەشی ئەم کۆمەڵگایە بەکاریهێناوە خۆی بەرهەمهێنەری بووە. مۆدێلی بەرخۆریی ئەمڕۆکە شێوازی بەرخۆرییەکی نوێیە، جۆرێکی تازەی چالاکی و سەرقاڵییە کە پێشتر لە کۆمەڵگای ئێمەدا بوونیان نەبووە یان گەر هەبووبێ بەو ڕادەیەی ئەمڕۆ نییە کە سەرتاپای جەستەی کۆمەڵگای ئیفلیج و بێکار کردوە، واتە بووەتە هۆکاری ئەوەی کە خەڵکی ئێمە لەگەڵ بەرخۆرییدا دەست و پەنجە نەرم بکات.

نووسەر " مەریوان وریا قانع" باوەڕی وایە: سێ هۆکاری سەرەکی لە پشتی ئەم " بەهاری بەرخۆریی"یە و پێی وایە لە پشتی ئەم راستییەوەیە کە بەرخۆریی لە دونیای ئێمەدا وەك جۆرێك لە ئایدۆلۆژیای لێهاتوو، بەو مانایەی لە بەرخۆرییەکی سادەوە گۆڕاوە بۆ بەرخۆریزم واتە گشتگیر بووە و ئاسەوارەکانی زۆری شوێنی گرتۆتەوە. بە باوەڕی ئەم نوسەرە، یەکەمیان پەرەسەندنی ئابوری نەوتە لە کوردستاندا تا ئەو شوێنەی دەرهێنان و فرۆشتنی نەوت بووە بە یەکێك لە چالاکییە ئابورییە دەگمەنەکانی دونیای ئێمە. دووەمیان دروستبوونی کۆمەڵێك گۆڕانکاری دیمۆگرافی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی گەورەیە کە لە کوردستانی دوای راپەڕیندا هاتوونەتەوە و کایەکەیان داگیرکردوە و رووبەرێکی کۆمەڵایەتی گەورەی بۆ ویست و حەز و توانای بەرخۆریی دروستکردوە. واتە بەرخۆری لە کوردستاندا ینکەیەکی مادی کۆمەڵایەتی و ئابوری تایبەتی لە پشتەوەیە کە وایکردوە "دیاردەی بەرخۆری" گەشە بکات و ببێت بە "بەرخۆریزم".

خاڵی سێیەم دروستبونی مۆدێلێکە لە دەسەڵات و حوکمڕانی کە دەیەوێ

لەڕێگەی بەرخۆرییەوە ڕەوایەتی بە بوونی ئەو شێوازە لە دەسەڵاتدارێتی بدات کە لە دونیای دوای راپەڕیندا دروستبووە. ئەم گۆڕانانە بەیەریەکەوە وایکردوە نەکرێ بەرخۆری تەنها بۆ چالاکییەکی ئابوری، یان بۆ رەهەندە سیاسییەکانی کورت بکرێتەوە، بەڵکو بووە بە ستراتیژێکی تایبەتی دروستکردنی جۆرێکی نوێ لە کەسایەتی، جۆرێکی نوێ لە ئینسان و کۆمەڵگا کە تیایدا ئابوری و گەشە و گۆڕانی دیمۆگرافی و داواکارە و مەیلەکانی مۆدیلێکی تایبەتی دەسەڵات بەشێوازێکی ئاڵۆز و فرەلایەن بەنایەکداچوون و لەگەڵ یەکتر تێکەڵبوون، واتە بەرخۆرییەکە تەنها یەکی هۆکاری نەگرتۆتەوە تەنها ئابوری یا کۆمەڵایەتی یا سیاسی و فەرهەنگی بێت، ئەوەی هەیە لە کوردستاندا جۆری بەرخۆرییەکە هەمەلایەن و فرەپەلوپۆیە و سەرجەم رووبەرو و پانتایی کایە گشتییەکانی گرتۆتەوە، بەو مانایەی کە هەموویان بەسەریەکەوە تۆڕێکی جاڵجاڵۆکەی لە بەرخۆریزم دروستبووە کە لێکەوتە و کاریگەرییەکانی پێویستی بە راڤە و تەئویلانی زۆر ورد هەیە بۆ ئەوەی ئاسەوارەکانی دیاری بکات و چارەسەریان بۆ بدۆزێتەوە.

لە کۆتاییدا هەموو ئەوانەی باسمان کرد وایکردوە بەرخۆری ببێت بە سیاسەتێکی “خودسازی” کە بە پلەی یەکەم خودێکی بەرخۆر بەمانا ئەفلاتۆنییەکەی بەرهەم بهێنێت، بەڵام هاوکات لەوەش بەدەرنییە کە لە ژینگە کۆمەڵایەتی و ئابورییە تایبەتەیەکەی کۆمەڵگای ئێمەدا ئەگەری دروستبوونی تاکەکەسێکی بەرپرسیاریش بەتایبەتی مەیسەر بکات. واتە تاکێکی چاوکراوە و هەستیار و بیرتیژمان هەبێ کە بەرخۆریزم کاری تێنەکات و هەوڵ بدات کە کۆمەڵگا لە ئاسەوارە مەنفییەکانی ئاگادار بکاتەوە و تەقەلای زۆریش بدات ئەم ئامانجەی زۆرترین تاك و کایەی کوردستان بگرێتەوە بۆئەوەی لە بەرخۆریزم رزگاریان بکات، وایان لێبکات کە بەرخۆر نەبن و هۆکارێکی بەرهەمهێنەر بن بۆ خۆیان و پاشان خەڵك و دەوروبەری کۆمەڵگا.

جۆرەکانی بەرخۆریی لە کوردستان:

بەرخۆریی لە کوردستاندا دۆخێکی فرەجۆر و فرەرەنگە، ئەمەش گرێدراوی شوێن و جێی کۆمەڵایەتی و توانی ئابوری و هێزی ئەو گروپە کۆمەڵایەتیانەن کە لە وڵاتەکەدا ئامادەن. دەکرێت سێ ئاستی جیاوازی بەرخۆریی لە کوردستاندا لە یەکتری جیابەکەینەوە.

1- بەرخۆریی چینی بۆرژواز و دەوڵەمەندەکان:

جۆری یەکەمیان ئاستێکە لە بەرخۆری کە بێدوودڵی دەکرێ بە ئاستی بەرخۆریی چینە بۆرجوازە هەرە دەوڵەمەندەکانی خۆرئاوا و شێخەکانی خەلیج و مافیا دەوڵەمەندەکانی روسیا و ئیتالیا بەراورد بکرێت. ئەمانە هەم لەناو کوردستان و هەم لە دەرەوەی کوردستاندا ئەو جۆرە لە کردەی بەرخۆری پیادە دەکەن کە شوێن و جێی ئەوان لە ریزی هەرە سەرەوەی هەرەمی کۆمەڵایەتییدا نمایش ئەکات. بەرخۆری ئەمانە تەعبیرێکی راستەوخۆیە لە بڕ و رادەی دەسەڵاتی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی رەمزی ئەوان. بەشێکی زۆری ئەم توێژە کۆمەڵایەتییە دەسەڵاتدارانی وڵات و ئەندامانی ئەو بازنە بچوکەن کە نزیکیان لە دەسەڵاتدارانەوە کردونی بە ملیۆنێرە تازەکانی دونیای دوای راپەرین. ئەمانە ئەو کاڵا ئەوروپیە گرانبەهاکان بەرخۆر دەکەن، خانوبەرەی زەبەلاح و سەیرانگای گەورە دروست دەکەن و سەفەری گران بۆ دەرەوەی کوردستان و ئەنجام دەدەن و پارەی مۆڵ لە ئاهەنگەکانیاندا بەکاشی سەرف ئەکەن. ئەمانە ئەو ئۆتۆمبیلانە بەکاردەهێنن کە کارخانە گرانەکانی دونیا دروستیان دەکەن و باکیشان بەوەنییە لەم پێناوەدا پارەیەکی ئەفسانەیی سەرف بکەن. ئەمانە هەم خۆیان هەم خێزان و کچ و کۆڕ و دۆستەکانیان بۆ ئەنجامدانی نەشتەرگەری جوانکردنی جەستە بە کاملی دەچنە نەخۆشخانە پێشکەوتووەکانی دونیا و ئەو عەمەلیاتە ئەنجام دەدەن. هەندێك کەسایەتی دیاریکراوی ئەم گروپە تا ئەو شوێنە رۆشتوون کە فڕۆکەی تایبەتیان بۆ هاتوچۆی خۆیان و خێزان و دۆستەکانیان کڕیوە تائەوەی گەشتی پێبکەن. لەناو کوردستانیشدا منداڵانی ئەم خێزانانە لە قوتابخانە تایبەتەکاندا دەخوێنن و شێوە ژیانێ: ئەژین کە جوورە لە شێوە ژیانی ئاسایی زۆربەی هەرە زۆری منداڵانی کوردستانەوە.

2- بەرخۆریی چینی وردە بۆرژواز و دەوڵەمەندی هەڵتۆقیو:

جۆری دووەمی بەرخۆریی ئەو توێژەی ناو کۆمەڵگان کە بە راستەوخۆ و یان ناراستەوخۆ گرێدراوی چینی یەکەمن یان بەشێك لە سامان و پارەکانی چینی یەکەم کراوە بەناوی چینی دووەمەوە. یان چین و توێژی دووەم ئەو دەوڵەمەند و ساماندارانەن کە خزم و ناسیاوی توێژی یەکەمن ئەمەش پەیوەندی متمانە و باوەڕبوون لە لایەن چینی یەکەمەوە بە چینی دووەم زیاتر ئەکات، کە زۆربەی مۆڵەکانیان بکەن بەناویانەوە بۆئەوەی بڵێن: ئێمە هیچمان نییە و بەرخۆرن نیین… ئاستی بەرخۆری ئەم چینە پلەیەك لە خوار چینی یەکەمەوەیە، بەتایبەت کە بەرخۆرییەکەیان روی لە کاڵا و نە هەرزان و نە گرانەکانی هاوردەی وڵاتانی دراوسێیە، بەتایبەت ئەوەی لە بازاڕەکانی تورکیاوە دێتە کوردستان. ئاستی بەرخۆری ئەمانە چەندان

پلە نزمترە لە هەمان بەرخۆری گروپی یەکەم. بڕێکی ئەم چینی ناوەندە هەمان خەون و خەیاڵی واقیعی بەرخۆری چینی یەکەمیان هەیە. بەڵام توانا و ئامرازی پیادەکردنی ئەو خەونیەیان نییە، هاوکات ژمارەیەکی گەورەی ئەم چینە سڵ لەوەناکەنەوە هەموو ڕێگایەك بۆ گەیشتن بەو ئاستی بەرخۆریەی گروپی یەکەم دەگرنەبەر. ئەگەرچی ژمارە و زانیاری ورد و دەقیق دەربارەی ئەم گروپە لە کوردستاندا لەبەردەستدا نییە، بەڵام بەپێی ئامارە رەسمیەکان ڕێژەی ئەو خێزانانەی کە مانگانە توانایی خەرجکردنی دوو ملیۆن بۆ سەرەوەیان هەیە، (27%)ی خێزانەکانی هەرێمی کوردستان تێناپەڕێت. ئەمەش مانای ئەوەی ئەم هێزە لە باشترین دۆخدا لە چوارچێوەیەکی دانشتوانی کوردستان تێپەڕ ناکات، ئەگەر ڕێژەکە زۆر لەوە کەمتریش نەبێ، چونکە ئەو خێزانانەی دەتوانن مانگان دوو ملیۆن دینار زیاتر خەرج بکەن، مەرج نییە هەموویان هەمان ئاستی بەرخۆریان هەبێ، ئەمەش حەقیقەتێکە ئەبێ دانیپێدابنێین. چونکە دەشێ خێزانێك لە دوو کەس پێکهاتبێ بەڵام خێزانیککی تر لە هەشت کەس پێکهاتبێ، ئەمەش مانای ئەوەی توانایی بەرخۆریی خێزانی یەکەمیان زیاتر دەبێ لە خێزانی دووەم، چونکە بە ژمارە ئەمان کەمترن ئەتوانن بەو پارەو داهاتەی هەیان لە خێزانی دووەم بەرخۆریەکەیان باشتر و زیاتر بێ، ئەڵبەت ئەمە بۆخۆیان باشە ئەگینا لەڕووە ئابورییەکەیەوە مەسرەفە و لەگەڵ ئەخلاق و بنەما ئابورییەکاندا نایەتەوە.

3- بەرخۆری چینی هەژار و پەراوێزنشینەکان:

بەرخۆریی ئەم چینە بەرادەیەکی زۆر لە خوار دوو چینەکەی ترەوەیە لەمەڕ مەسرەفکردنەوە، چونکە ئەم چینە بەشی خۆیان بەرخۆرییان هەیە بەڵام بەهۆکاری ئەوەی بەشی ئەوە پارەیان نیە وەك چنی یەکەم بکەن. واتە ئەمان پەراوێزخراوەکانی کۆمەڵگان هەندێکیان ئاستی بژێویان زۆر لە خوار ژیانی ئاساییەویە بگرە خێزانی واهەیە کە ناتوانێ خۆراکی ڕۆژانەی خۆی پەیدابکات. بەمانایەکی تر بەرخۆری لێرەدا بەنیسبەت ئەم گروپەوە، لە نزمترین ئاستیدایە بە بەراورد بە دوو چینەکەی دیکە. ئەم ژمارانە وێنەی ئەم ئاستە تایبەتەی بەرخۆریمان بۆ ڕووندەکەنەوە: لە سەدا حەوتی خێزانەکانی کوردستان خەرجی مانگانەیان لە (500) هەزار دیار ناتوانێ تێپەڕ بکات، واتە(25%) ی خێزانەکانی تر خەرجی مانگانەیان لەنێوان زیاد نیو ملیۆن و کەمتر لە ملیۆنێکە. لەدوای ئەمانیشەوە (41%)ی خێزانەکانی هەرێمی کوردستان کە خەرجی دەکەن مانگانەیان لە ملیۆنێك دینار کەمترە، بەڵام ناگاتە دوو ملیۆن. بە واتایەکی تر ڕێژەی (73%)ی خێزانەکانی کوردستان ئاستی بەرخۆرییان نزمە و ئەمەش زۆرینەی کۆمەڵگای ئێمە

دەستنیشان دەکات.
وەك دەبینین توانایی خەرجی ئەم چینە لەرووی بەرخۆریەوە نزمە و ئاستی بژێویان دیاریکراوە، لەناو ئەو هەڵئاوسان و بەرزبوونەوە و بەردەوامانەی نرخی شتومەك و گرانییەدا کە لە کوردستاندا هەیە، ئەم خێزان و تاکەکەسانە ناتوانن خەرجی و مەسرەفی زۆر بکەن. بەڵام هاوکات ئەم زۆرینە دەسکورت و کەمدەرامەتە "زۆرینەیەکی نابەرخۆر" نییە، ئەمانە شێوازێکی تایبەتی بەرخۆرییان هەیە بڕێکی گەورەی ئەو بازاڕە هەرزانەی لە وڵاتەکەدا هەیە کە جۆر و کواڵێتییەکەیان نزمە و باش نییە، رووی لە بەرخۆری ئەم کاڵایانە کردوە. ناوەندی سەرەکی لەم مەسرەفە تایبەتیەدا بریتییە لەو بڕە لە کاڵا هەرزانەکانی وڵاتی چین کە لە ڕێگای بازرگانییەوە هێنراوەنەتە کوردستانەوە. کاڵایەك نە مەرجەکانی تەندروستی و نە مەرجی ئابوری و نەمەرجی مانەوە، نە هیچ جۆرە مەرجێکی پۆزەتیقی تریان تێدا نییە، ئەوەی هەیانە تەنها هەرزانییە و بەس. لەراستییدا ئەم جۆرە کاڵا و خزمەتگوزاریە هەرزانە چینیانە سەرچاوەی چەندان بیماری و نەخۆشی ترسناکن و سەرچاوەیەکی سەرەکی پیسبوونی بەرفراوانی ژینگەشن. لە ئێستادا جگە لە نەبوونی توانای ئابوری بۆ گواستنەوەی شێوازی بەرخۆری ئەم زۆرینەیە بۆ ئاستی یەکەم و دووەمی بەرخۆریی، هاوکات لانیکەمی هۆشیاری ئابوری و تەندروستی بە مەترسییەکانی بەرخۆری خراپ و بەکارهێنانی ئەو کاڵا بێمەرجانە لەئارادا نییە کە بازرگانییەکی ناپرسیار و چاوچنۆکانەی پارەپەیداکردن چینی دەستڕۆیشتووی دەسەڵاتداران.
ماوەتەوە ئەوەی بڵێین کە نەبوونی هۆشیارییەکی رەخنەیی و هیچ بزوتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و ئابوری بەرفراوان جا لەسەر ئاستی تا و کۆ دژ بە بەرخۆرییە ناپرسیارانەی چینی دەسەڵاتدارانی بەرخۆریزم، هۆکاریی سەرەکییە بۆئەوەی دیاردەی مەسرافگەرای ئابوری لە کوردستاندا بەفراوانی تەشەنە بکات و ئاسۆیەکی رەخنەگرانە و بەرپرسیارانە ئەوەی چارەسەرکەر بێت نییە، بۆیە بەرخۆریزم بەشێوەیەکی تێکمە و پتەو، زەبر و شۆکی ئابوری خۆی دەسەپێنێت.

لێکەوتە ئابورییەکانی مەسرەفگەرایی لە کوردستان

لێکەوتەیی ئابوریی:

یەکێك لە هۆکارەکانی دروستبوونی ئەو مەسەرافگەراییە ئابورییە نەبوونی دەستەیەکی خەمخۆر و دەسەڵاتداری شارەزا و لێهاتوو کە بتوانێ لە کاتی قەیرانە ئابورییەکاندا هەلەکان بەفیڕۆ نەدات و چارەسەر بۆ قەیرانە بدۆزێتەوە. بەتایبەت دیاردەی ئەو مەسرەفگەرایەی کە بەرۆکی کوردستانی گرتۆتەوە ئەو "یەکسانییەی

ئابورییەی" گۆڕیوە بۆ " شڵەژانی پێوانی مەسرەفگەرایی ئابوری" کە
هۆکارەکەی بە پلەی یەکەن پشتبەستنە بە نەوت وەك سەرچاوەی یەکەمی
دابینکردنی بودجەی وڵات، ئەمەش کێشەی گەورەی ئەو مەسرەفگەرایەیە،
کە لە پەنای نەوتدا وە سەرچاوەیەکی ئابوری سوپایەك لە ئینسانی
بەرخۆری دروستکردوە.
شادەماری بەرخۆری لە کوردستاندا ئابوری نەوتە بە پلەی یەکەم،
فرۆشتنی نەوت لە بازاڕەکانی دونیادا و خەرجکردنی پارەکەی لەڕێگەی
بەرخۆرییەوە ئەو پاشخانە ئابوریە سادەیەیە کە لە پشتی دیاردەی
بەرخۆریزمەوەیە لە کوردستان. ئەمڕۆ کۆمەڵگای ئێمە پشتی تەواوەتی
بە پارەی ئابوری نەوت بەستووە و لە دەرەوەی ئەمە شتێکی ئەوتۆی
نییە پێداویستیە سەرەکییەکانی ژیانی ئەو چەند ملیۆن ئیسنانەی لە
کوردستاندا ئەژین دابین بکات. وەك ئەو دۆخەی کە ئێستا حکومەتی
هەرێمی کوردستانی تێکەوتووە بەهۆی ئابوری نەوتەوە، کە پارەی
کارمەندانی پێ دابین ناکرێ، وا بۆ ماوەی سێ مانگ ئەچێ حقوقی
فەرمانبەرانی مانگی (1ی ساڵی 2020)ی نەداوە. وە ئەو سیستەمە
سیاسییەش کە لە پاڵ ئابوری نەوتدا دروست و باڵادەستکراوە
سیستەمێکی رەیعییە کە خۆی لەسەر ئابوری نەوت بونیاد نراوە، کە
ئابوری نەوت دابینکەری ئەو هەموو کرێخۆرییە کە ئابوری نەوت
دروستیکردوە. کە حکومەت ئەیەوێ لەسەر شێوازی وێنەی دەوڵەتەکانی
خەلیج ئەو گەشە ئابورییە بگوازێتەوە، کە ئەوان دروستیان کردوە،
راستە ئەوان خۆشگوزەرانی ئابوری و بژێویان تارادەیەکی باش
فەراهەم کردوە بۆ خەڵك بەڵام لە لایەکی ترەوە ئەو ئابورییە
رەیعییە کەبەهۆی نەوتەوەیە، ستەمکارییەکی درێژخایەن و خنکێنەری
دروستکردوە، کە هەناسەدانی سیاسی و جیاوازی سیاسی بنربڕ کردوە کە
دەکرێ بە "ستەمکاریی نەوت"ی ناوزەدی بکەین. وە ئەم ستەمکارییە
نەوتیە هۆکارێکە سەرەکییە بۆ مانەوە و بەردەوامیدانی ئەو سیستەمە
سوڵتانی شبهە فاشیستییەی دەوڵەتانی ناوچەکە و کوردستانیش بەشێکە
لەو سیستەمە ستەمکارییەی کە ئابوری نەوت سەرچاوەکەیەتی… بگرە ئەم
شێوازە لە دەوڵەتانی ئابوری نەوتی لە ناوچەکەدا هەرکامیان ئەگری
سیستەم و دەسەڵاتی سیاسییان بە هەڵبژاردن یان گواستنەوەی
ئاشتیانە و ئازادانە بۆ بەرامبەر چۆڵنەکردوە، بگرە هۆکارێك کە
کودەتا یان خۆپیشاندان یان دەستی دەرەکی یان شۆڕشی جەماوەری
لایبردون. ئەم دەسەڵاتە ستەمکارییە نەوتییەی وڵاتانی ناوچەکە
حەزیان بە دیموکراسی و ئازادی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی نییە،
ئەو ئیستیبدادیە نەوتییە لە کۆتاییدا لەناویبردون.
ئابوری کرێخۆری: نەوت وەك بەشێك لە مەسرەفگەرایی:
ئابوری کرێخۆری ئەو ئابوریەیە کە داهاتی وڵات و بەتایبەت داهاتی

ئابوری کوردستان لە ڕێگەی فرۆشتنی یەکێك لە سامانە سروشتییەکانەوە دابین ئەکات، گەرچی ئابوری کرێخۆری جۆرە ئابورییە کە ریشەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانی پێش سەرمایەداری مۆدێرن و لە ئاستی تاکەکەس و گروپی بچوکدا کارا بووە و مۆڵکانەیەك بەرامبەر بە زەوی و موڵکێك وەرگیراوە. کوردستانیش خاوەنی ئەم جۆرە ئابورییە و نەوت بەشێکی سەرەکی داهات فەراهەم ئەکات، لە ئابوری سیاسییدا قسە زۆر کراوە لەسەر ئەم جۆرە ئابورییە. یان لە ئابوری سیاسییدا جەخت لەسەر ماهیەتی دژە دیموکراسیەکانی ئەم ئابوریە کراوە، چونکە دەسەڵاتداران بەبێ ئەوەی بە پرۆسەی بەرهەمهێنان و باج و عەقڵانیەتی پرۆسە ئابورییەکاندا بڕوات، دەبنە خاوەنی ئابوری و دارایییەکی زل و راستەوخۆ، لێرەوەش لە خەڵك بێمنەت دەبن و سەرمایەکی زۆر کەڵەکە ئەکەن و خەڵك دەکڕن و پاشان چەك و تەنانەت پشتیوانی ئەمنیش بۆ خۆیان دەکڕن… بەڵام ئەوەی لێرەدا بۆ ئێمە گرنگە و بۆ ماهیەتی توێژینەوەکەی ئێمە بایەخی هەیە، ئاوڕدانەوەیەکی کورتە لەسەر لێکەوتە ئابوریەکانی ئەم جۆرە لە ئابوری کرێخۆری و ئابوری نەوت، بەهۆی ئەو پارە و مۆڵ و خۆرایەی کە دێتە گیرفانی حیزبە ستەمکارەکانی کوردستانەوە، کە حیزب دروستی کردوە. بازنەی ئەم کرێخۆری نەوتە کە "ستەمکاریی نەوت، ستەمکاری حیزبی" دروستکردوە… کە ئەوەی لەگەڵیاندا نەبێ بە دژە دیموکراسی و دژە بە وڵات ناودەهێنرێت.

بەمانایەکی تر، ئابوری کرێخۆری نمایشی شێوازێکی ترە لە ستەمکاری بەرخۆرییانەی دەسەڵات بەچەندین جۆر خۆی دەخاتەڕوو، لە ڕوویەکەوە ئەم ئابورییە کرێخۆرییە بۆ ختوکەدانی هەستی عەوامپەسەندانی زۆرینەی جەماوەرە بۆئەوەی کە دەوڵەتیان بۆ دروست ئەکات، ئەم نەغمەیە لە کوردستان ماوەیەك بانگەشەی گەرمبوو، لە ماوەیەدا پارەیەکی زۆر بەناوی بانگەشی هەڵبژاردنەوە وەك کەمپین بۆ ئەم پرۆسەی دەوڵەتسازییە سەرف دەکرا، کە هیچ ئەنجامێکی نەبوو جگە لە کارەسات و ماڵوێرانی ئابوری، کە مەسرەفگەرایییەکی نوێی ئابوری بوو بۆ بانگەشەکردن.

ئابوری نەوت یان ئابوریی تاڵانی/ چەتەیی:

ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە بیرکردنەوە و ئاوڕدانەوەیەکی رادیکاڵ و ریشەیانە بۆ لەسەر دیاردەی بەتاڵانبردنی نەوتی کوردستان بەناوی ئابوریی سەربەخۆییەوە، کە ئەمەش هیچ بنەمایەکی قانونی و پشتڕاستکردنەوەی لەسەر نییە، واتە هیچ پشتیوانێکی دەولی و ناوچەی و ناوخۆیی نەبوو، واتە ئابوری نەوتی هەرێم ڕۆڵی پارێزەر بۆ

خەڵکەکەی دەبێنێ یان ئابورییە لە خزمەت ئەجێندایی دەرەکییدایە بەتایبەت بۆ وڵاتی تورکیا، گومانی تێدانییە کە وەك وەکالەت زیندوکەرەوەی ئابوری تورکیا بوو، نەوتی هەرێم، کە دەکرێ بە “ئابوری بەوەکالەت بۆ تورکیا” نەوتی هەرێم ناوزەد بکەین. کە گرێبەستێکی پەنجا ساڵی لەسەر وزەی کوردستان بەگشتی و بەتایبەتی نەوت لەگەڵ تورکیادا کراوە، نەوتی هەرێم بۆ تورکیا وزەپێدەری ئابورییەکەی بەهێز بوو کە دووبارە دژی کورستان خۆی بەکاربهێنرێتەوە بەتایبەت ئەمیان رەهەندێکی سیاسی هەبوو لە پەیوەست دژ بە کوردستانی سوریا… لەبارەی پەیوەندی نەوت بە تاڵانییەوە دەگەڕێینەوە بۆ بۆچونەکانی دکتۆر (مهرداد وهابی) ئوستادی زانکۆی سۆربۆنی شیمالی، ئەو دکتۆرە باوەڕی وایە کە ئەو دەوڵەتانەی کە لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدان و پێشکەوتوو نین بەڵام بڕێکی زۆر لە سەرچاوەی وزەیان لە نەوت و گاز و… هەیە ئەو دەسەڵاتداریەتییەی هەیە ئازاد نییە بەڵکو نەوت و گازەکە بووە بە سەرچاوەی ستەمکارییەکی تازە و دەرکەوتوو کە دەکرێ بە ستەمکاری بەتاڵانبردنی نەوت ناوی بەرین. کە مهرداد وەهابی بە دەوڵەتانی وڕانکار ناویان دەیهێنێ و نەوت فاکتەرێکی بەهێز و بەردەوامیدەرە بۆ مانەوەی دەسەڵاتی ستەمکاریان.

لە لایەکی ترەوە ئەگەڕێینەوە بۆ راکانی قوتابخانەی فرانکفۆرت بەتایبەت (ئادۆرنۆ و مارکۆزە و هۆرکهایمەر) لە پەیوەندی بە بەرخۆریزمەوە بەگشتی و بەتایبەتی ئێمە لە کوردستاندا بەرخۆریزم بە پلەیەکی گشتگیر و سەرەکی ئابوری نەوتە کە خۆی لە کڕێخۆرییدا پێناسە ئەکات، کە ئەو مەسرەفگەرایە پەرەبسێنێت و ببێ بە کەلتور واتە کەلتوری بەرخۆریزم. یان ئەو ئابورییەی کە هەیە لە نەوتەوە سەرچاوە ئەگرێ بە قەولی (جۆرج لوکاچ) نەوت وەك کاڵایەك بەهاکەی کە سەودای پێوەئەکرێ بۆ بەرهەمهێنان نییە بەڵکو بۆ بەکارهێنان و مەسرەفکردنە، بەمانایەکی تر نەوت لە کوردستان بەهایەکی مەسرەفی چینێکی تایبەتی هەیە وەك لەوەی بەهای بەکارهێنانی هەبێ بۆ بەرژەوەندی گشتی… وە بەگەڕانەوە بۆ رەخنەی فرانکفۆرتییەکان بەگشتی رەخنەیە لە بەرخۆریزم کە گەشەکردنی دونیای مۆدێرن لەوەی خەڵك ئازاد بکات، دیلی کردوە لەنێو قەفەسێکی ئاسنینی بەرخۆریزمدا کە وەك ئایکۆنی بەرخۆریی لە چەشنی کاڵا نمایشییان ئەکات. ئەڵبەت لە کوردستانیش بەرخۆریزم چەندەها ئایکۆنی فوتێکراوی پارەی ئابوری بەتاڵانبراوی نەوتی گەورە کردوە، کە شاهانە لەسەر ئەو پارەی نەوتە یاری دەکەن و بەمانایەکی تر مەسرەفگەرای ئابوری نەوت لە کوردستان لە پلەی کاملی کوڵانی خۆیدایە و دەرەچەیەك یان ئاسۆیەکی

خۆشبەخت بەدیناکرێ کە ئابورییەکەی چارەسەر بکات کە ژیانی دانشتوانی هەرێمی کوردستان لەسەر بەندە و ئەوە نەبێ، ئەبێ چاوەڕێی دەرئەنجامی ترسناك و وێرانکەری تری ئابوری بەتاڵانبراوی نەوت بۆ جەماوەری کوردستان بکەین.

چارەسەری قەیرانی مەسرەفگەرایی:

بۆ ئەوەی چارەسەری بەرخۆری بکەین وەك دیاردەیەکی ترسناکی ئابوریی و کۆمەڵایەتی کە بەرۆکی کۆمەڵگای کوردیی گرتووە، ئەبێ حکومەت وەك بکەری سەرەکی سەرجەم دەسەڵاتە ئیدرای و سیاسی و ئابورییەکانی بەدەستەوەیە، چاوبخشێنێتەوە بەسەرجەم کەرتەکاندا و بیرلەوەبکاتەوە دەرئەنجامی ئەو قەیرانی بەرخۆرییە چارەسەر بکات، یان هیچ نەبێ لانی کەم کەمیبکاتەوە. ئەویش بەهەماهەنگیکردن لەنێوان کەرتی تایبەت و گشتی و کەسانی پسپۆڕ و شارەزایی و ئابوری و شارەزای بوارەکانی تر، بەوەی وەبەرهێنانی ناوخۆی زیاد بکات و مەسرەفکردن کەمبکرێتەوە، وە چاوخشانەوە بە کەرتەکانی ئابوری وەك نەوت وگاز، کشتوکاڵ، گەشتیاری و پیشەسازی، سیستەمی بانك و وەبەرهێناندا، بۆ ڕێکخستنەوەیان و دیاریکردنی ڕێرەوی کارکردنیان و شەفافکردنەوەیان بەشێوەیەکی چالاك.

سیستەمی وەبەرهێنان چاك بکرێتەوە پێویستە مەسرەفکردن وەك پەتایەکی ئابوری هەوڵی بنبڕکردن یان سستکردنی بدرێ، بەمانایەکی تر، نەك بەو مانایەی کە مەسەرفکردن بنبڕ بکرێ، بەڵکو کارێکی ئابوری وەها بکرێ، کە بەرخۆری کەمبکرێتەوە چونکە بەیەکجاری لەناونابرێت. لەبەرئەوەی مەسەرەفکردن کە کاڵایە نمایشی خۆی نمایش ئەکات زیدەڕەوییەکی لەئەندازەبەدەر بۆ بەرخۆری کاڵاکانی ئەکات وادەکات کە ئینسان دیلی ناو تەڵەی فریودەرانەی دارایی مەسرەفکردن ببێت.

پێویستە چاوێکی جدی لە پەیوەندی نێوان کەرتی گشتی و تایبەتییدا بخشێنرێتەوە، پەیوەندییەك کە هاوبەشی لە کارکردن و هاوبەشی ئابورییدا هەبێ. لەسەر بنەمای سەربەخۆکردنی وەبەرهێنان و کەمکردنەوەی مەسرەفکردنی ئابوری، واتە سیستەمی دارایی و ئابوری کوردستان سەرلەنوێ ڕێکبخرێتەوە. وە ئابوری بۆ سەرجەم ئینسانەکانی کوردستان بێت، وە ئاڕاستەکردنی وەبەرهێنان بەرەو پرۆژە ئابورییەکان و بۆ پاراستن و دورکەوتنەوە لە بەرخۆری و زێدەڕەویکردنی مەسەرەفکردن. وە دورخستنەوەی هەموو شێوەکانی قۆرغکاری مەسرەفکردن چ لە لایەن کۆ و تاکەوە بۆ کە ئامانجیان بەرخۆرییە، ڕێگەیان لێبگرین و بەرژەوەندی گشتی لەبەرچاو بگرین.

وەهێنانە کایەی پەیوەندی گرێبەستێکی هاوبەشی وەبەرهێنانی ئابوری و ئەخلاقی کۆمەڵایەتی کە زەمینەی هاوبەشی وەبەرهێنان فەراهەم بکات، تا چارەسەری بەرخۆری بکەین، لە کۆتاییدا دیاردەی بەرخۆریزم لە کوردستاندا کەمبکرێتەوە و رێگری لێبکرێ، تاکە چارەسەر هەوڵێکی گشتیگرییانەیە لەپێناو هێنانە کایەکی هاوبەش ئابوری کە عەدالەتی کۆمەڵایەتی و ئابوری بۆ گشت ئینسانەکان لەبەرچاو بگرێ و غەمی گشتی و بەرژەوەندی کولی ئابوری و کۆمەڵایەتی پێش هەر شتێك بۆ بۆ ئینسانەکان، ئەوا بەوشێوەیە مەسرەفکردن تاڕادەیەك بنبڕ دەکرێت.

دەرئەنجام:

بوونی بەرخۆریی و مەسرەفگەرایی گەیشتن بە قۆناغێکی بنبەست و مەترسیدار، واتە ببێ بە ئایدۆلۆژیایەکی رۆژانەی دەسەڵات و جەماوەر لەوە ئەکەوێ بتوانرێ چارەسەر بکرێت. دەتوانین بڵێین ئەمڕۆ شێوازێکی نوێی "خودسازی" لە کۆمەڵگای ئێمەدا لە دروستبووندایە، خودسازییەك بە پلەی دەست و پەنجەکانی دەسەڵات لە ڕێگای بەرخۆرەییەوە ئاڕاستەی ئەکات، بەڵام بێگومان ناتوانێت هەموو دەرئەنجامەکانی کۆنترۆڵ بکات.

پرۆسەی بەرهەمهێنانی ئەم خودە بەرخۆرە یەکێکە لە ئامرازە هەرە سەرەکییەکانی ئەو مۆدێلەی لە دەسەڵات کە ئەمڕۆ باڵادەستە و زۆر ئەستەمە چارەسەر بکرێت کە سەرچاوەکەی مەسرەفگەراییە. دروستکردنی ئەم خودەش بەشێکە لە ستراتیژی بەگژاچوونەوەی ئەو قەیرانە قوڵانەی کە رووبەرووی هاوڵاتی و کۆمەڵگا بووەتەوە کە دەسەڵات و حیزب سەرچاوەکەیەتی… بەرپرسە حیزبییەکانی شاخ و دوێنێ، ئەمڕۆ سەرمایەدار و دەوڵەمەندە بەرخۆرەکانی ئەمڕۆن، ئەوانەی لە دوای ساڵی (1991)ەوە هیچ شتێکیان نەبوو لە ئابوری و مۆڵك بەڵام ئەمڕۆ ملیاردێرن و سەرمایەداری پلەیەکی گەورەن.

مەسەرەفگەرایی وەك پێشتر وتمان وەك دیاردەیەکی ئابوری و کۆمەڵایەتی کە لە کوردستاندا پەرەیسەندوە، گروپێك لە هاوڵاتی لەپڕ و بێهۆ کە حیزب کردونی بە سەرمایەداری بەهێز و خاوەن پرۆژە، لە لایەکی ترەوە زۆرینەیەکی بێشومار لە داهاتی هەیە کە ژیانیان مامناوەند یان لەخوار هەژارییەوەیە، کە پەراوێزنشین و کراون و بگرە ژەمەخواردنی رۆژانەیان دەستناکەوێت، کە سەرچاوەکەی ناعەدالەتییەکی ئابوری و کۆمەڵایەتییە کە حیزب دروستکەرێتی و لەڕێگەی پارەی ئابوری نەوتەوە، ستەمکارییەکی بێئەندازە و ناعەدالەتی دروستکردوە. بۆئەوەی لە رووە دزێو و کوشندەکانی بەرخۆریی تێبگەین: ئەبێ بەدوایی پنتە شاراوەکانی بەرخۆریزمدا بڕۆین و بیدۆزینەوە، وە ئەو کۆمەڵگا و تاکەکەسە فوتێکراو و

هەڵخەتێنراوەی بەناوی خۆشبەختی بەرخۆرییەوە دروستکراوە دەرزییەکی پێدابکەین و بیتەقێنین. لە بەرامبەردا تاك و کۆمەڵگایەك دروست بکەین کە خاوەنی خۆی بێ، ئەمەش هەوڵ و کات و وزەی ئابوری و کۆمەڵایەتی و ئینسانی خەمخۆری ئەوێ بۆ ئەوەی بەهاوکاری هۆشیارییەکی دەستەجەمعی رەخنەگرانە بەر بە لێکەوتەکانی مەسرەفگەرایی بگرین وکۆمەڵگا و تاك لە ئاسەوارە خراپەکانی ئاگادار بکەینەوە و پێیان بڵێین: کە مەسرەف وەك کاڵا نمایشت ئەکات ئەی مرۆڤ ئاگاداری خۆتبە، ئەگینا مرۆڤبوونت ئەکەوێتە ژێر مەترسی و پرسیارەوە، بۆیە بیربکەرەوە (سوقرات) گوتەنی: “خۆت بناسە” و خاوەنی خۆتبە بۆ بڕیاردان و بیرکردنەوەی لە بەرژەوەندی خۆت و کۆمەڵگا.

سەرچاوەکان:

1- کتێب:

1- جامعه مصرفی، ژان بودریار، ت: پیروز ایزدی، تهران، 1389.

2- انسان تك ساحتی، هربرت مارکوزه، ت: محسن مویدی، تهران، 1350.

3- دیالەکتیکی رۆشنگەری، تیۆدۆر ئادۆرنۆ و ماکس هۆرکهایمەر، ت/ هاژینی مەلامین، سلێمانی،

4- مێژوو و وشیاری چینایەتی، جۆرج لوکاچ، و/ هادی محمدی، سلێمانی، 2006.

5- کۆمەڵگا و غەریبەکانی، مەریوان وریا قانع، سلێمانی، 2018.

6- دوا خەندەی دیکتاتۆر، بەختیار علی، سلێمانی،2020.

7- چۆنە تا ئێستا هەموو شت ئاوانەبووە؟، ژان بودریار، و- وەلید عومەر، سلێمانی، 2019.

8- تورکیا و هەرێمی کوردستان: چ جۆرە پەیوەندییەك؟، د. سەردار عزیز، سلێمانی،2015.

9- لە چ ئێستایەکدا دەژین؟، مەریوان وریا قانع، سلێمانی، 2012.

10- گۆڤاری کۆنسێپت، کۆمەڵێك نوسەر، وتاری پرسی نایەکسانی ئابوری لە هەردوو تیۆری سەرمایەی مرۆیی و تواناداریی مرۆییدا، نیاز نجمدین، سلێمانی، 2013.

2- وتار:

1- ئابوری کرێخۆری کەلتوری کوردی، ن/ وەلید عومەر، 2018.

2- ژینگە، مەسەرفگەرایی و…، ن/ کەڤین هاریمەن و کەڤین نانس، و/ هێمن خالید، 2017.

3- کاڵا و مەسرەف، ن/ هاوار محمد، 2013.

4- لەعنەتی سامانی سروشتی: نەوت و گاز بەنمونە، ن/ دانا حمید،

2020.

5- قەیرانی بەڕێوەبردن لە هەرێمی کوردستان، گفتوگۆ لەگەڵ: پرۆفیسۆر: د. وشیار معروف، 2019.

شتێ … دانا حمید

شتێ لە یادەوەریی
شتێ لە ڕەنگی تۆ
شتێ لە دەنگی تۆ
شتێ لە عەشقی تۆ
شتێ لە میهر
شتێ لە شاری تۆ
شتێ لە نیگا و
شتێ لە بزەی تۆ
شتێ لە دواندنی تۆ
شتێ لە نائومێدی
شتێ لە دڵشکان
شتێ لە هیوا
لە کۆتاییدا؛
شتێ لە هونەری کەمەندی و
شتێ لە هەموو بوونی تۆ
بۆ هەڵکۆڵراوی لە زەینمدا بۆ ئەبەد
لەم شارەدا بەجێدەهێڵم کە؛
هەم ئومێدن بۆ من و هەم بۆ تۆ.

دانا حمید

ژیان و نائومێدی حەقیقی… دانا حەمید

لە کاتێکدا من ئەزانم، وە ئەتوانم بەوپەڕی هێزەوە لە ژیان نائومێدبم! بەڵام ناتوانم کە ئەم زمانەی لە قسەکردن و نوسین و دەربڕیندا، لەگەڵ خۆم و بەرامبەر بەکاریدەهێنم چ جۆرە زمانێکە، چ مانایەکی وجودی هەیە بۆم. نازانم! دەکرێ ئەم تەعبیرە لە تەنهایی و بێدەنگییەکانم، چرکەساتی ڕوودانی نوقسانییەک بێ لە مندا، کە هەستم پێنەکردوە، وەیان پێمنەزانیوە… یاخود پێمزانیوە و لە ئەنجامی کەمتەرخەمی و گۆشەگیری خۆمەوە بێ، شۆکێک بێ لە ئەنجامی دۆخی وجودی ژیانەوە، بێئەوەی پرست پێبکا هاتووە و میوانێکی ناوەختە رووبەڕووت بووەتەوە، جا بەهۆی هەر ڕووداوێکی ژیانەوە بێ، توشت بووە.

ئایا ئەتوانی خۆت دەرباز و ڕزگار بکەی یان نا لەم شۆکە، ئەمە بۆ من چەند تێگەیشتنێکی هەیە وەک ئەو خەڵکەی وێنای ئەکەی، ئەکرێ ئەو شۆکە درم و پەتایەکی جا “ڕۆحی/جەستەیی” بێ، بەڵام بە “بەڵێ/نەخێر”، خۆشم نازانم! ئەزانم تەواوی جەستە و ڕۆحم کە هەستی پێئەکەم هیلاک و ماندوە، بەدەست کات و زەمەنەوە کە لەوانەیە هی کاتێکی دووروودرێژی لەمەوبەربێ، یان هی کاتێکی تر بێ، ئەوەندەی هەستت پێکردوە لە نوکی پێتەوە تا مێشکت هەست بە ئازار ئەکەیت، ئازارێک زۆرجار ڕۆحی و زۆرجار جەستەی یان هەردووکیان پێکەوە، واهەست ئەکەی “پشت، سنگ، دەرون، سەرتاپایی هۆشت و جەستە و مەغزت” ئێشی هەیە.

بەقەولی (کامۆ): “لە هەمووی وەحشتناک و ناخۆشتر لەم بارودۆخەدا ئەو تامەیە کە لە دەمتدا هەستی پێئەکەی و دێتە دەرەوە… نەخوێنن، نەمەرگن، نەتا و ئەوانی تر…” لە جەستەت پێکهاتەیەکن لە هەموو ئەو درمە وجودی و ڕۆحییە، کە لە شۆکەوە دروست بووە. تەنها ئەوەندە لەم گەردونە گەشتووین و درکمان پێکردوە کە ئەوەیە: زمان ناتوانێ لە ئاست ڕووداوەکان تەئویلاتی خۆی هەبێ، لە بەرامبەر ئەو “ڕەش/سپی، ئازار/چێژ” و…، وەیان (خەیام) گوتەنی: ” ئەم ژیانە نە سەرەتایەکی هەیە و نە کۆتایی”. قبوڵکردنیشی هەروا بەسادەیی ئاڵۆزە و تولەڕێیەکی ئەوەندە درێژە هەتا بڕۆی پێیناگەی، کە لە تەڵەی وجوددا هەیە، و پڕ بە گەرومان هاوار بکەین، چەند سەختە وەک ئینسانێک لەم سەردەمەدا ژیان بکەین.

قەیرانی ڤایرۆسی کۆرۆنا…
نووسینی: دانا حمید

ڕەنگە لە سەرەتایی پەیدابوونی ژیان لەسەر زەوی و بوونی مرۆڤایەتی لەسەر ڕووی زەمین ڕووبەڕووی چەندین هەوراز و نشێو، خۆشی و بەختەوەری، درم و پەتای درێژخایەن بووەتەوە کە کاریگەری منفی لەسەر ئابوری و بژێوی دانشتوان دروستکردوە… بەڵام ئەوەی ئەوەی ئێمە مەبەستمانە، لێرەدا بەتایبەت ئەم پەتایە واتە ڤایرۆسی کۆرۆنایە. وە ئەم نەخۆشییە کۆرۆنا و کاریگەرییەکانی لەسەر دەوڵەتانی جیهان چییە؟ وە لێکەوتەکانی لەسەر مرۆڤ و ئینسانیەت چییە؟ وە چۆن بتوانین ڕووبەڕووی ئەم دەردە ببینەوە و خۆمانی لێبپارێزین تا ئەوەی لانی کەم ئینسانیەت بە کەمترین زیان و ناخۆشی لە دەست ئەم ڤایرۆسە نەجاتی ببێت.
جا ئەوەی مەبەستی ئێمەیە لەم نووسینەدا ڤایرۆسی کۆرۆنایە و چۆن بتوانین پێش بگرین بەم ڤایرۆسە و بە کەمترین زیان لە دەستی دەربچین. ئەم نەخۆشیە سەرەتا لە شاری وهانی چین بڵاوبوویەوە، کە نزیکەی (١٢) ملیۆن ئینسانی تیادا دەژێت، وە یەکێکە لە شارە ئابورییەکانی وڵاتی چین و ڕێژەی (٦٠%) ئابوری چین، وە بەرهێنان و سەرمایەگوزاری لەم شارەوە بۆ چین و دەرەوەی چین هەناردە دەکرێت.
چەندین هۆکار هەبوو لەسەر پەیدابوونی ئەم ڤایرۆسە لە چین، ئەمە زۆر ناچینە ناوەڕۆکی ئەم هۆکارانەوە و وردودرشتی بە دوایی ڕووداوەکە بەجێئەهێڵین و دواتر ڕوون ئەبێتەوە کە چەندین هۆکاری دیار و پەنهان هەن کە دەرخەری ڕووداوی نەخۆشییەکەن. چونکە ئەوەی کە گرنگە بزانین لێکەوتە ئابوری و سیاسی، کۆمەڵایەتی، تەندروستی و دەروونییەکانی ئەم پەتایە لەسەر مرۆڤ و چۆنیەتی رووبەڕووبوونەوەی، وە بەرپێگرتنی بە ئەوەی لەوە زیاتر مرۆڤایەتی نەبێتە قوربانی ئەم دەردە ترسناکە کە بەشێوەیەک جیهانی تووشی شۆک کردوە جۆرێک لە “وەستان و مەنگبوون”ی دروستکردوە کە زیانێکی گەورەی ئابوری و سیاسی و تەندروستی و دەروونی لە سەرجەم مرۆڤایەتی داوە.

ئەم نەخۆشییە سەرەتا لە شاری وهانی چینەوە سەریهەڵدا و وە بە چەندین شێوەی تر باسی ئەکەن، هەندێ ئەڵێن لە گیانەوەرەوە

گوزراوەتەوە بۆ ئینسان. وە هەندێ تر ئەڵێن لە زانکۆی وهانی چین تاقیکردنەوەی لەسەر ئەم ڤایرۆسە کراوە و پاشان لە دەست دەرچووە، هەندێکی تر ئەڵێن ئەمە جەنگی ئابورییە کە ئەمریکا لە بەرامبەر چین پەیڕەوەی ئەکات بەئەوەی ئابوری چینی پێ لاواز بکات، چونکە ئێستا ئابوری چین زۆر بە شێوەیەکی بەهێز و ناوازە بازاڕی ئابوریی و بازرگانی و پیشەسازی جیهانی داگیرکردوە. ئەمەش جۆرێک لە دەدەنگی لای بەرپرسانی ئەمریکی دروستکردوە کە ئەبێت بە هەر شێوازێک بە بەر بەم شاڵاوە ئابورییە بەهێزەی چین بگرن و نەهێڵن لەوە زیاتر پەلبهاوێت.

ئەوەی کە گرنگە لەسەر وڵاتانی جیهان بە هۆشیارییەوە مامەڵە لەگەڵ ئەم نەخۆشییەدا بکەن، واتە نەبێتە هۆکاری ئەوەی ترس و تۆقین بڵاوبکرێتەوە و خەڵک زیاتر بترسن لێی... هەموو دەوڵەتانی جیهان ڕیگری ئەوە ئەکەن کە ئەم نەخۆشییە پێیان نەگات کە پێشیان گەشت سەرەتا ئەرکی دەوڵەتە لە ڕێگەی وەزارەتی تەندروستی بە هەماهەنگی وەزارەتەکانی تر لینکێک دروست بکەن کە بەربەستێک لەسەر ئەو خاڵانەی کە پێویستە بەئەوەی کە ڕێنمایی و ڕەهنمایی هاونیشتیمانیان بکەن لە ڕێگەی یەک کەناڵی فەرمییەوە ڕۆژانە ئامارەکان بڵاوبکاتەوە و ئامۆژگاری خەڵک بکەن کە کەمترین بەریەککەوتنیان هەبێت تائەوەی هیچ نەبێ دەگەڕین بۆ پلەکانی گەرما و مەترسی بڵاوبوونەوەی ڤایرۆسەکە کەمتر ئەبێتەوە.

ئێستا نەخۆشییەکە گەشتووەتە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەتایبەت ئێران ناوەندی سەرەکییە بۆ بڵاوبوونەوەی نەخۆشییەکە، ئومێدەوارین ئەم نەخۆشییە لە ئێرانی دراوسێمان لەوە زیاتر تەشەنە نەکات و لە ڕێگەی دەوڵەت و ڕێنماییە تەندروستییەکانەوە لە ناوببرێت، وە کەمترین ڕێژەی مەرگ تۆمار بکرێ و وە ئەو هاوڵاتیانەی تووشی پەتاکە بوون بە زووترین کات چاکببێنەوە و ئومێدی ژیانێکی باشتر و شایستەتریان بۆ بخوازین. چونکە ئەم نەخۆشییە لەوە زیاتر تەشەنە بکات زۆر زووتر دەگاتە لای ئێمەش چونکە کوردستانی باشور زۆرترین سنوری جوگرافی لەگەڵ وڵاتی ئێراندا هەیە و چوار مەرزی دەولی هەیە لەگەڵ ئێراندا کە مامەڵەی ئابوری و بازرگانی تێدا دەکرێ، سەرەڕای چەندین مەرزی لاوەکی تر.

ئەم نەخۆشییە کاریگەری زۆری لەسەر دەوڵەتان و ئینسان هەیە، بەداخەوە کاریگەرییەکەی هەمووی سلبییە لە ڕووی ئابوری، سیاسی، تەندروستی، دەرونی و کۆمەڵایەتییشەوە... ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە لە ڕووی ئابوری و سیاسی، تەندروستی و دەرونییەوە خوێندنەوە بۆ ئەم پەتایە بکەین، ئەویش لە ڕێگەی پسپۆڕی هەریەک لەم بوارانەوە. بەڵام ئەوەی کە من ئەینووسم لەسەر ئەم پەتایە شتێکی سەرەتاییە دەکرێ

زۆر باشیش نەبێ بەڵام هیچ نەبێ سەرەتاییەکە بۆ ئاوەدانەوەی لایەکی نەخۆشییەکە، وە پسپۆڕانی هەریەک لەو بوارانەوە، نووسین و قسەی خۆیان بکەن. گومان لەوەدانییە کە ئەم پەتایە دەبێتە بابەتی ڕۆژەڤ و لە ئاییندەدا چەندین کتێب و وتار و فیلم و مستند و ڕۆمان و بابەتی پزیشکی بە قوڵی لەسەر دەنووسرێت. ئەوەی گرنگە کە هەموو هەوڵەکان بەو ئاڕاستەیەدایە کە تەنها ڕێگەی چارەسەرکردن لەم ڤایرۆسە تەنها خۆپاراستنی تەندروستی و گرتنەبەری ڕێوشوێنە سەلامەتییەکانە. بەدەر لە ڕێنمایی تەندروستی چاوێکی ترمان بخەینە سەر لایەنەکانی تری نەخۆشییەکە، لە ماوەی پێشوودا (یورگن هابرماسی) فەیلەسوفی ئەڵمانی پێشنیاری دروستکردنی (صندونی هاوبەشی ئەوروپا) بۆ وڵاتانی ئەوروپا خستەڕوو، بۆئەوەی بتوانن بەهەموویانەوە کە کۆمەک و یارمەتی بە دەوڵەتانی تری یەکێتییەکە لەکاتی ڕووبەڕووبوونەوەی قەیرانەکەدا هاوکاری ئەو دەوڵەتانەی پێبکەن. وە لە لایەکی ترەوە (یوڤال نوح هاراری) لە وتارێکی گرنگدا بەناوی (جیهانی دوایی کۆرۆنا) باوەڕی وایە قەیرانی نەخۆشی کۆرۆنا کۆتایی دێ، ئەوەی کارەساتبارترە لە ئێستادا جیهان بێ سەرکردەیە، واتە جیهانی ئێستا سەرکردەیەکی نییە بتوانێ لەپێناو قەیرانێکی جیهانی وەک بیماری کۆرۆنا دەستەیەکی گشتی دروست بکەن بۆ بەهاناوەچوونی جیهان و دەربازکردنی جیهان لەم نەخۆشییە. وە هاراری باوەڕی وایە ئەم ڤایرۆسە کۆتایی دێ بەڵام ئەوەی کێشەی بنەڕەتیتر و سەرەکیترە کە لەوانەیە زەرەری گەورەتری بەدوادابێ قەیرانی ژینگە و چەکی ئەتۆمییە، کە هەڕەشەی سەرەکین لەسەر لەناوچوونی ژیان لەسەر زەوی. ئەوەی گرنگە لە دەرئەنجامدا کە لە هەموو ڕووەکانەوە خوێندنەوە بۆ ئەم پەتای کۆرۆنامەیە بکرێ. بەتایبەت لایەنی (سیاسی، ئابوری، مێژووی، فەلسەفی، تەندروستی، کۆمەڵایەتی، دەرونی، فەرهەنگی، کۆمەڵناسی پزیشکی، دەروناسی پزیشکی و چەندین بابەتی تری ڕەخنەیی) لایەنە شاراوە و نادیارەکانی ڤایرۆسەکە ڕوون دەبێتەوە و خەڵک باشتر دەیناسین و خۆیانی لێدەپارێزن.

کاریگەری و لێکەوتەکانی ڤایرۆسی کۆرۆنا:

لەڕووی ئابوورییەوە:

لەو کاتەوەی ئەم نەخۆشییە لە شاری وهانی چین سەریهەڵدا و پاشان بە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا بڵاوبوویەوە، ئەم ڤایرۆسە بە شێوەیەک بەرپرسانی وڵاتانی توشی شۆک کردوە نازانن چی بکەن؟ وە ئابوری جیهانی بە جۆرێک لاواز کردوە کە هاتن و ڕۆشتنی لە نێوان وڵاتاندا پەکخستووە… ئەم نەخۆشییە هەندێ سەرچاوە ئەڵێن: بە بێی (٣ بۆ ٥)

ملیار دۆلار زیان و زەرەری لە ئابوری جیهان داوە، وە وڵاتی چین پلەی یەکەمی بەردەکەوێ لەم زەرەرەدا. ئەمەش سەرەڕای ئەوەی هاتوچۆ و گەشەی ئابوری وەستاندوە و جۆرێ: لە "شۆکی ئابوری" دروست کردوە. ئایا دەکرێ ئەم نەخۆشیە کۆتایی بێ یان لە کاتی تر و ئاییندەی تردا خۆی دەربخاتەوە بەناوی تر و بە شێوازی تر.

شۆکی ئابوری ئەم ڤایرەسە تائەندازیەک گەردونییە چونکە زەربەی وڵاتانی جیهانی گرتەتەوە و پەتاکە تیایدا بوونی هەیە، ئەو وڵاتانەشی کە ئەم دەردەی تیادا نییە لایەنی تەندروستی و هەموو ڕێکارە زەرورییەکانی تریان خستووەتە حاڵەتی ئامادەباشییەوە، بەئەوەی گەر ڕووی لە وڵاتەکەیان کرد بە کەمترین ئازار و زیان لەژێرباری ئەم نەخۆشییەدا دەربچن.

ئەم پەتایە لێدان و گورزە لە هەموو کەرتە ئابوری و تەندروسییەکانی تری دەوڵەت، کە سەرتاسەری جیهانی گرتەتەوە. کە تاڕادەیەک ئەمەش وادەکات گەشەی ئابوری بوەستێ و جۆرێ لە تەمبەڵی و بێرخەری دروست بکات. ئەمەش نابێ ناحەقی ئینسان بگرین چونکە گیان لە هەموو شتێ خۆشەویسترە و ئینسان هەموو شتێک ئەکات لە پێناو مانەوەی خۆیدا بەئەوەی زیاتر بژێت، ئەمەش مافێکی سەرەتایی خۆی و ژیانێتی کە کەس ناتوانێ لەمەی بکا و بڵێت تۆ بۆت نیە بژیت.

ئەم دەردە جگە لەوەی کە گەشەی ئابوری توشی وەستان و رکود ئەکات زەرەریش لە کەرتەکانی تریش دەدات، هەندێ سەرچاوە ئەڵێن کە بە ڕێژەی (5%) گەشەی ئابوری جیهانی کەمکردەتەوە و بگرە گەر نەخۆشییەکە زیاتر و درێژخایەنتربێ ئابوری پاشەکشەی زیاتر ئەکات.

ئەم نەخۆشیە بە پلەی یەکەم زیانی لە کەرتی "ئابوری تەندروستی" جیهان داوە، چونکە پەیوەندیەکی ڕاستەوانە لە نێوان گەشەی تەندروستی گشتی و گەشەی ئابوریدا هەیە، کە پەیوەندی بە وجودی گشتی ئینسانەوە هەیە… لەبەرئەوەی پەتاکە زیاتر تەشەنە بکات زیانی زۆر لە ئابوری دەدات، لەم کاتەدا تەندروستی زەرەرمەندی یەکەم ئەبێ و تووشی وەستان ئەبێ کەرتی تەندروستی. بۆیە کۆنترۆڵکردن و هەیمەنەکردن بەسەر نەخۆشیەکەدا، ئەو وەستانە ئابوری و تەندروستییە تێکدەشکێنێ و تاڕادەیەک ژیان ئەگەڕێتەوە باری ئاسایی خۆی. لە ئەنجامدا دەگەین بە قەناعێک کە (شۆکی ئابوری/ تەندروستی) ئەتوانرێت چارەسەر بکرێت.

لەڕووی سیاسییەوە:

ئەم نەخۆشییە لە ڕووی سیاسییەوە سەرتاپای جیهانی گرتەتەوە و بە شێوازێک سیاسەتی دەوڵەتانی جیهانی توشی شۆک کردوە، کە نازانن ئەم

پ□تا□ی سروشتییە و بۆ خۆی دروستبووە یان جەنگی دەوڵەتانی زلـهێز و ئـابوری بەهێـزە کە لە هێـزی رەقەوە کە جـاران دەکـرا لە نێـوان دەوڵەتان ژمارەیەکی زۆر ئینسان تێیدا دەکوژرا، ئێستا جەنگەکە شێـوەی خۆی گۆریـوە و لەڕێگەی هێـزی نەرمەوە دەوڵەتـان بەرامبەری یەکتـر ئەنجـامی ئەدەن. ئەمەش ڕایەکە نـاتوانین بڵێـن: بەتەواوی دروستە چونکە دەکرێ ڤایرۆسەکە سروشتی و گوزراوەبێ یان لە شاری وهانی چین لە ئەنجامی ئەو هەوڵانەی کە باس دەکرێ بڵاوبووبێتەوە. یان ڤایرۆسەکە جەنگێکی ئابوری زۆر بەهێز و درێژمەودا بێ لە نێوان بلۆکی سەرمایەداری بە ڕابەرایەتی ئەمریکا و بلۆکی کۆمۆنیزم بە ڕابەرایەتی چین، ئێستا بەڕادەیەک ئابوری چین بازاڕەکانی جیهانی داگیر کردوە کە بووەتە مەترسی بۆ سەر ئابوری ئەمریکا پێشبینی دەکرێ چین بەو سیاسەتەی پەپڕەوی دەکات لە بواری ئابوریـیدا پێش ئابوری ئەمریکا بکەوێ و ببێتە یەکەم زلـهێزی ئابوری/ سیاسی جیهان. کە ئەمەش گــورزێکی کوشنــدەی فرەپەلـــوپۆیە بۆ ســەر جەمســەری سەرمایەداری کە ئەمریکا رابەرایەتی ئەکات. تا ئێستا ڤایرۆسەکە تەشەنەی بە زۆر وڵاتدا کردوە و جوڵەی تاڕادەیەک لە سەرجەم ئەو وڵاتانەی کە دۆخی ریزپەڕ و نائاسایـیان راگەیاندوە، بڵاوبوەتەوە و و سیاسـەتی وڵاتـانی ناچـار کـردوە کە پیـاچونەوە بە هەمـوو سـێکتەرەکانی وڵاتـدا بکەنەوە بەتـایبەت و سیستـەمی تەندروسـتی و چاکسازی تێدا بکەن. کە ئێستا جۆرێک لە سیاسەتی دەولی لە جیهاندا بەسـەر دەوڵەتـانی هەژاردا پەیڕەو دەکـرێ و کە لەڕووی سیاســیی و ئابوریـیەوە لاوازن. وڵاتانی بەهێز ، هێزی خۆیان بەسەر وڵاتانی هەژار و لاوازدا جێبەجێ ئەکەن کە ئەبێ جۆرێــک لە پــاشکۆیەتی بۆ لەڕووی سیاسـیی و ئابوریـیەوە بۆ وڵاتانی بەهێز بکەن.

موعەما و مەغزای ئەم ڤایرۆسە ماجەراکەی نادیار و تولکێشە، وە لەم رۆژانەی دوایـیدا، وتەبێژی چین، ئەمریکای بە دروستکەری ڤایرۆسەکە تاوانبار کرد و ڕاگەیاند: ئەم کۆرۆنایە بۆئ□و□ن□ (ئابوری سیاسیی) چین پێ لاواز و هەژار بکات. یان بەپێی زانیاری ئەو هەواڵانەی کە لە ئێران بڵاوئەکرێتەوە ئەڵێن: ڤایرۆسی کۆرۆنا کە لە ئێران تووشی هاوڵاتیـــان ئەبێ دوو جۆرە بە تـــایبەت ئەوەی لە شـــاری قـــوم بڵاوبووەتەوە و خەڵک موبتەلای بووە بەڕای پزیشکانی ئێرانی ئەڵێن سەرچاوەی ئەم ڤیرۆسە هەمان ڤایرۆسی وهانی چینە. بەڵام پزیشکانی ئێرانی باوەڕیان وایە: جۆری ئەو ڤایرۆسەی تر کە لە شاری رەشت و گیلان خەڵکی توشکردوە جیاوازترە لە ڤایرۆسی قوم، چونکە پێیان وایە ئەمەی رەشت و گیلان زۆر بەهێـزترە و ئینســان بەرگەی نـاگرێ، وەک ئەڵێن ئەم ڤایرۆسە جۆرێکە لە چەکی ڤیرۆسی (بیۆژنیتیک) کە وەک

چەکێکی کوشندە کە ئەمریکای پێتاوانبار ئەکرێ لە لایەن ئێرانەوە دژ بە ئێران بەکاردەهێنرێت. وەک ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی ئاشکرای کرد، ئێستا نەخۆشییەکە جیهانییە و پێویستی بەڕووبەرووبوونەوەی هەموو و□لاتان هەیە بۆ بەرگرتن بە نەخۆشییە کە ئەبێ بە خۆپاراستن و کەرەنتینە کردنی هاو□لاتیان خۆیان لە ماڵەکانیان وەک ئەوەی لە وهان کرا و سەرکەوتن بە ڤایرۆسەکەدا راگەیەنرا، ورە و ئیرادەی هەموو میللەتی پێویستە ئەویش بەوەدەکرێ کە دەوڵەت لەڕوویی سیاسییەوە پاڵپشت و یارمەتیدەری هاو□لاتیان بێت. چونکە وەک تەندروستی جیهانی ئەڵێ: ئێستا درمەکە بە (گڵۆباڵ پاندمیک) ناوزەد کراوە ل□ بەرئەوەی زۆربەی شوێنەکانی جیهانی گرتۆتەوە و پێوستی بە هەماهەنگی هەموو جیهان هەیە کە تا کۆتاچرکە کە بنبڕدەکرێت.

لەڕووی تەندروستییەوە:

پەتای کۆرۆنا بە ماوەیەکی کەم گەشتە زۆربەی و□لاتانی جیهان، چی هۆکارێکە وادەکات کە ئەم نەخۆشییە ئەوەندە ترسناک باس بکرێ و زۆربەی دەوڵەتان بکەونە خۆئامادەکردن و رووبەڕووب□وونەوە لە بەرامبەر ئەم پەتا کوشندە و تائەندازیەک چارەسەرنەکراوەدا، جگە لە خۆپاراستنی تەندروستی و پاکوخاوێنی و سەلامەتی گشتی هیچ ڤاکسینێکی چارەسەرکراو بۆ ڤایرۆسەکە نەدۆزراوەتەوە. ئەم نەخۆشییە ڕووی کردۆتە هەر و□لاتێک جوڵەی ئینسانی و ئەوانەی تری پەخستووە، واتە جۆرێک لە "وەستانی مردوو"ی هەیە کە ئینسان بێوەڵام دەهێڵێتەوە لە بەرامبەر ئەم نەخۆشییەدا کە بواری هەناسەدانت لێدەبڕێ بۆ بیرکردنەوە بۆ دۆزینەوەی چارەسەرێکی کاتی و تا دەگەیت بە ئەنجامێک بتوانرێ رێگرییەکانی بەردەمی نەخۆشییەکە دەسنیشانبکرێ و هەوڵی بنبڕکردنی بدرێت.

لەم پێناوەدا کەرتی تەندروستی زۆرترین و قورسترین ئەرکی مرۆیی و ئینسانی مێژوویی لەکۆڵ گرتووە، دەوڵەتان لەڕێگەی کەرتی تەندروستی، دکتۆر و پەرستاران و کارمەندانی تری ئەم کەرتەوە وەک سەربازی□کی ب□ ئەخلاق و خاوەن ویژدان بێماندووبوون شەو و رۆژ دەخەنەسەر یەک ب□ ئەوەی گیانی مرۆڤەکان لەو نەخۆشییە رزگار بکەن و بیخەنەوە سەر ڕێچکەی ژیانکردن.

ئێستا کەرتی تەندروستی تەنها ئەوەی ل□ بەردەستدایە بەڕێنماییکردن و خۆپاراستن لەو نەخۆشیە، سەرجەم ئینسانەکان ئامۆژگاری بکات کە تەنیا رێگای چارەسەر تاوەکو ئێستا ئەوەیە بە پاکژی و خۆپاراستن لەو نەخۆشیە خۆمان بپارێزین، واتە هەموو شتێک لە دەرچوون و تێکەڵاو بوون لەگەڵ کەسانی تردا کەمبکەینەوە تاوەکو بە

دەرئەنجامێک دەگەین کە نەخۆشیکە لەناودەچێت. دەبێ هەموو مرۆڤایەتی بە ئاواتی ئەوەبێ کە دەرمانێ یان ڤاکسینێک دروست بکرێ کە بتوانرێ ڤایرۆسەکە لەناوببات… بەڵام لە کۆتاییدا هەر کەرتی تەندروستییە کە بەر بەم نەخۆشییە بگرێ و ئومێدکی دەستەجەمعی بەسەرجەم مرۆڤایەتی ببەخشێت کە ڤاکسینی چارەسەرکردنی ڤایرۆسەکە دۆزراوەتەوە. واتە لە کۆتاییدا تەندروستی ببێتە ترۆسکایی ئەو ئومێدە بە سەرجەم ئینسانیەت و بەتایبەت ئینسانە نەخۆشەکانی ژێردەستی ئەم پەتا کوشندە و تارمایئاساییە.

لەڕووی کۆمەڵایەتی/ دەروونییەوە:

ئەم ڤایرۆسە گومانی تێدانییە وە دەرد و بەڵایەکی گەردونی سەرتاسەری جیهانی گرتوەتەوە، لەم سەنگەیەوە شۆکی کۆمەڵایەتی و دەرونی بە پلەی یەکەم لەسەر ئینسانەکان دروست ئەکات. ئەوەی ئەم بەڵایە دروستی ئەکات شۆکی دەروونییە خۆی دەبینێتەوە لە کۆمەڵێک حاڵەت لەوانە: (قەلەقی، دڵەڕاوکێ، بێهێزی، نائومێدی، بێخەوی، وەسواسی، بێخواردنی، سەرئێشە، لاوازی تەواوەتی لەسەر جەستەی ئینسان…هتد) ئەم پەتایە لەڕووی دەروونییەوە بە پلەی یەکەم کاریگەری گەورەی لەسەر ئینسان ئەبێ، هەندێ کەس بێئەوەی نەخۆشییەکەی هەبێ لەڕووی دەروونییەوە رووخاوە، هەست ئەکات کە نەخۆشییەکەی تووشبووە ئەمەش وائەکات ئەو ئینسانە خەفەت و دڵتەنگییەکی زۆر دایبگرێ و ئارەزووی هیچی نەمێنێت. ئەمەش وادەکات بەرگری جەستەی لاواز بێ و موعەڕەز بێ بە توشبوون بە پەتاکە. لەو کاتەدا پێویست دەکات کە کەرتی تەندروستی لەڕێگەی هێنانی دکتۆری دەرونی و بەرنامەی تایبەتی دەروونییەوە کۆمەڵگا و تاکەکان هۆشیار بکرێتەوە لەوەی کە نەهێڵرێت هەرکەس لەخۆیەوە قسە و وتار بدات. بەئاڕاستەکردنی کۆمەڵگا لەڕێگەی هۆشیاری و ئاگایی تەندروستی و سەلامەتییەوە، دەکرێ رێگری لەو پەتایە بکرێ، وە چارەسەری کاتی لە ئایندەدا چارەسەری درێژخایەنی بۆ بدۆزرێتەوە. ئەم نەخۆشییە کێشەیەکی زۆر ئاڵۆزی هەیە کە ”ترسێکی دەستەجەمعی” دروستکردوە کە پێویستی بە هۆشیارییەکی دەستەجەمعییە لە بەرامبەر ئەو ترسەدا بتوانین بە چەندین کەنال و بەرنامە و ئامۆژگاری و چەندین چارەسەری تر… خەڵک بگەڕێنینەوە باری ئاسایی ژیانی خۆی و ڕۆژانە کاتی ئاسایی خۆی بەڕێبکات.

لەعنەتی سامانی سروشتی (نەوت و گاز)… دانا حمید

دەکرێ حکومەتی هەرێمی کوردستان بەو ژێرخانە بەهێز و بەپیتە ئابوورییەی هەیەتی دەتوانێ ئابوورییەکی بەهێز و سەقامگیر دەستەبەر بکات، لە ئەنجامی کارکردن و فەراهەمکردنی دەستی کاری شارەزاوە. ژیانێکی باشتر و ئاسوودەتر بۆ نەوەکانی دوایی خۆمان خەزن بکەین. بۆئەوەی لەکاتی رووبەرووبوونەوەی قەیرانە سیاسی و ئابوری و… هۆکارەکانی تردا، کە بەرۆکی میللەتەکەمان دەگرێ حکومەت بتوانێ لەڕێگەی پلانی درێژخایەنەوە بەر بەو قەیرانانە بگرێ و بتوانێ بەرگەیان بگرێت تاوەکو دۆخەکە ئاسایی دەبێتەوە.

ئەو سامانە سروشتییەی لە چەشنی نەوت و گاز و باقی پێکهاتە سروشتییەکانی تر لە ژێر زەویدا هەن و، گەنجینەیەکی خەزنکراوە حکومەتی هەرێم ئەتوانێ لەکاتی قەیراندا کەڵکیان لێوەرگرێ بۆ میللەتەکەی. ئەویش لە لایەن دەستەیەکی شارەزاوە دەربهێنرێ و وەبەرهێنانی تێدا بکرێت و پاشان پاشەکەوت بکرێ، بۆئەوەی لە دۆخی شپرزەی و شەڕ و قەیرانی درێژمەودادا بەکاریانبهێنێت.

وەک دەزانین لە دوایی ئەنفالکردن و کیمیابارانکردنی کوردانی باشور، لە هەر سێ پارچەکەی تر کوردستان روبەرووی نەهامەتی و خراپی گوزەرانی ئابوری بوویەوە، جاری واهەبووە پارچە نانێک نەبووە کە سکی خۆمانی پێ تێربکەین. بەڵام لە دوای راپەڕین و بەتایبەت لە ساڵی (١٩٩٢) کە حکومەتی بەعس دەسەڵاتی لە ناوچە کوردییەکان نەما و دوای ئەوە حکومەتی هەرێمی کوردستان دروستکرا، حیزبە کوردستانییەکان بەتایبەت پارتی و یەکێتی، وە باقی حیزبەکانی تر ئەیانتوانی بەهاوبەشی لەگەڵ چەندین کەسایەتی دەوڵەمەندی تر کوردستانی باشور بکەنە نمونەیەکی سەرکەوتووی ئابوری و ئیداری بەڕێوەبردن بۆ ناوچەکە، بەڵام ئەوەیان نەکرد لە پێناو پارە و هێزی زیاتر بوو بە شەڕیان و ژمارەیەکی زۆر لە هەردوولا شەهیدکرا. ئەمەش جگە لە ماڵوێرانی گەڵانەوە بە دواوە هیچی تری سەوز نەکرد.

پارتی و یەکێتی ئەیانتوانی حکومەتێک دروست بکەن دوربێ لە دەستی حیزب و خەڵکی تەکنۆکرات بهێنن و بەیان بەڕێوەبات بەڵام ئەوەیان نەکرد. شێوازێک لە کارکردن لەناو حکومەتدا پەیدابوو، کە دەکرێ

پێی بڵێین: دروستکردنی حکومەت لەناو حکومەتدا، کە شاراوە ئیشەکانی دەکرد و سەرتاپا پەلوپۆی حکومەتی گرتبوو□. ئەم حکومەتە شاراوەیە (مەحسوبیەت و مەنسوبیەت) یەکێک بوو لە کۆڵەکە سەرەکییەکانی کە لە کۆتاییدا زەرەر و زیانێکی ئێجگار قوڵ و فراوانی لە کەرتی حکومەت و دا و تا ئێستاش بە شێوازێکی ناڕاستەوخۆ بەردەوامە و حیزب پەنای بۆ ئەبات، ئەمەش وادەکات حکومەت بەردەوام بڵێ قەرزاین و ناتوانین کێشە بنەڕەتییەکانی خەڵک چارەسەر بکەین. وەک دەزانین ئێمە ژێر و بانمان سامانی سروشتییە بەنرخ و بەبەهایە بەڵام جاری واهەیە دڵۆپێک نەوت نیە بیکەیتە چراوە بۆئەوەی هیچ نەبێ کەمێک دەوروبەرت رووناک بکاتەوە.

ئەوەی مەبەستی ئێمەیە کە حکومەتی هەرێمی کوردستان لەو ماوە زۆرەدا دەیتوانی زۆر کار بکات بەڵام نەیکرد و حیزب هەموو شتێکی تێکدا، بەتایبەت لە دوای ساڵی(١٩٩٢)ەوە بە پرسکردن بە دەوڵەتانی دراوسێ و دەرەوە وە ناردنی کەسانی ناوخۆ بۆ خول و راهێنان و… دواتر هێنانەوەیان بۆئەوەی لەو بوارانەدا کە پێویستن بۆ کەرتەکانی حکومەت بەکاربهێنرن وەک پسپۆر. بەڵام دروستکردنی شەڕی ناوخۆ لەنێوان هەردوو حیزبدا، ئەوەندەی تر دۆخەکەی ئاڵۆز کرد و قەیرانەکەی قوڵتر کردەوە، کە ئەو کاتە ئاگایی ئەوەشیان نەبوو کە نەوت و سامانی سروشتی و گاز و چەندین سەرچاوەی بەنرخی تر لەژێر زەویدا هەیە دەکرێ سودیان لێوەربگیرێ و بۆ بواری گشتی بەکاربهێنێت. بەڵام ئەمان واتە هەردوو حیزب بەرژەوەندی حیزبییان خستبووە پێش بەرژەوەندی میللەتەوە، هەموو شتێکیان دەکرد لەپێناو مانەوەی خۆیان بە هەرزانکردنی سامانی سروشتی کوردستان بە جیهانی دەرەوە، بێئەوەی بیر لەوەبکەنەوە کە گەرەنتی نییە ئەم سامانە سروشتییە تا سەر بمێنێ، بێئەوەی فیکر لە نەوەی ئایندە بکەنەوە کە ئەوانیش ڕۆڵەی ئێمەن و مافی ژیانیان هەیە.

هەردوو حیزب دوای چەندین شەڕی نەگریس لەنێوان یەکتردا و شەهیدبوونی چەندین ئینسانی باش لە نێوان هەردولادا، لە ئەنجامدا ڕێکەوتنی واشنتۆن چۆکی بە هەردوولایان دادا و ئاشتبوونەوەی گشتییان ڕاگەیاند. بەڵام دواتر دوو حکومەت هەبوو ئەوەش کێشەی ئیداری و بەڕێوەبردنی ئیشوکاری هاوڵاتیانی زیاتر قورستر کرد، واتە ه□ر□ک لای خۆیەوە خۆی خۆجێی خۆی راگەیاند و بوونە خاوەنی ئابوری و سیادەی ئیداریی خۆیان. پاشان ئەم حکومەتە دەیتوانی بەو ناهەمواریەشەوە کە هەبوو لەو سەردەمەدا، ژیانی ئابوری خەڵک باشتر بکات و بژێوی ژیانیان بەو سامانە سروشتییەی کە لەژێر زەویدا هەیە بەکاریبهێنێت لە خۆشگوزەرەانی خەڵکەکەیدا.

حکومەتی هەرێمی کوردستان دەیتوانی بەڕێکەوتن لەگەڵ بەغدادا

کێشەکانی نێوانیان تا ڕادەیەک چارەسەر بکەن و نەگەنە بنبەست، بەتایبەت لە مەسەلەی ئابوری و سامانی سروشتی ژێر زەویدا کە بریتییە لە نەوت و گاز و پێکهاتەکانی تر… بەڵام کێشەی پارە و سامان لەنێوان هەردولادا دۆخەکەی بەرەو سەختتر برد و دوای ئەوەی هەرێم ئامادە نەبوو نەوتەکەی ڕادەستی بەغداد بکات، بەغدادیش بەشە بوجەی هەرێمی لە ساڵی (٢٠١٤) بڕی ئیتر ژیانی خەڵک لە باشور کەوتە ناخۆشییەکەوە کە نیوەمووچە دەدراو لەو نیوەیەش چواریان دەبڕی لە کۆی دوازدە مانگەکە. پاشان هاتنی شەڕی داعش ئەوەندەی تر دۆخەکەی ئاڵۆزتر کرد و خەڵک تەنها بیر لە سەلامەتی و خۆپارێزی ژیانی خۆی دەکردەوە. کە ئەو قەیرانە ئابورییە دروستبوو حکومەت مووچەی دوازدە مانگەکەی پێنەئەدرا ڕێگەی (پاشەکەوت) ی گرتەبەر لە بەرامبەر فەرمانبەراندا، ئەوەش غەدرێکی گەورە بوو لە کارمەندانی هەرێمی کوردستان کرا لە لایەن حکومەتەکەی خۆیەوە. کە لە سەرەتادا بێئەوەی بیربکاتەوە لەوەی کە سامانی سروشتی ژێر زەوی تەنها موڵکی ئەم نەوەیەی ئێستا نییە بەڵکو نەوەکانی داهاتووترە، ئەبێ بیرلەوەبکەینەوە تەنها پشت بە سامانی ژێر زەوی نەبەستین بەڵکو ڕێگەچارەی تری ئابوری بدۆزینەوە بۆئەوەی بتوانین ئابورییەکی بەهێز بونیاد بنێین، ئەمەش بەوە دەبێ کە سیاسەت لە خزمەت ئابورییدا بێ نەک بە پێچەوانەوە. واتە حکومەت بیرلەوە بکاتەوە کەرتی تایبەت فراوانتر بکات و دەستی کار بۆ خەڵکی فەراهەم بکات نەک ئەوەی هەمووی بکات بە فەرمانبەر و شوێنێک یان فەرمانگەیەک پێویستی بە دە فەرمانبەر حکومەت بیست فەرمانبەری بۆ دامەزرێنێت ئەمەش دەبێتە هۆکاری گەندەڵی و پاشاگەردانی لە ئیدارەدانی حکومەتدا و بیرۆکراسیەت دەبێتە فەرمانڕەوا.

ئەمانە بە ئێمەم: بۆئەوەی بزانین ئەمانە شتی زۆر سەرەتایین جا بگات بەوەی کە حکومەتی هەرێمی کوردستان بتوانێ سامانی سروشتی ژێر زەوی دەربهێنێ لە پێناو میللەتەکەیدا بەکاریبهێنێت و سودی هەبێت بۆ خەڵکی. ئەوەش کارێکی فرەمەحاڵە و ئەستەمە لە ساڵێکدا بەرمیلێک نەوتی پێ دابین ناکرێ بۆ میللەتەکەی جا بگات بەوەی کە بتوانێ نەوت و سامانی سروشتی گاز و پێکهاتەکانی تری ژێرزەوی کە زۆرە و ئەکرێ سودی گشتییەکەی لە پێناو بەرژەوەندی گشتی هاوڵاتیاندا بەکاربهێنرێت. بەڵام بەداخەوە لە دوایی (٣٠) ساڵە هەشتا تروسکاییەک بەدیناکەین کە کرابێت لە بواری سامانی سروشتی ژێرزەوییدا.

یەکێکی تر لەو کێشانەی کە حکومەتی عێراق ڕووبەڕووی حکومەتی هەرێمی کوردستانی کردەوە، گرێبەستکردنی ئابوری بوو لەگەڵ تورکیادا بۆ ماوەی (٥٠) ساڵ ئەمەش گومانی تێدانییە کە حکومەتی

عێراق لەم دۆسیە ئابوریەدا لەسەر حەق بوو، چۆن دەبێ هەرێم بەگەڕانەوە بە ناوەند بڕیاری گرێبەستکردن بدات لەگەڵ حکومەتی تورکیادا لە ئابوریدا، لە کاتێکدا کەس ناوەڕۆکی ئەو گرێبەستە ئابوریە نازانێت جگە لە چەند کەسێکی کەم، ئەمەش گومانی لای بەرپرسانی عێراق دروستکردوە نازانن ئەو هەموو سامانە سروشتیە لە نەوت و گاز پارەکەی بۆ کوێ ئەڕوات؟ کە بە نرخێک دەفروشرێ بە تورکیا کە زۆر زۆر کەمترە لە نرخی بازاڕی جیهانی.

بۆئەوەی ئاوڕی زیاتر بدەینەوە لە سامانی سروشتی وەک نەوت و گاز و ئەوانی تر… بۆ نمونە وەرئەگرین و شتێکی سەرەتایی کە لە توانایی ئێمەدا بێت باسی ئەکەین:

مەبەست لە سامانی سروشتی هەموو ئەو کانزا شل و ڕەقانەیە کە لە ژێر زەوی ناوچەکانی کوردستاندایە و بەتایبەت ناوچەی ئیدارەی سلێمانی زۆرترین سامانی سروشتی ژێرزەوی ئەکەوێتە ئەم ناوچەی ئیدارەی سلێمانەوە کە نزیکە بە وڵاتی ئێرانەوە.

مەبەست لە سامانی سروشتی بەتایبەتی نەوت و گاز وەهەریەک لەم دوو سەرچاوەیە ماهیەت و گرنگیەکی کاریگەری هەیە لەسەر جوڵەی ئابوری و بازرگانی و پیشەسازی نێوان وڵاتان. کە جوڵە و بەرهەمهێنان گەشە ئەکات، وەبەرهێنان و سەرمایەگوزاری لە کەرتەکانی تردا ڕۆڵی پێشەنگ ئەبینن و دەتوانرێ پاشەکەوتیش بکرێ بەهۆی ئەوەی سامانی سروشتی بەتایبەت نەوت و گاز بەباشی لە لایەن دەوڵەتەوە کەڵکی لێوەریگراوە. بۆ نمونە ئێران هەموو گازەکەی زۆربەباشی بەکارهێناوە و کەڵکی لێوەرگرتوە بەڵام حکومەتی عێراق و هەرێم خۆشیان نازانن چی ئەکەن بەم سەروەتە نیشتیمانیە یە وزە و گرنگە بە بەلاش بە وڵاتانی دەرەوەی هەرزانفرۆش و هەراج ئەکەن.

بەم پێیە سامانی سروشتی لەڕووی سەقامگیری جیهانیەوە لەڕووی ململانەی هێزەکانەوە وە مسەگەرگردنی گەشەی ئابوریەوە، ڕۆڵی خۆی هەیە لە سەقامگیری ئاسایشی ئابوری هەر دەوڵەتێکدا، لەڕووی جیۆپۆلەتیک و جیۆئیکۆنۆمیکیشەوە پێگەی بەرچاو و دیاری خۆی هەیە.

هەر دەوڵەتێک وزەی هەبێ، توانایی هەیە لە کۆتاییدا دەبێتە خاوەنی هێزی ئابوری و سەربازی لەگەڵ ئەو هێزانەی تر کە سەقامگیری وڵات پێکدەهێنن. سامانی سروشتی وەک هێزی نەرم دەتوانرێ لە بەرامبەر داگیرگاری وڵاتانی تردا بەکاربهێنرێ و ببێتە مایەی ئەمن و ئاسایش بۆ وڵات.

دەبێ پرسیارێک بکەین کاریگەریەکانی سامانی سروشتی (نەوت و گاز و…) لەسەر داهاتووی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەڕووی سیاسی و ئابوریەوە چیە؟ ئەم سامانە بە حکومەت ئەمێنێ یان نا ئەو هەیمەنە و دەسەڵاتەی نامێنێت. گومان لەوەدانیە وەڵامەکەی ئەوەیە

دەکرێ لە سەردەمێکدا ئەم سامانە سروشتییە کەمبێتەوە یان کۆتایی بێ، وە حکومەت دەبێ پلانی (ستراتیژی قوڵ)ی هەبێ لە بەرامبەر سامانی سروشتی لەکاتی بحران و قەیرانی ئابوری کە رووبەرووی ئەبێتەوە. وە بتوانێ چۆن پێش بەو قەیرانە ئابوریە بگرێ لەسەر پێی خۆی بوەستێ وە بەرهەمی ناوخۆی لە کەرتەکاندا پەرە و گەشە پێبدات و پشت بە بەرهەمی دەرەوە کەمتر ببەستێ، ئەمەش وادەکات خەڵک بتوانن لە ئاییندا بەو بەردەستە کەمەی هەیانە لە ڕووی ئابورییەوە خۆیان بژێنن و سامانی سروشتیش لە کاتی تەنگانە و قەیرانی درێژخایەندا کەڵکی لێوەرگرن.
حکومەتی هەرێمی کوردستان خاوەنی سامانی سروشتی زۆرە وە ڕێژەی ئەوەی ئێستا لەو سامانە هەیە بەڕێژەی (%٧٥) دەکەوێتە ناوچەی سلێمانییەوە، بەڵام چەندە ئەم ڕێژە سامانە سروشتییە زۆرە لەم ناوچەیەدا هەیە، بەگوێرەی خۆی خزمەتگوزاری لە لایەن حکومەتەوە پێشکەش ناکرێ، واتە جۆرێک لە سزا لە بەرامبەر ئەم ناوچەیە جێبەجێ دەکرێت. سزای ناعەدالەتی لە بەرامبەردا پەیڕەو دەکرێ کە دەکرێ بە سزای (ناعەدالەتی ئابوریی/ جوگرافی) ناوی ببەین.
چەند ساڵێک لەمەوپێش لە پارێزگای سلێمانی- شارۆچکەی چەمچەماڵ کانیاوێک لە وەرزی بەهاردا تەقی و ئاوێکی زۆری لێوە هەڵئەقوڵا، خەڵک وایانزانی ئەم ئاوە و لەم گەرمەسێرەدا هەڵقوڵاوە بە کاری کستوکاڵ و ئاودێری باشە، بەڵام دواتر ئاوەکە ئەوەندە زۆربوو کە لەگەڵ ئاوەکەدا گڕی ئاگریشی لێوە ئەهاتە دەر، دواتر لیژنەی پسپۆڕی دەرەوە هاتن سەیریان وتیان ئەمە گازە و زۆریش بەناوبانگە گازەکەی، بەڵام بەداخەوە چونکە حکومەت پلانی ستراتیژی نییە تاوەکو ئێستا ئەو گازە هەروا لەو ناوچەیە وەک گۆماوی لێهاتوە و هیچی تر سودی لێنابینرێت.
شتێکی تر هەیە لە لایەن حکومەتەوە دەرهەق بە سنوری سلێمانی و ئیدارەی گەرمیان پەیڕەو دەکرێ کە زۆربەی سامانی سروشتی هەرێم دەکەوێتە ئەم ناوچەیەوە، بەڵام ئەوەی حکومەت پەیڕەوی ئەکات بەرامبەر ئەم ناوچەیە بریتییە لە (ناعەدالەتی ئابوری/ جوگرافی) کە لە خوارەوە ئاماژەی پێئەدەین:
ناعەدالەتی ئابوری/ جوگرافی
وەک دەزانین هەرێمی کوردستان خاوەنی سامانێکی سروشتی دەوڵەمەند و بەپیتە هەوڵێک هەیە بەئەوەی ناوچەیەک زیاتر ئاوەدان بکرێتەوە و ناوچەیەکی تر کەمتر و ئاوان بکرێتەوە و خزمەتگوزاری کەمتری پێبگات ئەمەش شکستی سیاسەتی ئابورییە پێش هەر شتێک بەچاوی حیزبی سەیری هاونیشتیمانیانی وڵاتەکەی خۆی ئەکات.
١- ناعەدالەتی ئابوری: ئەوەیە کە حکومەت گرنگی و بایەخ بە

ناوچەیەک بدات و ناوچەیەکی تر فەرامۆش بکات لەسەر حسابی ناوچەکەی تر، لە ڕووی خزمەتگوزاری و ئاوەدانکردنەوە. یان گرنگیدان بە ناوچەیەک لەسەر حسابی ناوچەیەکی تر، سەرەڕای ئەوەی ئەو شارەی کە پشتگوێ دەخرێ خاوەنی زۆرترین سامانی سروشتی و وزەیە، بەڵام وەک ئەو شارانەی تر خزمەت ناکرێ لەڕووی ئابورییەوە. ئەمەش شێوازێک لە ناعەدالەتی ئابورییە کە حکومەت پەنای بۆ ئەبات کە دەکرێ بە ”ناعەدالەتی ئابوری” ناوزەدی بکەین.

٢- ناعەدالەتی جوگرافی: ئەمەش ئەکرێ کە تەواوکەری ناعەدالەتی ئابوری بێت کە حکومەتی هەرێم لە هەولێر لە بەرامبەر خەڵکی سلێمانی و ئیدارەی گەرمیاندا پەیڕەوی دەکات. ئەو دەزگایانەی کە بریتیین لە دەزگای ئامار و سەرمایەگوزاری و وەبەرهێنان، لە هەولێر لەڕێگەی ئەو ئامارانەوە ئاماری ورد و دەقیق ناخاتە بەردەست بۆئەوەی بە شەفافی ئامارەکان بزانرێت و کاری لەسەر بکرێت. ئەمەش وادەکات ناوچەکانی سلێمانی و گەرمیان لەڕووی خزمەتگوزاری و کەی جومگەکانی گشتی ژیانی هاونیشتیمانیانەوە لەژێر ئاستی هەولێر و دهۆک لەدواوە بن و وەک ئەوان خزمەت نەکرابن، ئەمەش ناعەدالەتییەکی سەرتاپا ناحەق و جوگرافییە کە دەرهەق بە خەڵکی ئەم دەڤەرە دەکرێت.

بەتایبەت ناعەدالەتی ئابوری و جوگرافی جیاوازییەکی دروستکردوە لەنێو خەڵکی سادە و دەوڵەمەندا، واتە جیاوازییە چینایەتییەکە زۆر ناحەق و لەبەرچاوە کە چینی ناوەند نەماوە ئەوەی هەیە دەوڵەمەندێکی لەڕادەبەدەرە و بژێوی لە ئاستی زۆر راقیدا ژیان بەسەر دەبات و ئەوی تر لە خەڵکی هەژارە کە ژیانێکی مەرگەسات و پڕوکێنەر بەسەر دەبات.

حکومەتی هەرێم ئەتوانرێ ئەم ناعەدالەتیە ئابوری و جوگرافییە کەمتر بکاتەوە ئەویش لەڕێگەی شێکردنەوەی دەسەڵاتەکانی لە مەرکەزەوە بۆ لامەرکەزیەت، واتە هەر شارێک خۆی بەڕێوەبەرە و لامەرکەزیەتی ئیداری خۆی جێبەجێ بکات. ئەمەش کار ئاسانیەکە بۆ حکومەت، و حکومەتی ئیداری ئەو ناوچەیە بەو بودجەیەی هەیەتی ناوچەی خۆی خۆیەتی دەتوانێ بەڕێوەببات. باشتر و خەمخۆرانەتر ، بارێکی خۆشگوزەرانتر بۆ خەڵکەکەی دابینبکات. و قورسی و ئەرکێکی زەحمەتیش لەسەرشانی حکومەت کەمتر بکاتەوە.

دەرئەنجام:

بۆئەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان بتوانێ لانی کەم خەڵک ئاشتبکاتەوە لەو ئەو بوجە زەبەلاح و ناپێویستەی کە لە شتی بێکەڵکدا سەرفی ئەکەن، راگرتنی بوجە واتە خەرجییەکان کەمبکرێتەوە و داهات زیاد بکرێت. وە ئەو لەشکرە لە مووچەخۆر کە زۆربەی بندیوارە و

حساب و کتابی لەگەڵدا بکرێ و خەڵکی شیاو لە شوێنیان دابنرێ کە هەندێکیان وەهمین و بوونیان نییە. وە کەرتی تایبەت بەهێز بکرێ و هانای خەڵک بدرێ کاری تێدا بکات بەهاوکاری حکومەت. وە کەرتی پیشەسازی لە شارەکان و کشتوکاڵ لە لادێیەکاندا زیندوو بکرێتەوە، بەوەی وا لەخەڵک بکەن کە کۆچ نەکەن بۆ شارەکان و لادێکان چۆڵ بکرێت، بۆیە داینەمۆی حکومەتی هەرێم ئەوەیە کە پاڵپشتی گوندەکان بکات و کەرتی کشتوکاڵ و ئەو بوارانەی تر کە ئابوری حکومەتی هەرێم رادەگرن و بەهێزی دەکەنەوە پاڵپشتیان بێت. کە پێوست لە لادێکاندا زیندوو بکرێتەوە حکومەت بە پێدانی کەرەستەی پێویست ژیانەوە لە لادێکانەوە بۆ شارەکان دەستپێبکاتەوە.

نووسینی: دانا حمید

سەرچاوە:

١- حکومەت و سامانی سروشتی لە هەرێمی کوردستان، نووسینی: د: سەردار عزیز، لبنان، ٢٠١٣.
٢- ناعەدالەتی جوگرافی، نووسینی: بەیار عومەر عبدالله، سلێمانی، ٢٠١٦.

دەربارەی دۆخی کرێکاران … نووسینی: دانا حمید

بۆ کرێکاران؟ ڕەنگە کرێکار و کرێکاران لەسەرتاسەری دونیا، سیاسەت و ئەدەبیاتی هەموو گەلێکدا شوێن و پێگەی خۆی هەیە. وە ئەم چینە واتە کرێکاران، دەبێ هەر لە دۆخی کارکردندابن یان نا، یان پرسیارەکە بەشێوەیەکی تر بکەین: دەکرێ وەزعی ژیان و گوزەرانی کرێکاران لە جیهاندا باشتر بکرێ. وە یان کرێکاران بارودۆخێکی ئاڵۆز جیهانییان هەیە، ئەوەی لەم "یاداشتە-نوسین" نەدا ئاوڕمان لێداوەتەوە، ئەوەیە: ئایا و بێچارەسەرنەکراویان کرێکاران بە شوێنێکی تر کە کۆچ دەکەن بۆ کارکردن و بژێوی ژیانیان، بەڵام کە ڕوودەکەنە نیشتیمان و مەنفای دووەم، وەک غەریبە و بێگانە سەیر دەکرێن......

بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن ....